

**UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA**

MAGISTRSKO DELO

**ZUNANJE MIGRACIJE SLOVENIJE IN SLOVENCIV
IZSELJENSTVU**

Ljubljana, maj 2003

MIROSLAV PETERNEL

IZJAVA

Študent Miroslav Peternel izjavljam, da sem avtor tega magistrskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom prof. dr. Janeza Malačiča in skladno s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah dovolim objavo magistrskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne 28. aprila 2003

Podpis:

KAZALO VSEBINE:

1. UVOD	1
2. SPLOŠNO O MIGRACIJAH.....	4
2.1. DELITVE MIGRACIJ	5
2.2. FAZE PRILAGAJANJA	6
2.3. NAČINI UGOTAVLJANJA IN OCENJEVANJA MIGRACIJ	7
2.3.1. <i>Neposredno ugotavljanje</i>	7
2.3.2. <i>Posredno ugotavljanje</i>	8
2.4. SELEKTIVNOST IN DIFERENCIALNOST MIGRACIJ	8
2.4.1. <i>Iskanje službe</i>	8
2.4.2. <i>Vloga dohodka</i>	9
2.5. DETERMINANTE MIGRACIJ	9
2.5.1. <i>Krajevne značilnosti</i>	10
2.5.2. <i>Status zaposlitve in migracije</i>	10
2.5.3. <i>Osebnostne značilnosti in sile življenjskega cikla</i>	10
2.5.4. <i>Vloga kapitala</i>	10
2.6. NATURALIZACIJA IMIGRANTOV IN TRG DELA	11
2.7. VPLIV MIGRACIJ NA PROIZVODNJO IN NEENAKOST	11
2.7.1. <i>Kmetijska proizvodnja in ruralni trg dela</i>	11
2.7.2. <i>Urbani trg dela</i>	12
2.8. EKONOMSKE VZPODBUDE ZA EMIGRACIJO	12
2.9. TRG DELA IN NOVI IMIGRANTI	12
2.10. MIGRACIJE IN MEDNARODNA TRGOVINA.....	13
3. TEORIJE MIGRACIJ.....	13
3.1. TEORIJA POTISKA IN POTEGA	14
3.2. NEOKLASIČNE TEORIJE	14
3.2.1. <i>Teorija človeškega kapitala (Mikroekonomski pristop)</i>	14
3.2.2. <i>Makroekonomski pristop</i>	15
3.3. SODOBNE TEORIJE MIGRACIJ.....	16
3.3.1. <i>Nova ekonomija migracij</i>	19
3.3.2. <i>Teorija dvojnega trga dela</i>	20
3.3.3. <i>Teorija svetovnega sistema</i>	20
3.4. DINAMIKA IN VZTRAJNOST MIGRACIJSKEGA PROCESA.....	21
3.4.1. <i>Migracijske mreže</i>	23
3.4.2. <i>Institucionalni vidik</i>	23
3.4.3. <i>Kumulativna vzročnost</i>	24
3.5. SKLEPNE MISLI POGLAVJA TEORIJ MIGRACIJ	25
4. VALOVI IN RAZLOGI SLOVENSKE MIGRACIJ.....	25
4.1. PRVI VAL V ČASU AVSTRO-OGRSKE.....	26
4.2. DRUGI VAL MED OBEMA VOJNAMA	29
4.3. TRETJI VAL MIGRACIJ PO DRUGI SVETOVNI VOJNI	31
5. DEMOGRAFSKI IN STATISTIČNI VIDIKI.....	35
5.1. DEMOGRAFSKI PREHOD	35
5.2. OKRAJNA POROČILA O ZAČETKIH IZSELJEVANJA DO PRVE SVETOVNE VOJNE.....	37
5.3. POROČILA O IZSELJEVANJU MED OBEMA SVETOVNIMA VOJNAMA	43

5.4. DEMOGRAFSKI VIDIKI SODOBNIH SLOVENSkih EMIGRACIJ PO DRUGI SVETOVNI VOJNI	46
5.4.1. <i>Povojne emigracije med leti 1945 in 1953</i>	46
5.4.2. <i>Sodobne emigracije po letu 1953</i>	47
5.4.3. <i>Regresijska analiza obdobja po letu 1953</i>	50
5.4.4. <i>Demografski problemi slovenskega prebivalstva</i>	52
5.4.5. <i>Emigracijski centri Slovencev v tujini</i>	53
5.4.5.1. Celinsko izseljevanje	53
5.4.5.2. Prekomorsko izseljevanje	55
6. EKONOMSKI VIDIKI IN SLOVENSki IZSELJENCI	57
6.1. EKONOMSKI VIDIKI ZAČETKOV IZSELJEVANJA IZ PODROČJA SLOVENIJE	59
6.2. VELIKA GOSPODARSKA KRIZA IN EKONOMSKI VIDIK IZSELJEVANJA MED OBEMA VOJNAMA	61
6.3. EKONOMSKI VIDIKI IZSELJEVANJA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI	64
6.3.1. <i>Splošne ekonomske značilnosti povojnega izseljevanja</i>	64
6.3.2. <i>Množično izseljevanje v Nemčijo (Zvezno republiko Nemčijo)</i>	66
6.3.3. <i>Izseljevanje in vračanje izobraženih kadrov ali »beg možganov«</i>	71
6.4. SKLEPNE MISLI O EKONOMSKIH VIDIKIH IZSELJEVANJA	75
7. MIGRACIJSKA POLITIKA	76
7.1. EVROPSKA UNIJA IN IMIGRACIJSKA POLITIKA DO TUJCEV	77
7.1.1. <i>Razmere v Evropski uniji v zadnjem desetletju 20. stoletja</i>	78
7.1.2. <i>Položaj tujcev v Evropski uniji</i>	79
7.1.3. <i>Migracijska politika Evropske unije</i>	81
7.1.3.1. Konkretni možni načini imigracije	82
7.1.3.2. Državljanstvo kot korak do integracije priseljencev	83
7.2. SLOVENIJA, MIGRACIJSKA POLITIKA IN PRIDRUŽEVANJE EVROPSKI UNIJI	84
8. DANAŠNJI POMEN SLOVENSkih IZSELJENCEV IN SKRb DRŽAVE ZA NJIH	89
8.1. TUJE ZAZNAVANJE IN POMEN SLOVENSkih IZSELJENCEV	89
8.2. URAD ZA SLOVENCE V ZAMEJSTVU IN PO SVETU	90
8.3. DELOVANJE NEVLADNIH ORGANIZACIJ	92
9. SKLEP	93
LITERATURA IN VIRI	96
LITERATURA	96
VIRI	100
PRILOGE	

KAZALO TABEL:

TABELA 1: RAZLIKE V PLAČAH MED DRŽAVAMI VZHODNE IN ZAHODNE EVROPE TER ZDA, KANADE IN AVSTRALIJE LETA 1991	13
TABELA 2: ZUNANJE SELITVE DRAVSKE BANOVIN IN STOPNJE MIGRACIJ MED LETI 1921 IN 1931	44
TABELA 3: ZUNANJE SELITVE DRAVSKE BANOVIN MED LETI 1931 IN 1939	44
TABELA 4: IZSELJEVANJE IZ SLOVENIJE PO DEŽELAH PRISELJEVANJA MED LETI 1929 IN 1939	45
TABELA 5: RAZMERJE TUJIH IN NEMŠKIH DELAVCEV GLEDE NA STOPNJO IZOBRAZBE LETA 1989	68
TABELA 6: STRUKTURA EVIDENTIRANIH DELOVNIH MIGRACIJ V OBDOBJU MED LETI 1981 IN 1991	71
TABELA 7: ŠTEVILO IZSELJENCEV IZ KRANJSKE MED LETI 1892 IN 1913	I
TABELA 8: IZSELJEVANJE IZ JUGOSLOVANSKE SLOVENIJE IN JULIJSKE KRAJINE MED 1921 IN 1939	II
TABELA 9: DEMOGRAFSKI PODATKI IN IZRAČUNI ZA OBDOBJE MED LETI 1921 IN 1939	III
TABELA 10: EMIGRACIJE IN IMIGRACIJE V SLOVENIJI MED LETOMA 1953 IN 2000	IV
TABELA 11: DEMOGRAFSKI PODATKI IN IZRAČUNI ZA OBDOBJE MED LETOMA 1953 IN 2000	V

KAZALO SLIK:

SLIKA 1: OBLIKOVANJE RAVNOTEŽNE CENE DELA (MEZDE) NA TRGU DELA V DRŽAVI A IN DRŽAVI B	16
SLIKA 2: ŠTEVILO IZSELJENCEV IZ KRANJSKE MED LETI 1892 IN 1913	40
SLIKA 3: STOPNJE EMIGRACIJE, IMIGRACIJE IN NETO STOPNJE EMIGRACIJE MED LETI 1921 IN 1939	45
SLIKA 4: STOPNJE EMIGRACIJE, IMIGRACIJE IN NETO STOPNJE EMIGRACIJE V OBDOBJU PO LETU 1953	49
SLIKA 5: PRIKAZ NETO IN BRUTO MIGRACIJSKE STOPNJE V SLOVENIJI V OBDOBJU PO LETU 1953	49
SLIKA 6: GRAFIČNI PRIKAZ SLOVENSkih EMIGRACIJSKIH CENTROV V SVETU	VI
SLIKA 7: POT IZSELJENCEV V ZDRUŽENE DRŽAVE AMERIKE PREKO ELLIS ISLANDA	VII
SLIKA 8: ELLIS ISLAND V ČASU VELIKE GOSPODARSKE KRIZE	VIII
SLIKA 9: KIP SVOBODE - SIMBOL NOVEGA ŽIVLJENJA ZA IMIGRANTE	IX

1. Uvod

Ekonomske, demografske in socialne razlike med državami, številčnost in pogostost različnih konfliktov ter oboroženih spopadov, kršitev človekovih pravic, ekološke in druge kompleksne katastrofe ob razširjanju možnosti globalnih komunikacij ter potovanj so dejavniki, ki nakazujejo na rastoči migracijski in begunski potencial ter verjetnost večjih migracijskih pritiskov iz manj razvitih v razvitejše države.

Zato so mednarodne migracije s svojimi raznovrstnimi vzroki in posledicami postale eden izmed najbolj perečih izzivov sodobnega sveta. Tako mednarodna skupnost kot države širom sveta iščejo načine, kako bi učinkovito reševale migracijske in begunske probleme. Povsod je oblikovanje migracijske politike občutljiva zadeva. Izredno kompleksen pojav migracij, od beguncev do priseljencev, sezonskih delavcev in nezakonitih migracij do organiziranega mednarodnega kriminala posega na ekonomsko, socialno in kulturno področje družbe ter pomeni izziv ekonomskim in humanitarnim vidikom, pa tudi varnostni politiki.

V Evropi, ki je v absolutnem in relativnem pomenu ena pomembnejših svetovnih regij priseljevanja, je vprašanje migracijske politike med osrednjimi političnimi področji. Po eni strani globalizacija gospodarstev in regionalnih integracij, kot je Evropska unija, z vzpostavitvijo skupnega trga, spodbujanjem gospodarske rasti in konkurenčnosti, narekuje proces odstranjevanja notranjih meja med državami članicami. Po drugi strani pa se pojavljajo potrebe po nadzoru priliva in naseljevanja tujcev iz držav preostalega sveta. Proces usklajevanja imigracijskih politik držav Evropske unije in nadzornih mehanizmov nakazuje na združevanje virov za uravnavanje priseljevanja in usmerjanje migracijskih tokov; preverjanje pogojev azila in ukrepov proti nedovoljenemu priseljevanju in zaposlovanju ter vsem tistim odklonskim pojavom, ki v povezavi z migracijami dobivajo mednarodno organizirane razsežnosti.

Pravica svobodnega gibanja je ena izmed temeljnih pravic svobodnega človeka, ki mu dovoljuje, da si po svoji volji izbira kraj svojega bivanja. Svoboda gibanja je podlaga svobodnega preseljevanja, ki je v najožji zvezi z razvojem modernega gospodarstva. Razvoja prometa, trgovine in industrije si ne moremo predstavljati v času, ko posameznik ne bi imel pravice, da si poišče delo in zaslužek tam, kjer misli, da bo zanj najbolj koristno.

Proučevanje migracij je tipično interdisciplinarno področje, saj ga lahko preučujemo iz ekonomskega, demografskega, sociološkega, političnega, zgodovinskega, kulturnega in še marsikaterega drugega znanstvenega področja. Kljub temu pa večina demografov meni, da sodi med temeljne sestavine predmeta demografije. V magistrski nalogi se poskušam dotakniti področja zunanjih migracij Slovenije, in sicer znotraj teh predvsem stalnih oziroma trajnih migracij; nekaj poudarka dajem tudi začasnemu izseljevanju.

Za zunanje migracije velja, da se izselitveni in priselitveni kraj nahajata v dveh različnih državah, za stalne pa, da je preselitev trajne narave. Pri začasnih migracijah gre za izselitev za določen čas, vendar praksa kaže, da se začasne emigracije »podaljšujejo« in sčasoma spremenijo v trajno emigracijo. Glede same terminologije¹, govorimo o emigracijah, imigracijah in reemigracijah. Pri prvih imamo v mislih izselitev, pri drugih priselitev, pri zadnjih pa vračanje v matično domovino. Ko govorimo o Slovencih v izseljenstvu, imamo v mislih stalne izselitve. Vendar pa je praksa pokazala, da lahko med njih uvrščamo tudi začasne izselitve, saj v mnogih primerih ni prišlo do predvidenega vračanja v domovino. Tematika zunanjih migracij je močno povezana z zgodovinskim in družbenoekonomskim razvojem Slovenije in slovenskega naroda. Čeprav se vzroki za emigracijo s časom spreminjajo, so prisotne že od časov Avstro-Ogrske, pa vse do sedanjih dni.

Najbolj splošna teorija o migracijah je »push-pull« teorija, imenovana tudi teorija potiska in potega oziroma hipoteza migracij. Migracije poskuša razložiti z vplivom potisnih in privlačnih dejavnikov emigracijskega in imigracijskega območja. V zadnjih letih so se mednarodne migracije razvile do tako imenovane post-industrijske faze, za katero so značilni:

- spreminjanje investicijskih strategij z naraščanjem izvoza kapitala iz razvitih držav in uvajanjem proizvodnje v manj razvitih področjih,
- razvoj mikroelektronike, ki je zmanjšal povpraševanje po delu,
- v razvitih državah so se zmanjšala tradicionalno ročna opravila,
- v rasti sta sivi in črni sektor,
- pojavlja se večja diferenciacija delovne sile glede na spol, starost in etnično pripadnost,
- prihaja do večje nestabilnosti delovnih mest in slabših delovnih pogojev. (Bonifazi, 2002)

Prihaja torej do temeljitih sprememb dejavnikov osnovne migracijske teorije, pojavljajo se sodobne teorije, prav tako pa tudi nova področja priseljevanja in izseljevanja. Države v razvoju so v ekonomski, politični in demografski krizi, zato se povečujejo izseljevanje ter posledično tudi ponudba dela v državah priselitve. Hkrati se spreminja vloga priseljencev v razvitih državah, saj so bili nekoč pomembni v količinskem smislu (delavci), dandanes pa so predvsem v kakovostnem (strokovnjaki).

Nov pomen migracijam daje seveda tudi proces globalizacije, saj se v proces migriranja vključujejo področja, ki nekoč niso bila vpletena. Značilnost zadnjega obdobja so večja raznovrstnost migracij, padec trajnih migracij, povečanje začasnih gibanj, večja se število beguncev in ilegalnih priseljencev. Vse pomembnejši je politični vidik, ki vpliva na razmerje legalnih in ilegalnih migracij, medtem pa dejavniki na trgu dela v državah priseljevanja niso več edini pomembni dejavnik. Za vsako državo je zelo pomembno, da ima sprejeto ustrezno emigracijsko in imigracijsko politiko.

¹ Povedati moramo, da se je leta 1994, glede na popis v letu 1991, spremenila definicija pojma »emigrant«. (Metodološka pojasnila, 25.1.2003) Kot prebivalci Slovenije se ne štejejo več tisti državljani RS, ki že vsaj eno leto prebivajo v tujini, ne glede na to, da imajo v Sloveniji še vedno prijavljeno stalno bivališče.

Namen moje magistrske naloge ni v tem, da bi obravnaval tematiko iz področja, ki ni v povezavi z mojim študijem. Sama tematika na prvi vidik res ne zveni preveč »ekonomsko«, zato obstaja velika nevarnost, da potencialnemu bralcu pred začetkom branja zbudi nepravilne asociacije iz kakšnega drugega strokovnega področja. Moj namen je zunanje migracije Slovenije in Slovence v izseljenstvu obravnavati predvsem iz ekonomskega, demografskega in statističnega vidika. Kar se tiče demografskega in ekonomskega vidika slovenskega izseljenstva, velja, da je to področje še sila nerazvito. Deloma je to posledica težavnosti samega področja, saj se moramo zavedati, da je to področje izrazito dinamično. Tako sta potrebna velika natančnost in ažurnost spremljanja procesa migracij.

Problematika slovenskih izseljencev se nas, ki smo rojeni in živimo v državi Sloveniji, običajno ne dotakne in se je niti ne zavedamo v popolnosti. Dejstvo je, da se je večina od nas zaveda šele takrat, ko smo aktivno vključeni, torej v primeru, če sami postanemo izseljenci. Razlogi in vzroki, zakaj se je v obdobju 150-ih let izselilo tako veliko Slovencev, so seveda različni, med njimi pa so tudi ekonomski razlogi.

Teorija pravi, da na emigracije vplivajo različni vzroki, vprašanje pa je, ali so za izseljevanje slovenskega naroda pomembni le ekonomski vzroki in v kolikšni ter kakšni meri so ekonomski razlogi vplivali na izseljevanje Slovencev v treh valovih izseljevanja. Ugotovitev tega bo tudi glavna teza in cilj moje magistrske naloge. Čimbolj natančno sem ocenil obseg in statistiko izseljevanja, saj se moramo zavedati, da iz različnih vzrokov nikoli ne bomo imeli popolnih podatkov o tem procesu. V sklopu statističnih vidikov izseljevanja sem izpeljal tudi regresijski model, ki pojasnjuje obseg emigracije iz območja Republike Slovenije. Ugotoviti sem poizkušal tudi, s kakšnimi težavami so se srečevali slovenski izseljenci na ekonomskem področju, ko so prišli v nove dežele. Zavedati se moramo, da posamezne države vedno ne sprejemajo tujcev z največjim navdušenjem, ampak s pomočjo administracije zavirajo njihov pritok; na tem mestu sem analiziral tudi vlogo otoka Ellis Island v ZDA.

Magistrsko delo se opira na teorijo demografije in ekonomske statistike, tako slovenskih kot tudi tujih avtorjev. To teorijo povezujem s statističnimi podatki o izseljevanju Slovencev v tujino. Pri statističnih podatkih je treba povedati, da so zelo pomanjkljivi, še posebej velja to do uvedbe registra prebivalstva, to je do leta 1953. Uporabil sem tudi precej zgodovinskega gradiva, saj bom v nadaljevanju tako imel podlago za obravnavo ekonomskih vidikov slovenskega izseljevanja.

Pri samem delu sem si pomagal s slovenskimi izseljenskimi društvi, z ustreznimi podatki ali nasveti pa sta mi pomagali tudi Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), njihov Inštitut za izseljenstvo in Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu pri Ministrstvu za zunanje zadeve (Urad).

Magistrsko nalogo pričenjam s poglavjem, v katerem opisujem splošne značilnosti, opredelitve in determinante migracij. Tukaj predstavljam tudi povezavo med trgom dela in migracijami. V tretjem poglavju predstavljam teorije iz področja migracij, in sicer najprej osnovno teorijo potiska in potega, za tem pa še neoklasične in sodobne teorije. Med neoklasičnimi teorijami sem posebej izpostavil teorijo človeškega kapitala in makroekonomski pristop, med sodobnimi teorijami pa novo ekonomijo migracij, teorijo dvojnega trga dela in teorijo svetovnega sistema. Poglavje sem zaključil z razlago vzrokov za dinamiko in vztrajnost migracijskih procesov.

V četrtem poglavju opisujem valove in razloge slovenskega izseljevanja. Pri tem gre za obdobje približno 150 let, v katerem so se zgodili trije emigracijski valovi. Prvi val zajema obdobje do prve svetovne vojne, drugi, obdobje med obema vojnama in tretji val, obdobje po drugi svetovni vojni. Največje emigracije je slovenski narod doživel v času demografskega prehoda, to je bilo v drugi polovici devetnajstega in v začetku dvajsetega stoletja, ko je emigriral velik del naravnega prirastka prebivalstva. Zanimivo je, da je po letu 1960 Slovenija postala tipična imigracijska država, saj je predvsem iz ekonomskega in političnega vidika zelo zanimiva za prebivalce južnih republik nekdanje skupne države.

Sledi poglavje, v katerem predstavljam demografske in statistične vidike slovenskega izseljevanja. Podrobneje predstavljam demografski prehod in statistični vidik izseljevanja vseh treh izseljenskih valov ter emigracijske centre, ki so nastajali bodisi pri kontinentalnem, bodisi pri prekomorskem izseljevanju. Nekaj besed namenjam tudi sodobnim demografskim vidikom slovenskega prebivalstva. Šesto poglavje namenjam ekonomskim vidikom izseljevanja, predstavljam tudi vpliv velike gospodarske krize na izseljevanje, pomembno vlogo Nemčije v povojnem obdobju pri zaposlovanju slovenskih delavcev ter problem bega možganov.

Pred zaključkom opisujem še nekatere pomembne vidike migracijske politike s poudarkom na Evropski uniji in Sloveniji. Magistrsko nalogo sem sklenil s predstavitvijo uveljavitve slovenskega prebivalstva v tujini in skrbjo matične države, ki se kaže v delovanju vladnih in nevladnih organizacij.

2. Splošno o migracijah

Ko govorimo o migracijah ali selitvah, govorimo o enem izmed osnovnih demografskih pojmov. Do sprememb v številu prebivalstva na določenem območju prihaja zaradi različnih vzrokov oziroma procesov, kot so recimo rojevanje, umiranje in selitve prebivalstva. Prav slednji pojav poznamo tudi pod pojmom mehanično gibanje prebivalstva ali migracije. Te so lahko posledica različnih dejavnikov. Najpomembnejši dejavniki imajo lastnosti, ki so ekonomske, politične, verske in druge narave.

Migracije ali selitve običajno opredelimo kot prostorske premike posameznih prebivalcev ali selivcev iz odselitvenega v priselitveno območje. Z njimi zato označujejo prostorsko gibanje prebivalstva. V državah, ki prehajajo iz agrarnih v industrijske, so povezane predvsem s procesi deagrarizacije, industrializacije in urbanizacije, zato prevladujejo migracije iz vasi v mesta. Kasneje, ob pretežni urbaniziranosti industrijskih in post-industrijskih družb, pa postanejo pomembnejše migracije med mesti. Sočasno se pojavljajo tudi migracije med posameznimi državami in preko oceanov med različnimi kontinenti. (Malačič, 2000)

2.1. Delitve migracij

Obstaja veliko različnih delitev migracij, med njimi pa je ena izmed najpomembnejših tista delitev, ki jih deli na stalne in začasne migracije. Meja med njimi je zelo vprašljiva, še posebej zaradi spreminjanja definicij. Stalne migracije so po novem opredeljene s spremembo običajnega bivališča². Med začasnimi migracijami so se z industrializacijo in s tem povečanim zaposlovanjem v neagrarnih poklicih ter z boljšimi prometnimi povezavami razmahnile zlasti dnevne migracije³. Naslednja pomembna delitev razlikuje med primarnimi, sekundarnimi in povratnimi selitvami. Prva selitev iz rojstnega kraja je primarna, vse ostale pa sekundarne. Vrnitev v rojstni kraj je povratna selitev. Če so povratne selitve organizirane s strani oblasti, gre za repatriacijo.

Najbolj splošna razvrstitev selitev poteka po selitvenih ravneh. Selitvene ravni lahko definiramo na različne načine, med njimi tudi kot naselja, občine, pokrajine, države in kontinente. Selitve znotraj teh ravni so notranje, med njimi pa zunanje. Lahko rečemo tudi, da so notranje migracije tiste, pri katerih se odselitveni in priselitveni kraj nahajata znotraj iste države, zunanje pa tiste, pri katerih se ta dva kraja nahajata v različnih državah. Seveda pa je selitvena raven lahko tudi kaj drugega; v takem primeru dobi analiza drugačen pomen.

Zlasti pomembna je delitev migracij glede na smer selitvenega gibanja. S tega vidika razlikujemo emigracije, imigracije in reemigracije, vsi trije pojmi pa se nanašajo na selitve med državami. O emigraciji govorimo, kadar imamo v mislih izselitev iz države, imigracija pa ponazarja priselitev v državo. Reemigracija označuje vračanje oziroma povratno selitev v matično domovino. Obstajajo še druge delitve selitev, ki pa so manjšega pomena, še posebej v moji magistrski nalogi. Tako poznamo pri procesu urbanizacije ruralne in urbane selitve; gre za delitev, ki loči selitve med vaškimi in mestnimi naselji. Glede na obseg procesa ločimo posamične in skupinske; selitve pa so lahko tudi prostovoljne in prisilne. (Malačič, 2000)

² Sedanja definicija prebivalstva Slovenije velja za podatke o prebivalstvu od leta 1995 dalje. V število prebivalstva Slovenije so od takrat všteti tudi tujci s prijavljenim stalnim oziroma začasnim prebivališčem v Sloveniji, begunci in osebe z začasnim zatočiščem. V prebivalstvo Slovenije niso več zajeti tisti državljani Republike Slovenije, ki imajo v njej stalno prebivališče, a začasno (več kot tri mesece) prebivajo v tujini. (Metodološka pojasnila, 25.2.2003) Vendar pa SURS spomladi leta 2003 spreminja trimesečno obdobje v enoletno, saj je slednje v skladu z mednarodnimi priporočili.

³ Dnevne migracije so v Sloveniji pomemben pojav, saj imajo že dolgo zgodovino. Če pogledamo podatke popisa iz leta 1991 (Statistične informacije št. 196/92) je tako na primer v Sloveniji dnevno potovalo na delo v druga naselja 60 odstotkov vseh prebivalcev, ki so hodili v službo, v šolo pa je dnevno potovalo 14 odstotkov vseh učencev in študentov.

2.2. Faze prilagajanja

Z migracijami so tesno povezani procesi prilagajanja med priseljenci in nemigrantskim prebivalstvom imigracijskega območja. Ti procesi so še posebej pomembni kadar se migranti in nemigranti razlikujejo po etnični, verski, rasni ali kakšni drugi pripadnosti. Akulturacija pomeni reorganizacijo strukture jaz-svet in pogosto implicira subjektov prelom s tradicijo, njegovo odpiranje, vedoželjnost in sprejemanje. Sovpada z njegovo kritično revizijo preteklega in sedanjega kulturnega zaledja ter ustvarja idealne razmere za njegovo preoblikovanje lastne osebnosti. Slednja temelji na prepoznavanju raznovrstnosti, ki obstajajo v njem in zunaj njega, ter na bolj ali manj učinkovitem reševanju konfliktov. Akulturacija je proces, v katerem subjekt postopoma prevzame vedenjske vzorce, značilne za kulturo, ki ga obdaja, in še posebej za subkulturo, v kateri je vzgojen. Takšna definicija akulturacije sovpada s pojmom kulturnega posredovanja. Tega namreč uporabljamo za označevanje učnega procesa, ki omogoča posredovanje vrednot, standardov in norm določene kulture naslednjim generacijam. (Kovačev, 1993) V najugodnejših primerih se akulturacija konča kot posameznikovo integrirano preoblikovanje. Ta proces namreč temelji na prelomu, ki zmanjša ali celo izniči pripadnost individualnega subjekta izvorni družbi.

Prilagajanje priseljencev novemu okolju običajno poteka v določenih zaporednih fazah. (Malačič, 2000) Prva faza je začetna prilagoditev ali akomodacija, ko se priseljenec prilagodi bolj površinsko oziroma na zunaj. V tej fazi si oseba uredi osnovne življenjske in eksistenčne pogoje. Sledi kulturna prilagoditev, ko priseljenec prevzema vse večji del kulturnih značilnosti novega okolja. Zadnja faza pa je popolna prilagoditev ali asimilacija, ko se priseljenec ali priseljska skupnost popolnoma spoji z novim okoljem. Takšno prilagajanje traja običajno več generacij. Pri meddržavnih migracijah pride na neki vmesni stopnji običajno še do naturalizacije ali do podelitve tujega državljanstva, kar še pospeši celoten proces.

V realnosti največkrat delimo imigrante na dobro prilagojene, neprilagojene in tiste, ki jih je težko uvrstiti v katero koli izmed obeh ekstremnih skupin. Zato običajno razlikujemo tri stopnje identifikacije z novo kulturo dominantne družbe. V prvo skupino spadajo imigranti, ki ne vidijo nobenega razloga za identifikacijo z novo kulturo. Njihove reakcije na bikulturalizem lahko pojmujeemo kot izraz okrepljene zvestobe normam in vrednotam prvotne skupine. Za drugo, vmesno skupino, kamor navadno uvrščamo subjekte v prehodni identifikacijski fazi, je značilna »operativna« akulturacija, ki implicira subjektovo prilagoditev iz pragmatičnih razlogov, vendar ne vključuje njegove identifikacije z novo kulturo. Kljub temu, da gre za kompromis med tradicionalno naravnostjo in usmeritvijo v prihodnost, se druga skupina že približuje tretji skupini, saj vanjo pogosto uvrščamo osebe, ki so dosegle dovolj visoko stopnjo spoznavne diferenciacije, da so sposobne vključevati vrednote in norme tuje kulture. (Kovačev, 1993)

V tretjo skupino uvrščamo tiste imigrante, ki so se že identificirali z novo kulturo in to tudi odkrito izražajo, vendar je njihova zveza z novim narodom kljub njihovi očitni naklonjenosti še vedno zelo šibka. Pomembno vlogo v vrednostnem sistemu akulturiranih imigrantov igrajo možnosti za samopotrjevanje, razširitev lastnih zmožnosti, napredek, uspeh in uresničevanje lastnih ciljev v novi družbi. Ta se navezuje na subjektivno željo po lastni socialni promociji, tako, da lahko imenujemo tovrstno obliko akulturacije kar socializacija zaradi uspeha.

2.3. Načini ugotavljanja in ocenjevanja migracij

Podatke in ocene o migracijah lahko dobimo na neposreden in posreden način. Neposreden način omogoča dokaj natančno ugotavljanje števila migrantov tako, da registriramo vsako posamezno migracijo ali vprašamo ljudi o njihovih migracijah. Praviloma se pri neposrednih metodah uporabljajo register, popis prebivalstva ali posebna globinska anketa o migracijah⁴. Posredno ugotavljanje migracij temelji na postopkih demografske statistike in analize.

2.3.1. Neposredno ugotavljanje

Najbolj natančne podatke o migracijah daje register prebivalstva, saj omogoča zbiranje podatkov o migracijah zaradi obveznosti prebivalstva, da upravnim organom prijavijo vsako spremembo stalnega bivališča. Register poteka na lokalni ravni, obdelava podatkov pa je običajno centralizirana. V Sloveniji je bil uveden leta 1953. (Malačič, 2000) Pri meddržavnih migracijah daje register podatke o odprtih migracijskih tokovih emigrantov in imigrantov. Podatki o emigrantih v tujino so manj natančni, ker se mnogi ne odjavijo, hkrati pa ni prave možnosti kontrole emigracij. Problematično je to, da vse države nimajo vzpostavljenega registra, glavna pomanjkljivost registra pa se kaže v tem da evidentira le stalne selitve⁵. Problem slovenske statistike migracij je v slabem preteklem izkoriščanju možnosti registra.

Popis prebivalstva temelji na posebnih vprašanjih popisnega vprašalnika in je v mnogih državah edini vir zbiranja podatkov o migracijah. Uporaba popisnih podatkov za analizo selitvenih gibanj je odvisna od števila vprašanj s katerimi zbiramo podatke o selitvah, načina šifriranja podatkov, uporabe klasifikacij in tabeliranja teh podatkov. Število migrantov je zaradi možnosti večkratnih migracij praviloma nižje od števila migracij. Popisi dajejo nepopolne podatke o migrantih, saj onemogočajo ugotavljanje migracij v primeru, ko migrant umre, se odseli v tujino ali ko se večkrat seli, saj se zajame le zadnja selitev. Poseben pomen ima primerjava podatkov statistike migracij na osnovi registra in popisov prebivalstva. Za neposredno ocenjevanje migracij lahko uporabljamo tudi vire, kot so volilni imeniki, podatki socialnega zavarovanja ali šolskih oblasti.

⁴ V Sloveniji zbiramo podatke o selitvah na vse tri načine. Popise in tekoče registriranje selitev izvaja Statistični urad Republike Slovenije, ankete pa običajno izvajajo razni inštituti.

⁵ Tako se lahko oseba ob priselitvi začasno prijavi in nato vrsto let živi v tej državi, uradna statistika pa sploh ne bo zaznala migracije, saj temelji na registru prebivalstva, kjer se taka oseba (začasno prijavljena) ne vodi.

2.3.2. Posredno ugotavljanje

Kot že rečeno, posredno ugotavljanje in ocenjevanje migracij temelji na postopkih demografske statistike in analize, ki s povezovanjem različnih demografskih kategorij omogočajo posredno ugotavljanje in ocenjevanje migracij. Uporablja se v državah, ki nimajo registra prebivalstva, hkrati pa niti pri popisih prebivalstva ne postavljajo posebnih vprašanj o migracijah. Tako so se razvile metode posrednega ocenjevanja migracij, kot so na primer ocenjevanje na osnovi kraja rojstva v popisu prebivalstva, metoda vitalne statistike in metoda koeficientov doživetja iz tablic smrtnosti. (Malačič, 2000) Analize se ne izvajajo redno, zato so nesistematične in metodološko neprimerljive.

2.4. Selektivnost in diferencialnost migracij

Migracije prebivalstva povzročijo, da se populaciji emigrantov in imigrantov po svojih značilnostih zmeraj razlikujeta od nemigrantskega prebivalstva emigracijske ali imigracijske države. Od tega se razlikujejo le množične in prisilne migracije, kot so pregoni, repatriacije in konfinacije. Selektivnost migracij pomeni razlikovanje med posameznimi strukturami emigrantov in nemigrantskega prebivalstva emigracijskega območja. Na drugi strani je diferencialnost migracij opredeljena kot razlikovanje med posameznimi strukturami imigrantov in nemigrantskega prebivalstva imigracijskega območja.

Na emigracijskem območju prihaja do nekakšne naravne selekcije, ki se kaže v fizičnih, intelektualnih, poklicnih, podjetniških, moralnih in drugih značilnostih emigrantov. Selektivnost je največkrat v nasprotju z interesi gospodarskega in družbenega razvoja emigracijskih območij. Na imigracijskem območju pa prihaja do umetne selekcije, ki jo z migracijsko politiko izvajajo imigracijske države. Zaradi takšne politike so imigranti praviloma zdravi, mladi, kvalificirani ali celo visoko izobraženi, brez kriminalne in nezaželene politične preteklosti. (Malačič, 2000)

2.4.1. Iskanje službe

Zaposlovanje v mestnem okolju je bolj atraktivno kot v agrarnem okolju, vendar pa je vstop na mestni trg dela omejen, zato je iskanje službe v takem okolju bolj učinkovito, ko ga iščemo na območju določene regije. Tako je urbana migracija na nek način investicija v iskanje službe v urbanem okolju. (Todaro, 1969) Poleg Todorovega pristopa se je razvilo še nekaj pristopov za ocenjevanje odzivnosti migracij na spremembe na trgu dela. Med najpomembnejšimi velja omeniti preučevanje ustvarjanja industrijskih služb in rasti urbanega prebivalstva, ocenjevanje migracijskih enačb, ki vključujejo razlike v dohodkih in ocenjevanje migracijskih enačb, ki vključujejo poleg dohodka tudi verjetnost zaposlitve. (Lucas, 1997)

2.4.2. Vloga dohodka

Migranti se odločijo za migracije iz različnih vzrokov, vendar je eden pogostejših prav višji dohodek. Sjaastad (1962) je ugotovil, da se posameznik odloči za migracijo glede na to, ali je sedanja vrednost bodočih dohodkov zasluženih na alternativnih lokacijah večja ali manjša od začetnih in nadaljnjih finančnih ter psiholoških stroškov, ki nastanejo ob migraciji. Glede na to, da nastanejo ti stroški večinoma v začetni fazi, lahko na migracije gledamo kot na investicijo. S tega vidika je razumljivo, da se za migracije odločajo večinoma mlajše osebe, saj lahko računajo na večje število bodočih donosov in tako na višjo neto sedanjo vrednost.

2.5. Determinante migracij

Determinante migracij lahko opredelimo kot dejavnike, ki povzročajo migracije. Ti dejavniki so zelo raznovrstni in kompleksni ter odvisni od vrste migracij in časa v katerem potekajo. Migracije so določene oziroma determinirane z določenimi lastnostmi, kot so recimo večja vključenost moških kot žensk in oseb mlajših zrelih let kot otrok in starih ljudi. Gre za posebno ekonomsko vlogo teh kategorij prebivalstva.

Dejavniki migracij so lahko zelo raznovrstni, in sicer so ekonomski, geografski, demografski, politični, družbeni, kulturni, verski, psihološki ali kakšni drugi. Posamezne dejavnike in njihov pomen ugotavljamo z raziskovanjem povezanosti med obsegom in značilnostmi migracij ter ekonomskimi, demografskimi, družbenimi, političnimi, geografskimi in drugimi značilnostmi regij, v katerih migracije potekajo. (Malačič, 2000) Migranti si prizadevajo za izboljšanje življenjske ravni, za lastno blaginjo in blaginjo lastne družine. Usmerjajo se v regije z boljšimi ekonomskimi možnostmi, možnostmi zaposlovanja, priložnostmi za podjetniško in investicijsko dejavnost, večjimi plačami ter denarnimi in nedenarnimi dodatki k plačam, k boljšim delovnim razmeram in drugim ekonomskim ugodnostim novega okolja⁶.

Demografske dejavnike migracij povezujemo z značilnostmi reprodukcije prebivalstva kot celote in posameznih delov. Značilno je, da se ljudje odseljujejo iz regij z visokim naravnim prirastkom in priseljujejo v regije z nizkim naravnim prirastkom. Družbeni in kulturni dejavniki povzročajo, da se migranti usmerjajo v regije z bolj urbanimi in kulturnimi sredinami. Obstajajo torej številni dejavniki, ki determinirajo migracije, vendar je skoraj nemogoče vse te dejavnike povezati med seboj v celoto in opredeliti enoten vpliv na migracije. To nam prikazujejo in pojasnjujejo tudi posamezne teorije na tem področju. Preučevanje determinant migracij poteka običajno v povezavi z maksimiranjem posameznikove koristnosti. Nekaj analiz temelji tudi na podlagi družine in gospodinjstva kot enote, ki sprejema odločitve.

⁶ Med ekonomske ugodnosti novega okolja spadajo tudi ugodnosti iz reševanja stanovanjskih problemov, možnosti potrošnje, zabave ipd.

2.5.1. Krajevne značilnosti

Že Ravenstein (1885) je v svoji teoriji poudaril, da je krajevna oddaljenost ena bistvenih determinant, ki vplivajo na obseg migracij. S tem se je kasneje ukvarjal tudi Makower (1938) in se še močneje poglobil v nezaposlenost, migracije dela in krajevno oddaljenost. Skupaj z nekaterimi soavtorji je celo izračunal krajevno elastičnost migracij, ki je pokazala, da če se krajevna oddaljenost poveča za 1 odstotek, se bodo migracije zmanjšale za 1,6 do 2,1 odstotka. (Makower et. al., 1938) Šele v petdesetih in šestdesetih letih so se pojavile analize, ki so dale večji pomen krajevno oddaljenim migracijam.

V šestdesetih letih so se razvili prvi ekonometrični modeli za spremljanje migracij, saj so se teoretična spoznanja pričela preverjati tudi v praksi. Govoriti se je pričelo o gravitacijskih modelih, saj se je migracije povezovalo neposredno z obsegom populacije izseljenskega in priseljenskega prebivalstva. Gravitacijski modeli so pokazali, da obseg migracij pada z oddaljenostjo. Razlogi za to so v stroških prevoza in potovanj, oportunitetnih stroških časa, informacijskih stroških in psiholoških stroških. Res pa je, da se s časom vpliv oddaljenosti na migracije zmanjšuje, saj smo priča razvoju in tehnološkemu napredku na vseh omenjenih področjih. (Greenwood, 1997)

2.5.2. Status zaposlitve in migracije

Obstajajo trije kanali, preko katerih lahko zaposlenost oziroma nezaposlenost vpliva na migracije, in sicer, stopnja nezaposlenosti določene regije glede na drugo regijo, osebna nezaposlenost in nezaposlenost na nacionalni ravni skozi poslovni cikel. Vsak izmed treh kanalov predstavlja drugačen vpliv nezaposlenosti na procesa emigracij in imigracij.

2.5.3. Osebne značilnosti in sile življenjskega cikla

Pri odločitvi posameznika ali družine za migracijo so zelo pomembne značilnosti življenjskega cikla, med katere uvrščamo poroko, ločitev, rojstvo in odraščanje otrok, šolanje, služenje vojaškega roka in upokojitev. Tudi druge osebne značilnosti, ki so povezane z življenjskim ciklom, vplivajo na migracije; mednje uvrščamo status zaposlitve⁷, zaslužek, izobrazba, pridobljena znanja in izkušnje, starost, spol in zdravstveno stanje. (Lucas, 1997)

2.5.4. Vloga kapitala

Prvi vidik kapitala je financiranje migracij, saj razlike v ponudbi posojilnih sredstev omogočajo različne stopnje investiranja v dražje oblike migriranja. Pokaže se, da je med

⁷ V ZDA ima nezaposlenost močan vpliv na migracije nezaposlenih, vendar pa skoraj ne vpliva na zaposlene osebe. Ta ugotovitev pa ne velja za evropske države. (Greenwood, 1997)

bogatimi prisotna višja stopnja izobrazbe in tudi višja nagnjenost k migriranju. Drugi vidik pa so vezane rente, saj so osebna in družinska sredstva, zaradi sestave in lastniških pravic, pomembna pri odločanju o migracijah. (Lucas, 1997) Posameznik namreč po predpostavki teorije primerja svoj povprečni donos, ki ga ima v skupnem gospodinjstvu z mejnim donosom, ki bi ga imel v primeru emigracije.

2.6. Naturalizacija imigrantov in trg dela

Naturalizacija imigrantov je proces, v katerem imigranti pridobijo državljanstvo v gostujoči državi. Naturalizacija olajšuje asimilacijo in vključevanje na trgu dela. Pogoji⁸ so po državah zelo različni, saj države v zakonodaji različno obravnavajo ta proces. Obstajajo različni načini, preko katerih lahko državljanstvo vpliva na višino plače ter na njihovo rast. Naturalizacija dovoljuje dostop do nekaterih delovnih mest, do katerih sicer ni mogoče priti. Med taka spadajo delovna mesta v javnem sektorju (ministrstvo za obrambo, ministrstvo za notranje zadeve), beli ovratniki in delovna mesta v sindikatih. Pridobitev državljanstva kaže na posameznikov interes do dolgoročnega bivanja v novi državi. (Bratsberg et al., 2002)

Po raziskavi Bratsberga (2002) so plače pozitivno odvisne od podeljevanja državljanstva novim imigrantom. Hkrati se v praksi kaže, da je državljanstvo za precej delovnih mest že obvezno, za nekatere pa zelo zaželeno. Vse to kaže na to, da naturalizacija ni nepomemben proces, temveč, da pospešuje asimilacijo na trgu dela, saj odstranjuje zaposlitvene ovire ter zagotavlja večjo izbiro delovnih mest. Še posebej za mlade priseljence je uspeh na trgu dela močno odvisen od pridobitve državljanstva.

2.7. Vpliv migracij na proizvodnjo in neenakost

2.7.1. Kmetijska proizvodnja in ruralni trg dela

Če bi bili vsi trgi popolni, potem bi migriranje delavcev odsevalo učinkovito alokacijo virov. Vendar v praksi tržne ovire povzročajo večjo zaščito industrije kot kmetijstva. To vodi v presežno selitev dela v industrijo glede na Pareto optimalno alokacijo, razen, če ni industrija zaščitena zaradi kakšne druge tržne napake. V literaturi (Lucas, 1997) velja omeniti predvsem tri pomembne dimenzije oziroma probleme. To so presežek dela na agrarnem trgu delovne sile, zakupništvo zemlje pri zemljiškem gospodu in plače, ki vplivajo na prehranjevanje in na delo ljudi. Omeniti velja tudi vračanje denarja za nove investicije, tveganje in nove tehnologije, ki vplivajo na obseg emigracije iz ruralnega okolja.

⁸ V ZDA se pogoji: dovoljenje Urada za priseljence, 5 let neprekinjenega bivanja v državi, polnoletnost, karakter in uspešno opravljen test znanja angleškega jezika, ameriške ustave in zgodovine. (US Immigration and Naturalization Service, 1998)

2.7.2. Urbani trg dela

Na urbanem trgu dela moramo razlikovati primere, ko pride do tržne napake zaradi vladne intervencije ali pa zaradi neustreznega delovanja mehanizma plač. Vladne intervencije so lahko različnih oblik in se običajno nanašajo na plače; v principu naj bi zagotavljale pravičnejše in boljše delovanje trga, vendar v praksi ni vedno tako. Tako poznamo instrument minimalnih plač, ki določa najnižjo možno plačo, poleg tega pa srečamo v praksi še nadomestilo plač, razne obdavčitve in druge instrumente politike dela. Če k tem državnim ukrepom politike dela prištejemo še učinke sindikatov s kolektivnimi pogodbami in delovanje plač glede na učinkovitost, dobimo jasne dodatne razloge za emigracijo prebivalstva iz ruralnega oziroma podeželskega okolja v urbaniziran in sodoben mestni okoliš. (Lucas, 1997)

2.8. Ekonomske vzpodbude za emigracijo

Ker se življenjske ravni v obeh državah v času približujeta, se tok imigrantov med državami zmanjšuje. Poleg tega so migranti večinoma mlajše in izobražene osebe, saj so v tem primeru koristi emigracije bistveno večje. Za bolj izobražene emigrante velja, da se raje izseljujejo v države, kjer so večje razlike v plačah neizobraženih in izobraženih. To je na podlagi empirične analize imigracij v Nemčijo in ZDA ugotovil tudi Borjas (1987). Nemčija, za katero je znano, da ima bolj socialno državo in zato manjše razlike v plačah, je bolj atraktivna za manj izobražene imigrante, medtem, ko so ZDA, kjer so razlike v plačah bistveno večje, bolj privlačna za visoko izobražen kader.

2.9. Trg dela in novi imigranti

Tok novih imigrantov povzroča povečanje ponudbe dela v državi imigracije. Tako pride do povečanja zaposlenosti, proizvodnje in bruto domačega proizvoda na osebo. Hkrati pride do prerazporeditve dohodka med domačimi proizvodnimi dejavniki. Če v neki državi s konstantnimi donosi obsega pride do sorazmernega povečanja vseh proizvodnih dejavnikov, se bruto domači proizvod po osebi ne bo spremenil, prav tako pa ne bo prišlo do prerazporeditve dohodka med proizvodnimi dejavniki. Imigracije pomenijo, da se poveča eden izmed proizvodnih dejavnikov, delo, zaradi česar se spremenijo razmerja med proizvodnimi dejavniki in tudi njihove relativne cene (cena dela se zniža in cena kapitala naraste). Tako pride do prerazporeditve dohodka in potrebe po nadzoru nad imigracijami.

Prerazporeditev je bistvenega pomena za delavske sindikate in lastnike kapitala. Prvi običajno zagovarjajo kontroliranje procesa imigracij, saj imigranti neposredno konkurirajo drugim domačim delavcem za prosta delovna mesta. Na drugi strani lastniki kapitala zagovarjajo bolj liberalno imigracijsko politiko. Tu je še uradna politika, ki se ukvarja z neenakostjo v dohodkih; z nadzorom imigracij preprečuje njihove negativne učinke. (Lalonde, Topel, 1997)

2.10. Migracije in mednarodna trgovina

Z mednarodnimi migracijami je povezana tudi mednarodna trgovina, saj migracije pogosto zamenjujejo (so substitut) tako mednarodno gibanje kapitala, kot tudi mednarodno trgovino dobrin in storitev. Vendar pa v nekaterih primerih mednarodne migracije dopolnjujejo (so komplement) mednarodne tokove kapitala in blaga. Osamitev gospodarstva običajno privede do različnih cen blaga in proizvodnih dejavnikov⁹. Razlika v urni mezdi med Vzhodno in Zahodno Evropo je vidna v tabeli 1. Če se odstranijo ovire za mobilnost dela, je logično, da bodo delavci migrirali iz slabše plačanih držav v bolje plačane države. (Razin, Sadka, 1997)

Tabela 1: Razlike v plačah med državami Vzhodne in Zahodne Evrope ter ZDA, Kanade in Avstralije leta 1991

Države V. Evrope	Mezda v \$	Indeks	Države Z. Evrope	Mezda v \$	Indeks	Ostale	Mezda v \$	Indeks
Poljska	0,7	63,6	Zahodna Nemčija	11	1000,00	ZDA	13	1181,8
Madžarska	0,7	63,6	Francija	8	727,27	Kanada	13	1181,8
Češkoslovaška	0,8	72,7	Italija	11	1000,00	Avstralija	14	1272,7
Bolgarija	0,2	18,2	Velika Britanija	8	727,27			
Romunija	0,6	54,5	Evropska Unija	9	818,18			
Jugoslavija	1,1	100,0						
Rusija	0,9	81,8						

Vir: Layard et. al.: East-west migration, Cambridge, 1992, str. 32.

3. Teorije migracij

V zadnjih tridesetih letih se je vir priseljevanja v največje imigrantske države, to so Avstralija, Kanada in Združene države Amerike, temeljito spremenil. Nekoč evropske priseljence so zamenjali imigranti iz Azije, Afrike in Latinske Amerike. Medtem so se v Evropi nekoč emigrantske države spremenile v imigrantske, saj so sprva privabljele priseljence iz Južne Evrope, kasneje pa še iz Azije, Afrike, Karibskih otokov in Srednjega vzhoda. Na drugi strani sveta je Japonska z nizko stopnjo rodnosti, starim prebivalstvom in visoko življenjsko ravni postala privlačna država tako za revne emigrante iz držav Azije, kot tudi za emigrante iz Južne Amerike. Skoraj vse države so postale večetične družbe.

Za razumevanje zgoraj opisanih trendov pa obstaja zelo šibka teoretična osnova. Trenutno ni neke koherentne teorije mednarodnih migracij, ampak le množica teorij, ki se razvijajo samostojno in v izolaciji. (Massey, 1993) Dejstvo je, da je za razumevanje migracijskih procesov potrebna kompleksna in razčlenjena teorija, ki bi vključevala množico različnih perspektiv, predpostavk in mnenj.

⁹ Takšni primeri se kažejo v protekcionistični politiki Zahodne Evrope proti ameriškemu trgu pred drugo svetovno vojno, ter v nekdanjem vzhodnoevropskem socialističnem bloku nasproti industrializiranih držav.

Ena izmed prvih teorij glede zakonitosti migracij je Ravensteinova teorija iz leta 1885, ki je bila v svojem bistvu zelo pionirska in v mnogih pogledih omejena. V delu Zakoni migracij je preučeval interne migracije v Veliki Britaniji. Z uporabo opisne analize je izpeljal 7 zakonov¹⁰, ki naj bi veljali za migracije. Njegove ugotovitve pravijo, da so migracije odvisne od stopnje gospodarske razvitosti družbe, njenih kulturnih, etničnih in drugih značilnosti, ter seveda, da se večina migrantov odloča za bližnje migracije večinoma v smeri večjih mest.

3.1. Teorija potiska in potega

Teorija potiska in potega, imenovana tudi hipoteza migracij, poskuša migracije razložiti z vplivom dejavnikov emigracijskega in imigracijskega območja. Na emigracijskem območju delujejo potisni dejavniki, ki potiskajo posameznika iz tega območja. To so izguba zaposlitve, izčrpanje naravnih bogastev, upadanje ali prenehanje določene ekonomske dejavnosti, različne vrste diskriminacije, naravne in druge nesreče in neperspektivne razmere za osebni razvoj. Na imigracijskem področju delujejo dejavniki potega, ki privlačijo migrante na območje. Mednje spadajo ugodne možnosti za zaposlitev, napredovanje v službi, podjetniške in investicijske dejavnosti, boljše plače in raznovrstnost dejavnosti.

Ta teorija je nedvomno pripomogla k spoznavanju dejavnikov migracij, vendar pa navajanje obeh vrst dejavnikov lahko zamegli razlog, zakaj nekateri migrirajo, drugi pa ne, čeprav živijo na istem območju. Poleg tega je nemogoče natančno določiti, ali je prišlo do migracije zaradi prve ali druge skupine dejavnikov. Tako so nastajali različni poizkusi določitve dejavnikov migriranja, ki pa niso odpravili temeljne slabosti teorije potiska in potega, to je subjektivnosti ocene dejavnikov migriranja. (Malačič, 2000) Bolj uspešni so bili poizkusi ekonomske znanosti in sicer teorija človeškega kapitala in makroekonomski pristop.

3.2. Neoklasične teorije

3.2.1. Teorija človeškega kapitala (Mikroekonomski pristop)

Mikroekonomski model je model posameznikove izbire, kjer se posamezniki odločajo za migriranje na podlagi »cost-benefit« analize. Mednarodne migracije so pri tem investicija v človeški kapital, saj se ljudje odločijo, da se bodo preselili tja, kjer bodo najbolj produktivni s svojim znanjem. Preden pridejo do višjega donosa zaradi večje produktivnosti dela, pa morajo narediti določene investicije¹¹. Tako potencialni migrant ocenjuje stroške in koristi, ki bi jih

¹⁰ Prvi zakon pravi, da se migracije odvijajo na kratkih razdaljah in so usmerjene v večja mesta; v drugem pravi, da so večja mesta cilj bližnjih kmečkih prebivalcev. Tretji zakon pravi, da je proces razpršitve obraten procesu absorpcije. Četrty zakon opredeli, da vsak migracijski tok povzroči ustrezen protitok. V petem zakonu pravi, da so oddaljeni imigranti usmerjeni v večja mesta. Šesti zakon razloži, da ima ruralno prebivalstvo večjo nagnjenost k migraciji kot urbano prebivalstvo, V sedmem zakonu pravi, da so ženske bolj nagnjene k migraciji kot pa moški. (Ravenstein, 1885)

¹¹ Gre za to, da posameznik pričakuje od migracije donos, ki bo pokrila stroške migriranja. Med stroške te investicije spadajo materialni stroški potovanja, stroški preselitve, stroški povezani s preživljanjem, ko iščemo novo službo, trud vložen v učenje

imel z morebitno migracijo na alternativno lokacijo. Odloči se za tisto lokacijo, kjer je pričakovani neto donos največji. Mednarodne migracije torej nastanejo zaradi mednarodnih razlik tako v zasluškah kot tudi v stopnjah zaposlenosti¹². Posamezne značilnosti človeškega kapitala povečujejo možnosti za mednarodne migracije, vendar so posamezniki lahko zelo različno nagnjeni k migriranju. Mednarodne migracije potekajo tako dolgo, dokler pričakovani dohodki niso izenačeni po vseh državah. Edini trg, ki neposredno vpliva na migracije, je trg dela. (Massey, 1993)

Migracije so torej posledica relativnih sprememb zaposlitvenih možnosti med panogami in poklici. Delavec s specifičnim znanjem je optimalno lociran takrat, ko maksimira vrednost proizvoda lastnega dela. Tako aktivno in neaktivno prebivalstvo z migracijami poskuša maksimirati individualno koristnost, pri čemer imajo denarne in nedenarne motive. Trg je tisti, ki ureja faktorske cene proizvodnih dejavnikov tako, da je doseženo ravnovesje. Problem te teorije je, da temelji na vrsti predpostavk, ki v stvarnosti niso izpolnjene. V realnem življenju praviloma ni popolne obveščenosti, homogenosti proizvodnih dejavnikov, enakih okusov, niti ne odsotnosti raznih ovir pri migriranju. (Malačič, 2000) Ta teorija je povečala empirično raziskovanje migracij, hkrati pa je zaradi poudarjanja razlik v realnih dohodkih med različnimi regijami, ostala relativno omejena in ni uspela v celoti pojasniti migracij. Vpliv imigracij na trg dela, plače in zaposlenost domačih delavcev naj bi bil zelo majhen ali celo zanemarljiv. (Friedberg, Hunt, 1995)

Na podlagi teorije človeškega kapitala se je v zadnjih letih razvil nov pristop, ki je zanemaril razlike v realnih dohodkih in temelji na dejstvu, da je znanje ljudi posledica šolske izobrazbe in izkušenj pridobljenih na delovnem mestu. Na podlagi povedanega velja, da imigracije povzročijo povečanje ponudbe dela v določeni izobrazbeni strukturi, kar pripelje do znižanja plač in stopnje zaposlenosti tako domačih delavcev kot tudi predhodnih imigrantov. Po raziskavi Borjasa (2002) naj bi v ZDA znašala elastičnost plač glede na imigracije med $-0,2$ in $-0,3$, elastičnost brezposelnosti glede na imigracije pa $0,2$.

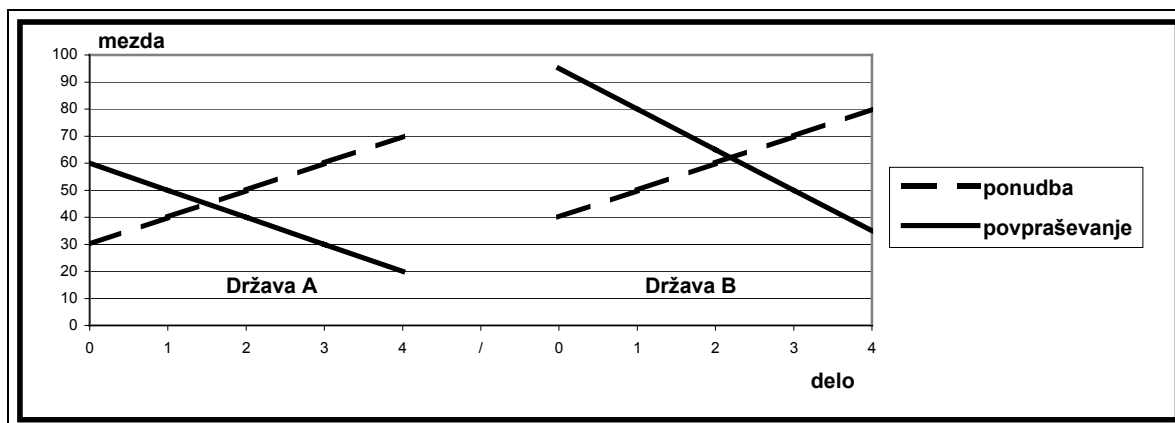
3.2.2. Makroekonomski pristop

Mednarodne migracije nastanejo zaradi geografskih razlik v ponudbi in povpraševanju po delu. (Massey, 1993) Države, ki so relativno bogate z delom glede na kapital, imajo nizko ravnotežno mezdo. Velja tudi obratno, namreč, da imajo države, ki so relativno revne z delom glede na kapital, visoko mezdo. V obratni smeri pa se oblikuje tok kapitala in s tem seveda tudi človeškega kapitala, kar pomeni tok migracij visoko izobraženih ljudi. Pomembno je, da ločimo tok delavcev od toka visoko izobraženih ljudi, saj imata ta dva toka različne smeri.

novega jezika in navad nove države, težave pri prilagajanju na nov trg dela ter psihični stroški, med katere lahko uvrstimo domotožje, izguba prijateljev in podobno. Donos od migracije pa je povezan predvsem z boljšim zaslužkom in počutjem v kraju priselitve. Stroški in donosi so denarni in nedenarni, lahko pa so tudi individualni in družbeni.

¹² Mikroekonomski model za razliko od makroekonomskega ne predvideva polne zaposlenosti.

Slika 1: Oblikovanje ravnotežne cene dela (mezde) na trgu dela v Državi A in Državi B

Vir: Lastna analiza

V zgornji sliki vidimo zakaj pride do migracij, če se pojavi za to razlog na trgu dela. Če imamo v državi A relativno obilje z delom glede na kapital in v državi B relativno obilje s kapitalom glede na delo, se v državi A oblikuje nižja ravnotežna mezda kot v državi B. Zaradi višje ravnotežne mezde v državi B se prebivalci v državi A odločijo, da bodo migrirali v državo B. Rezultat teh selitev je zmanjšanje ponudbe dela in povišanje mezde v državi A, hkrati pa se ponudba dela poveča in mezde znižajo v državi B. To traja tako dolgo, dokler v mednarodnih razmerah ne pride do izenačenja mezde, seveda upoštevajoč stroške migracij.

Ta pristop poskuša migracije pojasniti z makroekonomskimi kategorijami in odnosi med njimi. Običajno se poskuša pojasniti povezave med migracijami na eni strani in agregatno zaposlenostjo, nezaposlenostjo, dohodkom, potrošnjo, investicijami in drugimi agregatnimi kategorijami na drugi strani. Ekonomska razlaga migracij je za mnoge druge discipline preozka, zato sociologija, geografija, psihologija in druge znanosti razvijajo lastne pristope k raziskovanju migracij.

3.3. Sodobne teorije migracij

V zadnjih dvajsetih letih so se mednarodne migracije razvile do tako imenovane post-industrijske faze¹³. Za to fazo so značilni nekateri novi trendi, med katere lahko uvrščamo:

- spreminjanje investicijskih strategij,
- naraščanje izvoza kapitala iz razvitih držav in uvajanje proizvodnje na manj razvitih področjih,
- razvoj mikroelektronike, ki je zmanjšal povpraševanje po delu,
- v razvitih državah so se zmanjšala tradicionalno ročna opravila,

¹³ Corrado Bonifazi v svojem prispevku imenuje post-industrijsko fazo tudi »post-Fordistično obdobje«, oziroma »obdobje Toyotinega tipa«. (Bonifazi, 2002)

- razvoj storitvenega sektorja, kjer povpraševanje bazira na visoki stopnji izobrazbe,
- rast sivih in črnih sektorjev v razvitih gospodarstvih,
- pojavlja se večja diferenciacija delovne sile glede na spol, starost in etnično pripadnost,
- prihaja do večje nestabilnosti delovnih mest in slabših delovnih pogojev. (Bonifazi, 2002)

Prišlo je torej do temeljitih sprememb glede dejavnikov teorije potiska in potega. Kot posledica ekonomske globalizacije, ki se kaže v zmanjševanju razdalj in večjem povezovanju med različnimi geografskimi področji, so bila dodana nova področja priseljevanja in izseljevanja. Prišlo je do novih potisnih dejavnikov v državah v razvoju, saj jih je zajela ekonomska, politična in demografska kriza ter tako povečala izseljevanja. Hkrati se je spremenila vloga priseljencev v razvitih državah, saj so bili nekoč pomembni v količinskem smislu kot delavci, dandanes pa predvsem kot strokovnjaki, torej kakovostno.

Kot vidimo, so migracije močno povezane s socialnimi in ekonomskimi sistemi, zato je pri njihovem preučevanju zelo pomembno, da združimo dejavnike, ki zagotavljajo kontinuiteto migracij z dejavniki, ki so specifični za posamezne nove migracijske tokove. Ker so posamezni narodi med seboj močno razlikujejo in ker so tudi geografsko precej oddaljeni, so migracije v mednarodnem smislu močno odvisne od socialnih sprememb pri posameznih narodih. Če pogledamo v evropske mednarodne migracije po drugi svetovni vojni, lahko ugotovimo, da je bila vloga migracij zelo pomembna pri izravnavi trga dela tako dolgo, dokler so prevladovali privlačni učinki. Vendar pa se je ob stabilizaciji priseljenjskih skupnosti pojavil problem razmerja med domačo in tujo delovno silo na trgu dela ter ustrezno imigracijsko politiko, ki bi dajala prave rešitve.

Pomemben dejavnik je tudi uporaba metodoloških postopkov in ustreznih terminov v literaturi. Pri samem preučevanju in raziskovanju migracij in migracijskih tokov je bilo vključeno veliko socioloških in drugih znanosti, ki pa žal niso bile povezane med sabo, zato so se rezultati med seboj zelo razlikovali, čeprav je šlo za podobne discipline. Temu sta botrovala visoka specializiranost raziskovanja in pomanjkanje komuniciranja med vedami. (Bonifazi, 2002) Tako smo dobili rešitve na posameznih področjih migracij, žal pa ne tudi nekega celostnega odgovora, ki bi nam pojasnil migracije hkrati iz vseh vidikov.

Z restriktivno politiko priseljevanja v sedemdesetih letih so prišli na dan novi pristopi pri preučevanju mednarodnih migracij. Nekdanji razlogi migriranja iz trga dela niso več bistveni za migracije, pač pa sta na tem področju svoje odigrala predvsem globalizacija in družbeni procesi. Globalizacija se pojavlja pri vse večjem številu migracijskih področij, tudi pri takih, ki nekoč niso bila vpletena v migracije, kot so recimo Centralna Afrika in Vzhodna Evropa. Hkrati se zmanjšuje pomen nekoč močnih povezav med kolonijami in matičnimi državami. V sodobnem času smo priča vse večji globalizaciji trga dela. Proces migracij zadeva tako nekvalificirano delovno silo kot tudi visoko izobražen kader znanstvenikov in strokovnjakov.

Mesić (2002) je mednarodne migracije in globalizacijo povezal na 6 ključnih točkah. Prva točka so globalna mesta, ki so po njegovem mnenju še vedno (kljub temu, da mnogi raziskovalci temu nasprotujejo) zelo pomembna za priseljevanje nekvalificirane delovne sile, saj so le-ti sestavni del modernega storitvenega sektorja. Sledi točka o obsegu modernih migracij, v kateri poudarja velikost migracijskih gibanj, pri čemer se moramo zavedati novodobnih omejitev, ki omejujejo obseg migracij. V tretji točki omenja diverzifikacijo migracijskih tokov, pri kateri velja omeniti nove dežele emigracije in imigracije. Četrtoč, globalizacija je povezana z večjim emigriranjem strokovnjakov in pesimističnim zaznavanjem bega možganov. Petič, mednarodne migracije so zaznamovale krizo nacionalnega modela državljanstva, in šestič, povezovanje kulturno različnih skupnosti ne glede na razdaljo ter nastajanje novih hibridnih kulturnih oblik postavljajo nove izzive. Vse skupaj kaže na to, da so mednarodne migracije sestavni del procesa globalizacije.

Dandanes so mednarodne migracije del mednarodnega sistema, v katerem ni več povezave med ekonomsko rastjo in večjo zaposlenostjo ter je kulturna razlika med posameznimi skupinami prebivalstva večja kot v preteklosti. V tradicionalno imigracijskih državah se je povpraševanje po delu močno zmanjšalo. Posledica je večja raznovrstnost migracij, padec trajnih in povečanje začasnih migracij ter vse večji delež žensk, ki migrirajo. Poleg tega se uvaja restriktivna imigracijska politika in večja vloga državnih organov, hkrati pa se povečuje tudi pomen beguncev in ilegalnih migrantov. (Bonifazi, 2002)

Najpomembnejši dejavnik migracij je v zadnjem obdobju postal politični vidik, ki vpliva na obseg dovoljenih migracij in na razmerje legalnih in ilegalnih migracij, medtem pa dejavniki na trgu dela v državi priseljevanja niso več tako pomembni. Zato je v sodobni analizi več poudarka na neekonomskih dejavnikih (demografski, sociološki, kulturni in politični), za katere velja, da so bili nekoč manj pomembni, sedaj pa zahtevajo več pozornosti.

Tako je prišlo do številnih poskusov reševanja kompleksnosti problema, in v enem takih je Zolberg (1989) izpostavil štiri lastnosti, ki so skupne novejšim pristopom pojasnjevanja migracij, za njegovo analizo pa lahko rečemo, da je orientirana na makro ravni.

Pravi, da so migracije:

- zgodovinske; ne zaradi opravljanja z oddaljeno preteklostjo, pač pa zaradi spremljanja sprememb v času in prostoru,
- strukturne; niso individualne, saj temeljijo na družbenih silah, katere omejujejo aktivnosti posameznikov,
- globalne; zato, ker razume narod kot družbeno obliko, ki se odziva na ekonomske in politične procese,
- kritične; saj so do neke mere zavezane družbenim vedam.

3.3.1. Nova ekonomija migracij

Hkrati se je pri preučevanju mednarodnih migracij oblikoval tudi pristop na mikro ravni, imenovan »nova ekonomija migracij«, ki je prenesel v širšem smislu poudarek iz posameznika na gospodinjstvo oziroma družino in pokazal, kako ljudje z migracijami ne stremijo le k povečanju pričakovanega dohodka, ampak, da želijo tudi razpršiti tveganje. Pokazalo se je, da je potrebno in hkrati koristno razviti interdisciplinarni pristop pri obravnavi migracij. Bistvo takšnega pristopa je združitev do sedaj znanih pristopov, preučitev različnih hipotez in ustvarjenje nekega celostnega okolja za preučevanje migracij. Preučevanje samo iz enega vidika nam da sicer zelo zanimive rezultate, ki pa so žal le parcialni. (Bonifazi, 2002)

Za razliko od posameznikov so gospodinjstva v položaju, ko nadzirajo tveganost ekonomskega položaja z razpršitvijo gospodinjstvih virov, kot je recimo delo. Medtem, ko so nekateri družinski člani zaposleni v domačem gospodarstvu, pa drugi delajo v tujini, kjer so plače in zaposlenost negativno ali šibko pozitivno korelirani s tistimi v domačem gospodarstvu. Če se slučajno zgodi, da domače gospodarstvo zaide v težave, se lahko gospodinjstva zanesejo na podporo članov, ki delajo v tujini.

V razvitih državah je tveganje dohodka gospodinjstva običajno zavarovano preko trgov privatnega zavarovanja in vladnih programov. Visoka razvitost kreditnih trgov omogoča družinam financiranje novih projektov. Na drugi strani so države v razvoju, kjer nimajo razvitih institucionalnih mehanizmov za upravljanje s tveganjem, tako tudi krediti niso na voljo ali pa so zelo dragi. V odsotnosti javnih ter nedostopnosti privatnih zavarovalnih in kreditnih programov povzročijo tržne nepravilnosti močno potrebo po emigracijah¹⁴. Predpostavlja se, da dohodek ni homogena dobrina¹⁵, zato gospodinjstva poskušajo investirati svoja sredstva v naložbe, ki zagotavljajo dostop do novih virov dohodka. (Massey, 1993)

Nova ekonomija migracij je močno spremenila predpostavke in politike neoklasičnih ekonomistov, saj je prenesla poudarek od posameznika na družino oziroma na gospodinjstvo. Razlika v mezdah ni edini pogoj za nastanek mednarodnih migracij, saj do teh lahko pride tudi če želi gospodinjstvo razpršiti tveganje. Na drugi strani pa vlada posamezne države lahko vpliva na migracije ne samo s posredovanjem na trgu dela, ampak tudi na zavarovalniških trgih, trgih kapitala in trgih izvedenih finančnih instrumentov. Na obseg migracij pa seveda vpliva vlada posamezne države tudi s svojo ekonomsko politiko in s posebnimi programi, med katerimi je najpomembnejši program zavarovanja proti brezposelnosti.

¹⁴ Primeri, kjer trg ne deluje optimalno in se zaradi tega lahko pokažejo potrebe po mednarodnih migracijah, so recimo trg zavarovanja kmetijskih pridelkov, trg izvedenih finančnih instrumentov (futures), trg zavarovanj proti brezposelnosti in trg kapitala.

¹⁵ To so namreč predpostavljali neoklasični ekonomisti.

3.3.2. Teorija dvojnega trga dela

Ta teorija se razlikuje od vseh do zdaj omenjenih in ugotavlja, da so mednarodne migracije nastale zaradi notranjega povpraševanja po delu v sodobnih industrijskih družbah. Mednarodne migracije naj bi nastale zaradi stalnega povpraševanja po delu priseljencev, katero naj bi bilo sestavni del gospodarske strukture razvitih držav. V ozadju niso potisni dejavniki (nizke plače in visoka brezposelnost), ampak dejavniki potega (v tem primeru je to potreba po tujih delavcih). Ta potreba pa nastane zaradi štirih značilnosti industrijskih družb:

- strukturna inflacija; ker mora plača odsevati socialni status in hierarhijo, delodajalci ne morejo povečati plač samo eni skupini ljudi, pač pa morajo upoštevati vse skupine in razmerja med njimi; zato je enostavneje zaposliti nove priseljence za nižjo plačo,
- motivacijski problemi; pojavijo se na dnu hierarhije, saj ti delavci nimajo nobenega statusa niti nimajo nobene garancije, da bodo napredovali navzgor po hierarhiji; ker dna hierarhije ne moremo odstraniti (vedno bo prisotno), so najprimernejša rešitev priseljenci, ki so običajno zaradi eksistenčnih težav pripravljeni sprejeti vsakršno delo,
- ekonomska dvojnost; vsako gospodarstvo vsebuje delovno in kapitalno intenzivne panoge, ki se razlikujejo po obsegu in načinu zaposlenega dela, zaradi česar pride do strukturiranja trga dela; v delovno intenzivnih panogah imajo delavci nizke plače in nestabilne pogoje, zato se tukaj domači delavci neradi zaposlujejo, delodajalci iščejo imigrante; za domače delavce so zanimive kapitalno intenzivne panoge, saj so plače visoke in službe stabilne,
- demografija ponudbe dela; dve skupini ljudi sta med slabo plačanimi delavci (ženske in najstniki); pri ženskah je prvotnega pomena družina, zato vzamejo službo bolj v smislu dodatnega zaslužka; ker se sčasoma pomen teh dveh skupin zmanjšuje, postajajo za opravljanje teh poklicev vse bolj pomembni imigranti. (Piore, 1979)

Med domačimi delavci postajajo delovna mesta brez statusa in z nizkimi plačami vse manj priljubljena. S tem se povečujejo zaposlitvene možnosti priseljencev, ki na tak način zaslužijo dodaten dohodek, hkrati pa zmanjšajo tveganje. Ker povpraševanje po delu priseljencev izvira iz strukturnih potreb gospodarstva, se plače delavcev pri povečanem povpraševanju po delu ne spreminjajo. (Massey, 1993) V kolikor pride do presežne ponudbe dela, pa se lahko zgodi, da plače padejo, seveda, če ne pride do ustrezne državne intervencije.

3.3.3. Teorija svetovnega sistema

Mednarodne migracije naj bi nastale zaradi strukture svetovnega trga, saj jih naj bi povzročil prihod kapitalističnih gospodarskih odnosov na nova ozemlja. Želja po višjem dobičku in večji blaginji vodi lastnike kapitala na nova področja, kjer iščejo zemljo, surovine, delo in nove trge. Ko so zemlja, surovine in delo prišli pod kontrolo trga, so se migracije nezadržno povečale. V preteklosti je taka širitev potekala preko procesa kolonizacije, danes pa večinoma

preko multinacionalnih podjetij. S širitvijo kapitalizma¹⁶ je bil vedno večji del svetovnega prebivalstva vključen v gospodarstvo svetovnega trga. (Massey, 1993) Z razvojem novih tehnologij in procesom mehanizacije ter seveda s samo globalizacijo so se spremenile mnoge značilnosti lokalnih trgov in proizvajalcev, saj so jih nadomestili svetovni trg in velika multinacionalna podjetja. Tako so bili mnogi ljudje prisiljeni v spremembo svojih navad in načina življenja ter posledično s tem tudi v emigriranje. Globalizacija se kaže na področju obdelovalnih površin, pri surovinah in delovni sili. Poseben pomen pri razvoju migracij imajo distribucijski kanali (surovine, proizvodi in ljudje), kulturni in ideološki vpliv (jezika, monetarni sistem, izobraževanje) ter globalni centri sveta¹⁷.

Tako se je zaradi spreminjajočih se trendov in oblik oblikovala potreba po sistemskem pristopu spremljanja mednarodnih migracij. Razlogi, ki potrjujejo uporabo take analize so vidni, če opazujemo mednarodno gibanje prebivalstva med posameznimi regijami, pri tem pa vidimo, da se med regijami oblikujejo tudi drugi tokovi, kot so recimo ekonomski, institucionalni, politični, kulturni, jezikovni in informacijski. Dejanske značilnosti posameznega migracijskega toka lahko opazimo skozi interakcijo procesov na različnih ravneh migracij, kot so posameznik, gospodinjstvo, skupnost, narodna in mednarodna raven; vse to pa je rezultat mikro in makro silnic. (Bonifazi, 2002)

Če še enkrat ponovim vse teorije, neoklasična ekonomska teorija je razlagala migracije na makro vidiku kot odgovor na razlike v mezdah na trgih dela, pri čemer se je posameznik odločil na podlagi »cost-benefit« analize (mikro vidik), v kateri je primerjal začetno stanje s pričakovanim po migraciji. Nova ekonomija migracij je prenesla poudarek od posameznika na gospodinjstvo, pri čemer je migracija način za razpršitev tveganja (podobno vlogo imajo na zahodu privatne zavarovalnice in socialna varnost). Teorija dvojnega trga dela interpretira migracijske tokove kot rezultat povpraševanja po delu sodobne industrijske družbe. Tu pa je tudi teorija svetovnega sistema, ki razlaga gibanje prebivalstva z razvojem svetovnega trga in razširjanem kapitalizma.

3.4. Dinamika in vztrajnost migracijskega procesa

Razvoj vsakega migracijskega toka je rezultat interakcije notranjih dinamik v izvorni državi in zunanjih pogojev, ki jih narekuje država priseljevanja. Zaradi zgodovinskih izkušenj lahko izpostavimo specifične faze razvoja v priseljevanju imigrantov. Čeprav se imigranti znajdejo v zelo različnih situacijah, poteka sam proces v nekih znanih okvirih, zato lahko v vsakem procesu najdemo določene skupne interne dinamike. Tako imamo podobne dinamike v državah s trajnimi in v državah z začasnimi migracijami. V osnovi so tuji delavci in kasneje cele družine emigrirali z ekonomskim namenom, opravljanja slabše plačanih opravil.

¹⁶ Za začetnice kapitalizma se smatrajo države Evrope, Severne Amerike, Oceanije in Japonska.

¹⁷ Sodobni centri sveta so v Združenih državah Amerike (New York, Chicago, Los Angeles in Miami), v Evropi (London, Pariz, Frankfurt, Milano) in na Pacifiku (Tokyo, Osaka, Sydney).

Migracijski proces je potekal v štirih fazah¹⁸. V prvi fazi migriranja so bili migranti mlade, samske in nadpovprečno izobražene osebe, večinoma moškega spola, ki so prihajali iz bolj industrializiranih in urbaniziranih območij. Drugo fazo zaznamujejo večja starost migrantov, ki migrirajo za daljše obdobje in se pogosto tudi ne vrnejo nazaj; selijo se na širša področja mest. V tretji fazi se migranti diferencirajo po starosti in spolu ter med aktivno in neaktivno prebivalstvo; migracije so še bolj trajne in vračanje domov je še bolj redko. V zadnji fazi so migracije že trajne, pri tem pa se oblikujejo družine in etnične skupnosti v novih državah. (Böhning, 1972)

Migracije so torej proces, ki poteka v določenih sekvencah. V posameznih državah pa se lahko razlikujejo po časovnih odlogih med posameznimi fazami in ne po tem, kakšni dejavniki bi vplivali na njih¹⁹. Vendar pa ta model velja za Evropo in le za delavske migracije, zato je zelo omejen v geografskem in časovnem smislu. (Tapinos, 1982) Leta 1994 sta Castles in Miller razširila ta model na vidik medcelinskega preučevanja, vključuje in pojasnjuje pa tudi migracije iz bivših kolonij v kolonialne ustanoviteljice; nekoliko slabše, čeprav še vedno smiselno, pojasnjuje gibanja beguncev in začasne migracije visoko izobraženega prebivalstva. Poleg same dinamike pa nam ta model pokaže tudi nekatere skupne značilnosti imigracijskih območij v Severni Ameriki, Oceaniji in Zahodni Evropi. (Bonifazi, 2002) Vse so namreč demokratične države, v katerih lahko imigranti pridobijo civilne, socialne in politične pravice, katere jim zagotavljajo, da ne bodo diskriminirani. V vseh državah, kjer so imigrantom zagotovljene demokratične pravice, se migracijski proces lahko odvija glede na svojo notranjo dinamiko, tako da privede do izgradnje stabilnih skupnosti.

Če je imigracijska država odprta do priseljevanja, če podeljuje državljanstva in sprejema kulturne razlike, lahko pride do oblikovanja etnične skupnosti, ki se kaže kot del večkulturne družbe. V tem primeru postanejo imigranti integralni del družbe, ki se je pripravljena tudi preoblikovati. Če pa imigrantska država ni pripravljena sprejeti tujcev, če ne podeljuje državljanstev in zanika kulturne razlike, pride do oblikovanja etničnih manjšin, ki so v takem primeru običajno nezaželeni. V takem primeru so imigranti marginalizirani in izključeni od demokratičnih pravic, država pa ne želi večkulturne, temveč homogeno družbo.

Za »post-Fordistično« obdobje lahko ugotovimo, da ni več prisotnih množičnih migracij, seveda pa to ne pomeni, da migracij ne bo več. Medtem ko so v petdesetih in šestdesetih letih bili imigranti zaželeni in so države celo povpraševale po njih, pa se je v zadnjem času v večini držav izoblikovala restriktivna imigrantska politika, ki močno omejuje priseljevanje, tako da so tudi migranti morali postati bolj fleksibilni. Za obdobje po drugi svetovni vojni velja, da so prevladovale tri oblike migracij, in sicer delavske migracije, ponovno združevanje družin in post-industrijska gibanja. V zadnjo skupino spadajo migracije visoko izobraženih ljudi, ilegalne migracije in gibanje beguncev. (Bonifazi, 2002)

¹⁸ Govorimo o Böhningovem modelu migracij, ki ga je izdelal leta 1972. (Böhning, 1972)

¹⁹ Podoben model kot Boehning je nekaj let za njim predstavil še Tapinos Georges. (Tapinos, 1982)

3.4.1. Migracijske mreže

Pomemben element migracijskih procesov so tudi migracijske mreže, ki povezujejo migrante, bivše migrante in nemigrante med seboj, saj temeljijo na znanstvu, prijateljstvu in skupnem izvoru. Povečujejo možnost mednarodnih migracij, saj znižujejo stroške in tveganje migriranja ter povečujejo pričakovani donos od migriranja. Gre za neke vrste socialni kapital; ljudi pa povezujejo med seboj z medsebojnimi obveznostmi in pričakovanji. Prijatelji in sorodniki omogočijo začetno nastanitev, zato zmanjšujejo psihološke in finančne stroške preseljevanja. Migracijske mreže torej omogočijo boljši in lažji pretok informacij do potencialnih migrantov, hkrati pa zmanjšujejo tveganje, ki je povezano z imigracijo v nove urbane predele in prihodnostjo v novem okolju. (Lucas, 1997)

Moderna ekonomika dela poudarja pomen asimetričnosti informacij glede sposobnosti in produktivnosti delavcev, s katerimi razpolagajo delavci, ne pa tudi delodajalci. Delavčeve sposobnosti so načeloma poznane v domačem kraju in ne v kraju imigracije. Delodajalci, ki so nevtralni do tveganja, pripisujejo vsakemu imigrantu neko povprečno stopnjo izobrazbe in sposobnosti, zato nadpovprečno sposobnim delavcem dajo plačo, ki odseva povprečno stopnjo sposobnosti, saj obstaja asimetričnost informacij. Večja kot je le-ta, nižja je raven sposobnosti imigrantov in manjši je njihov obseg. (Katz in Stark, 1987)

Mednarodne migracije lahko potekajo na ravni posameznika ali gospodinjstva, vendar pa, ko se enkrat začnejo, jih je zelo težko ustaviti, saj imajo neko vztrajnostno moč. Zaradi migracijske mreže je vsem, ki želijo emigrirati dejansko omogočeno, da emigrirajo brez težav. Obseg migracijskega toka med dvema državama ni odvisen od razlik v plačah ali stopnjah zaposlenosti, pač pa od padajočih stroškov in tveganja na podlagi migracijske mreže. Sčasoma postane tok migracij manj selektiven v socialnem in ekonomskem smislu, zaradi česar postane bolj reprezentativen za matično državo. Vlada ne more vplivati na obseg migracij, razen z restriktivno imigracijsko politiko, saj nima vpliva nad migracijskimi mrežami. (Massey, 1993)

3.4.2. Institucionalni vidik

Z nastankom mednarodnih migracij se pojavijo privatne institucije in prostovoljne organizacije, da bi zadovoljile povpraševanje in vzpostavile ravnotežje med pritokom priseljencev v državo in omejenim številom vstopnih dovoljenj za nove priseljence. Omejitve priseljevanja so se pokazale kot ekonomska niša za podjetnike in institucije, ki se ukvarjajo z mednarodnimi migracijami in za plačilo opravljajo storitve na črnem trgu²⁰.

²⁰ Te storitve so na primer tihotapljenje prebežnikov čez mejo, tajni prevozi na mednarodnih relacijah, sklepanje delovnih pogodb, urejanje dokumentov in delovnih vizumov, sklepanje zakonskih zvez med migranti in avtohtonimi rezidenti, reševanje stanovanjskih problemov, kreditiranje in ostali posli.

Hkrati z nastankom koristoljubnih podjetij pa so se v razvitih državah pojavile tudi prostovoljne humanitarne organizacije, ki imajo poslanstvo povečanja pravic in izboljšanja pogojev za življenje legalnih in nelegalnih priseljencev. Posebne skupine nudijo priseljencem svetovanje, socialne storitve, zavetišča, pravne nasvete glede urejanja dokumentacije in podobno. Sčasoma so posamezniki, podjetja in organizacije postali znani in spoštovani, kar oblikuje še eno obliko socialnega kapitala²¹, ki ga lahko koristijo migranti pri vstopu na tuji trg dela.

3.4.3. Kumulativna vzročnost

Proces, ki ga imenujemo tudi kumulativna vzročnost, povzroči, da se migracije ne prekinejo, ampak trajajo tudi v daljšem obdobju. Gre za to, da vsaka migracija nekoliko spremeni socialno okolje, katero vpliva na odločitev za migriranje; zato je vsaka nadaljnja odločitev za migriranje lažje sprejeta in tudi bolj verjetna. Tako so ugotovili in preverili šest socialnoekonomskih dejavnikov, na katere na kumulativen način vplivajo migracije. Mednje uvrščamo:

- razdelitev dohodka; ljudje se lahko odločijo za migracijo zaradi povečanje dohodka relativno na druga gospodinjstva; proces se začne, ko nekdo prične delati v tujini in postane zaradi tega relativno bolj bogat,
- razdelitev ozemlja; priseljenci kupujejo zemljo, vendar ne iz namena obdelovanja, pač pa bolj iz prestiža; ker ne zaposlujejo ljudi, se domače prebivalstvo prične izseljevati iz države, cena zemlje pade, priseljenci pa še nadalje kupujejo zemljo,
- organiziranje kmetijstva; priseljenci, ki se ukvarjajo s kmetijstvom, se poslužujejo kapitalno intenzivnih metod, zato se povpraševanje po delu zmanjša, zaradi česar se domači prebivalci izseljujejo, kar vodi v novo priseljevanje tujcev,
- kultura; migracije spreminjajo vrednote in kulturne značilnosti neke skupnosti, vse to pa vodi v še večje priseljevanje,
- regionalna razporeditev človeškega kapitala; v začetku migracij se izseljujejo visoko izobraženi kadri, kar vodi v oživljanje gospodarstva v državah priseljevanja, to pa vodi nadalje v novo priseljevanje,
- socialni pomen dela; za določene poklice velja, da jih opravljajo večinoma priseljenci, zato se domači delavci teh poklicev izogibajo. (Massey, 1993)

Mednarodne migracije so torej iz dinamičnega vidika kumulativni socialni proces. Pomembne so tako ekonomske kot tudi socialne in kulturne spremembe, ki se kažejo skozi daljše obdobje. Tako recimo »etnična gospodarstva« vplivajo na dotok imigrantov v državo, hkrati pa se avtohtono prebivalstvo odpoveduje določenim poklicem, kateri zaradi tega postajajo »tipični« za imigrante.

²¹ Poleg migracijskih mrež.

3.5. Sklepne misli poglavja teorij migracij

Teorije, ki so bile razvite za razumevanje procesa mednarodnih migracij predpostavljajo mehanizme, ki temeljijo na zelo široki ravni analize. Kljub temu, da si predlogi, domneve in hipoteze vsake izmed teorij med seboj niso povsem nasprotni, pa imajo zelo različen vpliv na oblikovanje ustrezne politike. V odvisnosti od modela in okoliščin se lahko oblikovalci politike odločijo za reguliranje mednarodnih migracij preko spremembe plač in pogojev zaposlenosti v državi priseljevanja, preko gospodarskega razvoja v državi emigracije, preko programov socialnega zavarovanja, preko zmanjšanja razlik v dohodkih v državi emigracije, preko izboljšanja delovanja kapitalskih trgov in preko kombinacije zgoraj naštetih možnosti.

Lahko je razlog za mednarodne migracije tudi strukturna hierarhija in ekonomske relacije med delavci nekega gospodarstva. V vsakem primeru je politični vidik v današnjem času bistvenega pomena za obseg in način mednarodnih migracij. Iskanje empirične podpore za vsako izmed teorij in povezovanje med njimi, bo ena izmed najpomembnejših nalog socioloških raziskovalcev v naslednjih letih.

4. Valovi in razlogi slovenskih migracij

Slovenijo lahko glede na številčnost in časovno kontinuiranost migracij do druge svetovne vojne prištevamo med največja emigracijska območja v Evropi. Poseben pečat migracijskim tokovom dajejo migracije v tujino za daljše ali krajše časovno obdobje. Za Slovenijo pomeni že skoraj dvestoletno izseljevanje v tujino dominanten družbeni problem, saj del naravnega prirastka za vedno zapušča domače kraje.

Slovensko prebivalstvo je zunaj meja matične države moč najti v treh makro-geografskih diferenciranih enotah:

- v zamejstvu sosednjih dežel v Avstriji, Italiji in Madžarski (slovenski zamejci),
- v gospodarsko razvitih jedrih srednje in zahodne Evrope (Slovenci začasno zaposleni na tujem),
- v prekomorskih deželah novejši kolonizacije (slovenski izseljenci).

O emigraciji govorimo le pri zadnjih dveh kategorijah prebivalstva, ko gre za alohtono skupino Slovencev v tujem okolju, medtem ko je prva kategorija (skupina zamejcev) avtohtono slovensko prebivalstvo v pokrajinah Koroške, Benečije, Julijske krajine in Porabja. Kategoriji zdomcev in izseljencev pa sta tisti skupini slovenskega prebivalstva, ki sta se v različnih zgodovinskih obdobjih odločili, predvsem iz ekonomskih in političnih vzrokov, preseliti se za določeno obdobje ali za vedno v tuje okolje. (Gosar, 1978) Vzroke in posledice teh selitev iz slovenskih pokrajin bom podrobneje razjasnil v naslednjih poglavjih.

Osnovnih vzrokov za emigracijo ne moremo poenotiti, ampak moramo poiskati motive, ki so v različnih časovnih obdobjih delovali na odločitev za izselitev. V glavnem lahko ob tem zasledimo tri registrirane faze emigracijskih komponent selitev iz Slovenije v tujino:

- predindustrijsko in industrijsko migracijo v času Avstro-Ogrske do prve svetovne vojne,
- migracije med prvo in drugo svetovno vojno,
- urbane migracije novejših dob po drugi svetovni vojni.

4.1. Prvi val v času Avstro-Ogrske

Prvi val emigracij lahko časovno umestimo v drugo polovico devetnajstega stoletja, in sicer od leta 1840 naprej. Takrat je bil v Avstro-Ogrski v veljavi predpis izseljenskega patenta, po katerem je bil izseljenec vsak, ki je zapustil avstrijske dežele in odšel v inozemstvo z namenom, da se ne vrne več. Izselitev je bila po zakonu dopustna ali nedopustna. Dopustna je bila samo z dovoljenjem. Kdor se je izselil brez dovoljenja, je začutil s patentom določene posledice²². Kdor se je hotel izseliti, je moral zaprositi deželno vlado za odpust iz državljanstva. Izselitev je bila običajno odvisna od plačila posebne pristojbine, imenovane »odhodnina«, v višini 5 do 10 odstotkov premoženja, ki je šlo v tujino. Pravico svobodnega preseljevanja je prinesel šele ustavni zakon leta 1867, ki je določal, da svoboda preseljevanja oseb in premoženja na državnem ozemlju ni omejena, seveda z izjemo splošne vojaške dolžnosti. Državljan, ki še niso dosegli starosti, v kateri so bili zavezani vojaški dolžnosti, so se smeli izseliti v tujino le s posebnim ministrskim dovoljenjem. (Valenčič, 1990)

Čeprav v statistiki nimamo zanesljive opore, lahko trdimo, da je bilo izseljevanje v tuje države s slovenskega ozemlja pred marčno revolucijo neznatno. Bili so le osamljeni primeri, ne pa široko gibanje, ki bi imelo splošne gospodarske in socialne vzroke. Prvi Slovenci, ki so se izselili v Ameriko, so bili verjetno misijonarji, na čelu s škofom Barago, ki je prišel tja leta 1830. To izseljevanje še ni imelo gospodarskih razlogov. Po marčni dobi so se gospodarske razmere poslabšale. S propadanjem domače obrti, prevoznitva, rudarstva in kmečke trgovine so se krčile življenjske možnosti kmečkega prebivalstva, ki se s samim kmetijstvom ni moglo preživljati. Doma je zlasti primanjkovalo življenjskih možnosti za naraščajoče prebivalstvo. Število tistih, ki so pričeli zapuščati domovino, je začelo naraščati.

Ker je bil tedaj v veljavi še izseljenski patent, se država ni vmešavala v vprašanje izseljevanja, ampak ga je bolj ali manj dopuščala. Pri dodeljevanju izseljenskih dovoljenj so se državne oblasti ozirale na prosilčeve gmotne razmere. Osebam brez sredstev so odklanjale izdajanje dovoljenj, ker so se diplomatska in konzularna zastopstva v tujini pritoževala, da se izseljenci brez sredstev obračajo nanje za pomoč. Zato so od prosilcev pozneje zahtevale, naj dokažejo, da imajo sredstva za plačilo prevoza.

²² Takšne posledice so bila na primer, da je premoženje takih izseljencev prišlo za čas njihovega življenja pod zaporo, ali, da so bile njihove oporoke o premoženju v avstrijskih deželah neveljavne.

Pod pritiskom gospodarskih razmer je javnost gledala na izseljevanje z drugimi očmi kot v prejšnjih časih. Revščina je ljudi silila k izselitvi in prevladovala je misel o skupni kolonizaciji zemlje. V tujini naj bi nastale večje slovenske kmečke naselbine, ki bi izseljencem dajale potrebno moralno in gospodarsko pomoč in jih tako ohranile kot Slovence. Vendar pa gospodarske razmere niso bile edini razlog za izseljevanje, čeprav so bile med najbolj odločilnimi. Odločitev je bila splet mnogih okoliščin, tako osebnih kot družbenih, in zato je bilo razlogov za izseljevanje toliko, kot je bilo izseljencev. K izseljevanju so pripomogle tudi politične razmere pred prvo svetovno vojno. Belokranjskih fantov, ki so se pred prvo vojno želeli ogniti vojaške obveznosti tako, da so se izselili, je bilo toliko, da so jih takratne oblasti pozivale, naj se vrnejo domov, kjer jih ne bo doletela nobena kazen; ta obljuba je na Kranjskem veljala le za Belokranjce. Leta 1910 je vlada prepovedala izdajo potnih listov tistim fantom, ki so bili starejši od 18 let in še niso odslužili vojske. (Sulič, 1995)

Ko je začelo izseljevanje občutno naraščati, je dala deželna vlada okrajnim glavarstvom nalogo, da ji redno poročajo o prekomorskem izseljevanju. Število izseljencev je bilo najpogosteje ugotovljeno po izdanih potnih listih. Slovensko izseljevanje je sicer v tem razdobju težilo pretežno v Ameriko, vendar pa je bilo prisotno tudi številno vračanje izseljencev nazaj v domovino. Mnenja med raziskovalci so, da je tri četrtine slovenskih izseljencev ostalo v Ameriki, četrtnina pa se je vrnila. Gotovo so bili tudi taki, ki niso le enkrat, ampak celo večkrat potovali čez ocean, zato so bili v statistiki večkrat zajeti. Statistika je navajala primere izseljevanja in ne število izseljencev. Izseljenska statistika je bila torej preveč nepopolna, da bi mogla podati točno število naših izseljencev. (Valenčič, 1990)

Na začetku industrializacije slovenskega ozemlja, to je ob koncu devetnajstega in v začetku dvajsetega stoletja, je tod prevladovala zelo neugodna ekonomska in socialno-gospodarska struktura slovenskega prebivalstva, ki je svoj glavni vir dohodkov črpala iz dela na zemlji. Agrarna posest ni bila le razdrobljena, ampak je celo zelo redko presegla 10 ha obdelovalne površine. Prevladovali so kmetije z manj kot 5 ha zemlje, medtem ko so se za kmete šteli tudi lastniki z okrog 1 ha zemlje. (Gosar, 1978) K temu je treba dodati, da je kmečko prebivalstvo naraščalo in na ta način stopnjevalo tudi problem preživljanja v okviru domačega kraja. Južna železnica, ki je pred koncem šestdesetih let prejšnjega stoletja povezala vse slovenske pokrajine z morjem, je res prinesla industrijo v posamezne regionalne centre, vendar je obenem pripomogla tudi k zatonu domače obrti; povsem je onespособila furmanstvo, obenem pa je odvzela ves dohodek številnim gostilničarjem ob tranzitnih cestah. V industriji in prometu je bilo premalo delovnih mest za dela željno prebivalstvo, zato je bila logična posledica takšnega stanja izselitev posameznih članov prizadetih gospodinjstev v tujino.

Prvi naši izseljenci v Ameriki so se lotili kmetovanja. Misel, da bi kmet zapustil zemljo in šel iskat zaslužka v tuje rudnike in tovarne, je bila še nenavadna. Seveda tudi ameriški rudniki in industrija še niso potrebovali takih delovnih množic kot pozneje, čeprav so bile Združene države Amerike v gospodarskem razvoju že v isti vrsti z industrijskimi evropskimi državami.

Iz Slovenije so se izseljevali le kmetijski delavci in njihovi svojci, nekaj je bilo med njimi še hišne služinčadi; obrtnikov in kvalificiranih delavcev je bilo razmeroma malo. Slovenske naselbine so nastale v Minnesoti, kjer so dobili zemljišča po zelo nizkih cenah ali celo brezplačno. Ameriško prebivalstvo je bilo tedaj v bistvu še kmečko in kmečko življenje je teklo še na evropski način. Kmetje so imeli svojo hišo in svoja polja ter so uživali skupne gozdove in pašnike. Bili so ugodni pogoji za razvoj pravega kmečkega stanu. Razmere so se spremenile, ko so bile kulturi odprte obširne ravnine v notranjosti države in za to izkoriščene nove komunikacije. Pričelo se je veliko naseljevanje zahoda, ki so ga pospešile železnice in zakon o zemljiških koncesijah. S progami se je širilo naseljevanje. Demografsko težišče se je premikalo proti zahodu, poleg tega je država uradno pospeševala priseljevanje. Priseljenci so prihajali v ritmu ameriškega gospodarskega razvoja: več v dobah prosperitete, manj v krizah.

Gospodarska prosperiteta v ZDA, zlasti razvoj industrije, je izseljencem obljubljala možnost ugodnega zaslužka. Povprečni letni zaslužek ameriškega delavca je znašal 1740 kron, avstrijskega 760 kron. Še večje so bile razlike med ameriško mezdo in mezdo v naših deželah za posamezne kategorije delavcev. Kmetijski delavec je v začetku devetdesetih let zaslužil na Kranjskem s hrano dnevno 1,05 krone, v Ameriki pa je prejemal ob dobri hrani najmanj 5 kron. V državi Ohio, kjer je bila močna kolonija Slovencev, so sredi prvega desetletja znašale najnižje mezde tovarniškega delavca 0,14 dolarja na uro, pri deveturnem delu je bilo to 1,26 dolarja dnevno. Izučeni delavci so dobili visoke mezde, zidarji 40 do 50 centov, strojniki 27 do 35 centov, tesarji 27 do 40 centov na uro. Za svoje življenje je izdal samski delavec, ki je običajno stanoval v »boardinghousu« skupaj z 20 ali 30 drugimi delavci, okrog 3 do 4 dolarje tedensko, tako si je mogel prihraniti velik del svojega zaslužka. V državi Kolorado, kjer je živelo več tisoč Slovencev, je znašala dnevna mezda 1,5 dolarja, mezde kovačev 2,25 do 3,5, zidarjev 4,5 do 6, tesarjev 2,75 do 4, ključavničarjev 2,5 do 3 dolarje. Stroški preživljanja so znašali 0,75 do 1 dolar dnevno, kajti obleka in stanovanje sta bila dražja kot v Evropi. (Valenčič, 1990) Veliko Slovencev je iskalo zaslužka v državah Skalnega gorovja, od koder se je skoraj polovica vrnila nazaj v domovino, njihova mesta pa so skoraj redno zasedli novi slovenski priseljenci. Slovenci so bili vedno pripravljeni prevzeti sicer dobro plačano, toda mnogokrat zdravju škodljivo delo, samo da bi se mogli čimprej s prihranki vrniti v domovino. Ker so naši izseljenci živeli varčno, so pri ameriških mezdah velik del zaslužka prihranili. Ko so zbrali dovolj prihrankov, so se vračali v domovino.

Predindustrijska migracija devetnajstega stoletja je vsebovala dve osnovni prvini izseljevanja: bodisi, da je prebivalstvo Slovenije iskalo zaposlitve v na novo koloniziranih deželah, predvsem v obeh Amerikah, ali pa se je odločalo za začasno migracijo v bližnje kraje, kjer so si poiskali zaposlitev v agrarnem sektorju. Poudariti je treba, da je v obeh primerih prevladovala izselitev prebivalstva iz najbolj zaostalih področij Slovenije (Dolenjska, Prekmurje). Medtem, ko se je emigracija v prekomorske dežele v tem obdobju skoraj obvezno končala s stalno namestitvijo v tujini, pa je bil migracijski tok v sosednje evropske dežele (Francija, Nemčija in Kavkaz), bolj sezonskega značaja.

Industrijsko migracijo zasledimo v slovenskih pokrajinah že ob koncu devetnajstega stoletja, ko na novo nastala industrija večjih središč na robu slovenskega etničnega ozemlja, predvsem Gradec in Trst, že priteguje delovno silo iz Slovenije za dela ob strojih v tovarnah, za težaška dela v pristaniščih ali na postajah in za gospodinjstva opravila na domovih meščanov. Poleg te vrste emigracije, ki je bila bolj ali manj stalna, pa se pred prvo svetovno vojno vedno bolj stopnjujejo stalne izselitve, v glavnem iz Dolenjske, Bele Krajine in Primorske ter Notranjske; in sicer v Združene države Amerike in deloma že v Avstralijo. V tem prvem obdobju tja do prve svetovne vojne, se je izselilo iz Slovenije okrog 300.000 Slovencev, oziroma približno tretjina naravnega prirastka prebivalstva tega ozemlja. (Gosar, 1978) Približno 23 odstotkov slovenskega prebivalstva naj bi zaradi demografskih razlogov pred prvo svetovno vojno zapustilo našo domovino. Raziskovalci ocenjujejo, da je približno dve tretjini slovenskih izseljencev potovalo preko nemških pristanišč, ena tretjina pa preko Trsta. Do prve svetovne vojne sta bila Hamburg in Bremen (Bremerhaven) najpomembnejši evropski pristanišči, preko katerih so se slovenski izseljenci namenjali v Združene države Amerike. (Drnovšek, 1994a) Žal ni podatkov o tem, koliko izseljencev se je odločilo za francosko pristanišče Le Havre, ki naj bi bilo med slovenskimi izseljenci zelo priljubljeno.

4.2. Drugi val med obema vojnama

Po vojni vihuri med leti 1914 in 1918 se je prebivalstvo Slovenije sicer rešilo Avstro-Ogrske vladavine, vendar emigracijski tokovi, čeprav mnogo šibkejši niso izostali. Privlačnost dela v ZDA ali Argentini je čutiti še vse tja do gospodarske krize tridesetih let, ko se okrepijo predvsem tokovi izseljevanja v industrijsko-rudarska območja Evrope. Zaradi slabih gospodarskih razmer v Nemčiji v prvih povojnih letih zasledimo vedno več slovenskih migrantov v severni Franciji, Belgiji, Šleziji in na Zgornjem Štajerskem. Naše evropsko izseljevanje je bilo usmerjeno v glavnem v Francijo. (Gosar, 1978)

Leta 1924 so ZDA s strožjo imigrantsko politiko popolnoma priprle »zlata vrata« v to, nekoč, obljubljeno deželo. Obenem je zahodnoevropski prostor postal nov cilj slovenskega priseljevanja, vendar je število odhajajočih močno zaostajalo za množičnim valom slovenskega priseljevanja v ZDA pred prvo svetovno vojno²³. Pomanjkanje moške delovne sile, kot recimo v Franciji²⁴ (posledica izgub med vojno), povojna obnova in nagel razvoj gospodarstva (razen v Nemčiji), je odprl prostor za nove priseljence, med njimi so bili tudi Slovenci. (Drnovšek, 1998) Slabe ekonomske in socialne razmere doma so bile ozadje vsem ekonomskim izseljenskim procesom, vendar ne smemo zanemariti tudi drugih potisnih dejavnikov, ki so bili pri Slovencih močno prisotni (želja po izboljšanju življenjske ravni, družinske razmere, utesnjeno patriarhalno okolje, beg pred služenjem vojaškega roka, radovednost). Zato izseljensko vprašanje ni samo ekonomsko vprašanje.

²³ Pri ljudskem šteju v Združenih državah Amerike se je leta 1920 odločilo za slovenski materin jezik 102.744 oseb prve in 105.808 oseb druge generacije, skupaj torej 208.552 oseb. (Drnovšek, 1998)

²⁴ Poleg Francije so se Slovenci izseljevali še v Belgijo, Luksemburg in na Nizozemsko.

Zaradi poveljne krize v Nemčiji se je del Slovencev izselil v že omenjene države na evropskem zahodu. Vsa ta »pestrost« slovenskih priseljencev v zahodnoevropskih državah je imela tudi posledice v različnem pravnem statusu in nenazadnje v njihovih medsebojnih odnosih. To novo priseljevanje v zahodni Evropi je bilo mnogo bolj občutljivo na krizne situacije, kot že bolj ukoreninjeno v Združenih državah Amerike. Ko so se slovenski priseljenci v ZDA že integrirali v ameriško družbo, so bili v zahodnoevropskih državah sprejeti kot tuja delovna sila²⁵. Kljub integracijskim in asimilacijskim procesom so bili priseljenci v večini zahodnoevropskih držav obravnavani le kot nekaj nujno potrebnega in začasnega v času recesij. (Drnovšek, 1998)

Že tako relativno kratko obdobje med obema svetovnima vojnama je razpolovila še velika gospodarska kriza na čas dvajsetih let, ko so izseljenci iz nekaterih zahodnoevropskih držav pisali domov o »zlatem« obdobju, dobrih plačah in ugodnih življenjskih razmerah, in na slabo desetletje pred izbruhom druge svetovne vojne, ko so se življenjske razmere priseljencev močno poslabšale, vendar so bile za tiste, ki so imeli delo, še vedno boljše kot v Sloveniji. Velika kriza je kot prelomnica prevesila pogojno »zlata« dvajseta leta v desetletje izgub dela, eksistenčnih osnov in osebnih kriz, zlasti gledano skozi oči priseljske delovne sile v zahodnoevropskih državah.

Velika kriza je skoraj zaustavila trajno izseljevanje Slovencev v zahodnoevropske države. Vplivala je na trajanje odsotnosti na delu v tujini in spremenila (ciljno) poklicno ter spolno strukturo izseljencev. V dvajsetih letih so se zaposlovali v zahodnoevropskih rudnikih in tovarnah zlasti izseljenci moškega spola, ki so odhajali organizirano in z namenom dolgotrajnejše odsotnosti. Posledica teh sprememb je bila tudi geografska razprostranjenost priseljencev v zahodnoevropskih državah. V dvajsetih letih so se naseljevali strnjeno (v rudarskih in delavskih kolonijah), v naslednjem desetletju pa kot sezonski delavci razpršeno po posameznih kmetijah.

Do začetka druge svetovne vojne se izseljevanje iz slovenskih pokrajin nadaljuje po eni strani zaradi možnosti zaposlitve v bližnjem evropskem inozemstvu, po drugi strani pa zaradi načrtnega vplivanja tujega kapitala na razvoj na etničnem ozemlju Slovenije. Razkosano ozemlje, katerega največji del zunaj jugoslovanske skupnosti je pripadel Italiji, je bilo deležno ponovnih nacionalnih in ekonomskih pritiskov. Industrija je bila skorajda izključno domena tujih lastnikov; hkrati so tujci vse do konca druge svetovne vojne nakupovali tudi zemljo, predvsem vinogradniške in gozdne komplekse v Slovenskih Goricah in Halozah oziroma v Karavankah ter na Krasu. Slovenske kmečke družine so tako izgubljale vedno več ozemlja potrebnega za preživljanje.

²⁵ Znana nemška oznaka »Gast-arbeiter« (gostujoči delavec) ima svoje korenine že pred drugo svetovno vojno. Tudi francoska oznaka za tujega delavca »étranger« (tujec) pove veliko o odnosu države gostiteljice do prihajajoče delovne sile.

Skoraj vsa kmečka gospodinjstva so v obdobju med obema vojnama štela 6 in več oseb, kar je kazalo na akutno agrarno prenaseljenost. Leta 1939 je bilo odvisno od agrarnih dejavnosti kar 70 odstotkov slovenskega prebivalstva, agrarna prenaseljenost je bila daleč pred drugimi evropskimi regijami, in sicer z več kot 80 kmeti na kvadratni kilometer kmetijske zemlje. (Gosar, 1978) Ker niti industrija niti terciarne dejavnosti v rokah Slovencev niso odprle dovolj delovnih mest, se je izseljevanje v tujino nadaljevalo. Večina prebivalstva, ki se je izselila, je bila vajena sezonskega dela in je po sili razmer podaljšala bivanje v izseljenstvo. Tako je veljajo tudi za Prekmurje, kjer se kljub priključitvi k Sloveniji, pričakovano izboljšanje življenja ni uresničilo. Med obema svetovnima vojnoma je bilo Prekmurje izrazito kmečka pokrajina, saj se je kar 85 odstotkov prebivalstva ukvarjalo s kmetijstvom. (Kuzmič, 1995) Prevladovali so mali kmetje in bajtarji s premalo zemlje, da bi lahko prehranili svoje družine. Tudi srednji in večji kmetje, ki so pridelovali žito in gojili živino niso imeli dobička zaradi nestabilne gospodarske situacije, visokih davkov in slabe železniške in cestne povezave z ostalimi predeli Slovenije. Zaslужek so torej morali iskati zunaj svoje pokrajine.

Po prvi svetovni vojni se je en del prekmurskega izseljenstva usmeril v prekomorske kraje, in sicer v Južno Ameriko (Argentina in Urugvaj), ZDA in Kanado. Drugi del izseljencev je našel nove domove v severnih delih Jugoslavije, tretji pa v Franciji in Nemčiji. V Vojvodini in v Franciji so opravljali predvsem kmečka dela. Pri delodajalcih so bili sicer na dobrem glasu kot potrpežljivi, delavni in poslušni delavci, a na kakšno socialno zaščito zanje niso mislili. Z agrarno reformo se je povečalo število malih kmetov in tako se je nekdanji kmet v življenju in vedenju vse bolj in bolj spreminjal v delavca. (Kuzmič, 1995) V zahodnoevropskih državah je velika gospodarska kriza oblikovala dve skupini slovenskih priseljencev: zaposlene in brezposelne. Zaposleni so se srečevali z zniževanjem plač, s skrajševanjem delovnega tedna, poostritvijo delovne discipline in z večjimi normami, vendar so ohranili delo. Brezposelni Slovenci so bili odvisni od prihrankov, pomoči na lokalni ravni, od izseljenskih društev in humanitarnih organizacij. Številni so se prostovoljno ali prisilno vrnili domov, vendar se domovina njihovega prihoda ni razveselila. Glavni problem je bil v neurejenem pravnem in socialnem varstvu izseljencev, saj so se te pomanjkljivosti pokazale v času krize, ko je bilo že prepozno za urejanje osnov zaščite na meddržavnih ravneh. (Drnovšek, 1998)

4.3. Tretji val migracij po drugi svetovni vojni

O tretjem valu slovenskih emigracij govorimo po drugi svetovni vojni, ko je bila večina emigracij sprva ilegalnih, saj je nova oblast zaprla meje. Kasneje se je s ponovnim odprtjem državnih meja slovenska emigracija pričela zmanjševati. Prva poveljna leta karakterizira izseljevanje Slovencev v tujino politični vidik, vendar že sredi petdesetih let zasledimo ilegalne prehode »zaprte meje« iz ekonomskih vzrokov. Medtem, ko si je politična emigracija poiskala zatočišča predvsem v Angliji in ZDA, se je ekonomska migracija zaposlila v prejšnjih zaposlitvenih centrih Slovencev v Porurju, v Franciji ali celo v Kanadi in Avstraliji.

Politične emigracije v Sloveniji so se začele po uradnem koncu druge svetovne vojne. V zelo kratkem obdobju po maju leta 1945 je del slovenskih emigrantov ilegalno pobegnil čez mejo; ekonomskih emigracij v tem času še ni bilo, saj je bila Zahodna Evropa razrušena, ponekod se je spopadala celo z lakoto, tako da ekonomsko še ni bila atraktivna. V nekaj letih je nova oblast uspela zapreti državno mejo in s tem uveljaviti ideologijo socialističnih držav, da v socializmu zunanjih migracij ne bo več, ker se nihče ne bo hotel preseliti v propadajoči kapitalizem. Zgodovina je pokazala usodo te ideologije. Ilegalne politične migracije, ki so bile v različni meri prisotne v obdobju od leta 1945 do 1953, je proti koncu štiridesetih in še posebej v začetku petdesetih let vse bolj nadomeščala ekonomska motivacija. (Malačič, 1991)

Takoj po vojni moramo omeniti politično emigracijo slovenskega prebivalstva. Šlo je za skupino okoli 6000 Slovencev, ki so leta 1945 zaradi političnih razlogov pobegnili v sosednjo državo Avstrijo, kjer so živeli skoraj 5 let v begunskem taborišču v Lienzu. Kljub pritiskom Organizacije združenih narodov in Uprave združenih narodov za pomoč in obnovo, naj se vrnejo v matično domovino, tega zaradi strahu pred novo oblastjo niso storili, dokler se ni našla diplomatska rešitev in jih je sprejela država Argentina. (Corsellis, 1997)

Za nasilnimi migracijami med drugo svetovno vojno ter političnimi emigracijskimi tokovi po njej, sledi obdobje umirjanja migracijskega gibanja. Vendar je ta ustalitev veljala le za zunanje migracije, saj se je ob formiranju industrijskih centrov povečala notranja dnevna in stalna migracija. Prav v povečanju števila delovnih mest v industriji in deloma v zaprti meji je treba iskati vzroke za prenehanje meddržavnih migracij v povojnem obdobju. Izboljšani prometni tokovi so tako leta 1961 peljali dnevne migrante na delo že v 230 naselij, medtem ko je deset let poprej absorbiralo migrante v industrijska naselja le 160 naselij. (Gosar, 1978) Vendar je migracijski saldo s tujino postal kmalu spet negativen. Po priključitvi koprškega primorja leta 1954 k Jugoslaviji se je odselilo v Italijo tisto prebivalstvo italijanskega porekla, ki je hotelo živeti v okrilju matične dežele. Zaradi socialnih razmer, pridobitve ustrezne kvalifikacije, višje življenjske ravni, nepravilnih plač in naših podjetij v tujini, so se na delo v tujino namenili tudi prvi Slovenci. Čeprav najprej ilegalno, kasneje pa tolerirano, se je v obdobju od leta 1955 do 1963 odselilo na začasno delo v zahodnoevropske dežele več kot 11.000 prebivalcev Slovenije.

Vzroke za oživitev migracijskega cikla iz Slovenije v tujino je treba iskati v:

- dejanskem letnem prirastku slovenskega prebivalstva, ki se je od predvojnih štirih tisočink povečalo na osem,
- nagli rasti in avtomatizaciji gospodarstva, ki ni moglo v celoti kriti potreb in želja po ustreznih delovnih mestih,
- želji po zaposlitvi izven kmetijstva,
- velikem številu žena, ki so se želele zaposliti v sekundarnih ali terciarnih dejavnostih,

- posameznih kriznih obdobjih - reformah, ki so v določenih gospodarskih panogah zavrle zaposlovanje in nižale življenjsko raven delavstva,
- odprtosti zahodnoevropskega trga dela, ki se kaže posebno ugoden za določene poklice,
- odprtju meja leta 1963 in meddržavnih konvencijah o zaposlovanju in socialni varnosti,
- tradiciji sezonskega zaposlovanja v tujini. (Gosar, 1978)

Odprte meje leta 1963 in sprememba odnosa do ekonomske migracije začeta drugi »eksodus« zaposlitve Slovencev v tujini. Vendar tokrat v večini primerov ne gre za stalno nastanitev izključno agrarnega proletariata v tujem okolju, ampak za začasno emigracijo delovne sile agrarnega in delavskega izvora v dežele Zahodne Evrope ter hkrati za povratni prenos sredstev v domače okolje. V tem obdobju se je veliko Slovencev izselilo tudi v Avstralijo. Tu lahko večinoma najdemo prepletanje tako ekonomskega kot tudi avanturističnega in političnega vzroka za odhod čez mejo. Pri njihovem pridobivanju za življenje potrebnih dobrin, s čimer mislim tako materialne kot tudi duhovne, je prišlo v določeni fazi do zastoja, saj izseljenci svojih raznovrstnih življenjskih potreb doma niso mogli več zadovoljiti. Večinski delež današnje slovenske emigracije v Avstraliji se je, številčno gledano, priselil ravno med leti 1961 in 1968.

Vzroki za izseljevanje v Avstralijo so bili:

- naraščajoči letni prirast slovenskega prebivalstva,
- nagla rast in avtomatizacija gospodarstva, ki še ni moglo v celoti kriti potreb po ustreznih delovnih mestih,
- želje članov kmečkih družin po zaposlitvi izven kmetijstva,
- reforme, ki so v določenih gospodarskih panogah zavrle zaposlovanje in nižale življenjsko raven delavcev,
- odprtost zahodnoevropskega delovnega trga,
- meddržavne konvencije o zaposlovanju in socialni varnosti delavcev,
- tradicija sezonskega zaposlovanja v tujini. (Čebulj, 1995)

Migracije med Slovenijo in ostalo Jugoslavijo, ki so zaživele že med obema vojnama, so prišle do polnega izraza v obdobju po drugi svetovni vojni. Najpomembnejši vzrok za migracije je bila višja gospodarska razvitost Slovenije, ki je povzročala, da so neto selitveni tokovi potekali od juga v smeri proti Sloveniji. Takšna selitvena gibanja so bila posledica nezaposlenosti v ostali Jugoslaviji in zaposlitvenih možnosti v Sloveniji, kjer je praktično v vsem tem obdobju vladala polna zaposlenost. Pomemben vpliv sta imela tudi ekonomski sistem²⁶ in odsotnost omejitvene imigracijske politike. (Malačič, 1991) Zaradi odhajanja velikega števila delavcev na delo v tujino z določenimi kvalifikacijami, so ostala določena delovna mesta v Sloveniji prazna; zapolnili so jih delavci iz drugih jugoslovanskih krajev, ki so prihajali na delo v Slovenijo.

²⁶ Ekonomski sistem v nekdanji Jugoslaviji je bil tak, da ni vzpodbujal selitve kapitala, pač pa selitev delovne sile.

Slovenska začasna ali sezonska emigracija v tujino se je velikokrat spremenila v stalno naselitev zaradi osebnih ali socialnih okoliščin. Ob tem je treba namreč ugotoviti, da so v Sloveniji bili zadovoljeni ekonomski dejavniki razvoja, nedorečeni pa so bili socialni dejavniki (šolstvo, zdravstvo, stanovanja, promet), ki so ustvarjali motive za izselitev oziroma za ostajanje v tujini. Ekonomske emigracije so bile od šestdesetih let naprej delomačasne, z izrazitejšimi reemigracijskimi tokovi, ki pa so s stopnjevano krizo v Sloveniji začeli upadati, hkrati so se zmanjševali emigracijski tokovi zaradi omejitvenih ukrepov imigrantskih držav. V obdobju osemdesetih let naj bi imela po ocenah že kar ena tretjina emigrantov visoko ali višjo izobrazbo, kar kaže na izredno pereč problem bega možganov iz Slovenije. Ta trend se je podaljšal tudi še v obdobju neodvisnosti, vzpodbuja pa ga kar številno izobraževanje dijakov v Italiji in Avstriji ter seveda politični pojavi, ki odbijajo mlade intelektualce.

Slovenske emigracije v sodobnem času določajo globalne družbene razmere. Evropa je doživela velike spremembe z razpadom socialističnih sistemov, s tranzicijo post-socialističnih družb, nasilnimi etničnimi konflikti in vojaškimi spopadi, z nastajanjem novih nacionalnih držav in novimi migracijskimi pritiski z Vzhoda. Hkrati so potekali v Zahodni Evropi mednacionalni integracijski procesi. Vsi ti procesi zadevajo novo slovensko državo, ki je na robu balkanskih vojaških spopadov postala nekakšen jez pred migracijskimi pritiski z vzhoda in juga proti zahodu. Od šestdesetih let naprej je Slovenija postala izrazita imigrantska država, v katero so se priseljevali številni priseljenci s področja nekdanje Jugoslavije, tako, da se je vse do leta 1991 povečeval delež neslovenskega prebivalstva, ki je v tem letu dosegal že 12,45 odstotkov vsega prebivalstva. (Klinar, 1995)

Slovence štejemo za narod z dolgo emigracijsko tradicijo. Vendar v sodobnosti ni opaziti, da bi klasične slovenske emigrantske skupnosti v Evropi in Ameriki predstavljale opaznejša področja novih imigracij Slovencev. V Zahodni Evropi predstavljajo imigrantske slovenske skupnosti, nastale v šestdesetih in sedemdesetih letih množičnih emigracij iz Slovenije, področja sodobnejših združevanj družin in verižnih migracij. Tudi slovenske avtohtone skupnosti v Italiji, Avstriji in na Madžarskem ne predstavljajo kakšnih izrazitejših območij emigracij iz matične Slovenije, čeprav potekajo opazni tokovi dnevnih migracij iz obmejnih področij Slovenije (dijakov). Med emigranti iz Slovenije ni bilo opaznejšega deleža »nezaželenih« emigrantov (fiktivnih prosilcev političnega azila, ilegalnih emigrantov in beguncev). Struktura emigrantov iz Slovenije je bila ugodna za imigrantske družbe in neugodna za Slovenijo (strokovnjaki, podjetniki s kapitalom, družinski člani).

Zastavlja se vprašanje o prihodnjih emigracijskih trendih iz Slovenije. Če se ustavimo najprej pri dejavniki potiskanja iz Slovenije, potem je nedvomno potrebno omeniti vse probleme tranzicije v post-socialističnem obdobju: od razvoja gospodarstva, življenjskih razmer, omejevanja nezaposlenosti, delovanja trga in vključevanja v mednarodne tokove do uveljavitve pluralističnih demokratičnih in stabilnih političnih razmer ter uveljavljanja civilne družbe, širjenja medsebojne strpnosti in dviga kulture ter etnične ravni.

5. Demografski in statistični vidiki

V tem poglavju opisujem zunanje migracije Slovenije in Slovence v izseljenstvu iz demografskega vidika. Pri tem sem vnesel kolikor se je dalo statističnih podatkov, vendar moram že v tem trenutku poudariti nekatere probleme. Namreč, problemi s statističnimi podatki o migracijah so ogromni, saj so zbrani podatki redki, nepopolni in nezanesljivi. Raziskovalci so večinoma imeli opravka s posrednimi statističnimi viri, ki so običajno izvirali iz pristaniških in drugih potniških evidenc. Običajno se največji problemi s podatki pojavijo pri majhnih narodih in pri narodih brez lastne države. Velja tudi to, da nepopolnost podatkov narašča z bolj oddaljenimi obdobji; v tem in ostalih primerih moramo uporabljati ocene.

Področje slovenskega izseljenstva je še posebej iz demografskega vidika sila nerazvito. Deloma je to posledica težavnosti samega področja, saj se moramo zavedati, da je to področje izrazito dinamično, poleg tega pa pri spremljanju migracij potrebujemo veliko natančnost in ažurnost. Kvantitativni statistični podatki o zunanjih migracijah Slovenije so na voljo šele od uvedbe registra prebivalstva, to je od leta 1954 naprej. Za skoraj celo desetletje, od leta 1945 do leta 1953, pa na primer nimamo na voljo skoraj nobenih podatkov. V tem času se je spremenila tudi državna meja, kar še dodatno oteži ocenjevanje obsega migracij. Problem je tudi v tem, da Slovenija nikoli ni imela izoblikovane konkretne politike do izseljencev.

5.1. Demografski prehod

Evropske države z največjo migracijo lahko razdelimo na države »stare«²⁷ in »nove«²⁸ emigracije, pri čemer države Severne in Zahodne Evrope spadajo v prvo, države iz Južne in Vzhodne Evrope, vključno s Slovenijo, pa v drugo skupino. Časovni zamik med staro in novo emigracijo se kaže med leti 1920 in 1940, ko države stare emigracije že postopoma postajajo države imigracije, države nove emigracije pa še kažejo izrazito emigracijo. V Sloveniji je največji del naravnega prirastka prebivalstva emigriral v času demografskega prehoda v drugi polovici devetnajstega in v začetku dvajsetega stoletja. Pri tem gre za obdobje približno 100 let, v katerem so se zgodili trije emigracijski valovi. Zanimivo je to, da je po letu 1960 Slovenija tipična imigracijska država, saj je postala predvsem iz ekonomskega in političnega vidika zelo zanimiva za prebivalce južnih republik nekdanje skupne države.

Demografski prehod je prehod od obnavljanja prebivalstva z visoko rodnostjo in smrtnostjo na obnavljanje z nizko rodnostjo in smrtnostjo. V bistvu gre za prehod od tradicionalne k sodobni reprodukciji prebivalstva, pri tem pa pride do povečanja števila prebivalstva. Migracije v obdobju demografskega prehoda so posledice ekonomskih, socialnih in političnih dejavnikov. Demografski prehod je le del dolgoročnega ekonomskega in socialnega razvoja.

²⁷ Med države stare emigracije spadajo Irska, Norveška, Švedska, Velika Britanija in Nemčija.

²⁸ Med države nove emigracije spadajo Portugalska, Grčija, Italija, Avstrija, Češka, Slovenija, Madžarska in Hrvaška.

Do demografskega prehoda je najprej prišlo v Severni in Zahodni Evropi, kjer se je zaključil okrog leta 1930, kasneje pa še v Južni in Vzhodni Evropi z zaključkom okrog leta 1960. Stara emigracija se je končala z začetki industrializacije, ko so se odpirala nova delovna mesta, in pojavom restriktivne imigrantske politike v prekomorskih državah. Ker je bila potreba po delavcih v državah Zahodne Evrope močna, se je pričela emigracija v državah nove emigracije, iz katerih so se izseljevali v države stare emigracije. (Malačič, 1993) V Sloveniji je demografski prehod potekal od konca (zadnjih dveh desetletij) devetnajstega stoletja do druge polovice dvajsetega stoletja, ki jo zaokrožuje popis prebivalstva leta 1961. V tem obdobju se je stopnja smrtnosti znižala na raven 10 tisočink, medtem ko je rodnost padla na raven okrog 18 tisočink. Neto stopnja obnavljanja je ob koncu demografskega prehoda dosegla raven 1, kar pomeni enostavno obnavljanje prebivalstva. (Malačič, 1999)

O demografski krizi govorimo, ko pride do večjih motenj v rasti in obnavljanju prebivalstva. Do tega pride zaradi različnih vzrokov, in sicer zaradi previsoke smrtnosti, prenizke rodnosti ali izrazito neugodnih migracijskih gibanj. Pri migracijah večinoma mislimo na pretirano izseljevanje, v izjemnih primerih pa lahko govorimo o demografskih krizah tudi v primeru velikih in s strani avtohtonega prebivalstva nezaželenih priselitev. Tudi v primeru demografskih kriz se v večini primerov navedeni elementi združujejo in s kumulativnim vplivom zaostrejujejo krize. Demografska kriza na našem ozemlju je nastala v več delih in sicer zaradi vojaških, političnih in gospodarskih razlogov. Ob demografskih krizah so bila značilna obdobja presežne smrtnosti in velikega izseljevanja, kar je povzročalo zmanjšanje števila prebivalstva v takih obdobjih. Za večino evropskih držav lahko namreč ugotovimo, da se je prebivalstvo v času demografskega prehoda povečalo za dva do štirikrat. V Sloveniji do tako velike rasti prebivalstva ni prišlo, saj se je v obdobju demografskega prehoda povečalo le za okrog 80 odstotkov. Vzrok za ta velik primanjkljaj prebivalstva je veliko izseljevanje iz slovenskega ozemlja. Izseljevanje iz Slovenije v čezoceanske države, po prvi svetovni vojni pa tudi v druge evropske države, uvršča Slovenijo med tiste evropske države, ki so imele največje emigracije v obdobju klasičnih emigracij.

Demografski prehod in s tem povečanje števila prebivalstva v Evropi²⁹ se ujema z masovnim izseljevanjem iz Evrope. V kolikor ne bi bilo v tistem času takega povečanja prebivalstva, prav gotovo tudi izseljevanje iz Evrope ne bi imelo takšnih razsežnosti. Najvišjo stopnjo izseljevanja so v tem obdobju imele Velika Britanija, Nemčija, Italija in Avstro-Ogrska, in sicer je bilo usmerjeno pretežno v ZDA, Argentino, Kanado, Brazilijo in Avstralijo. Ocenjujejo, da se je do druge svetovne vojne iz Evrope izselilo okoli 60 milijonov ljudi. (približno petina povečanja prebivalstva v demografskem prehodu) Glavni razlogi za emigracijo so bili socialni in ekonomski, med katere uvrščamo industrijski in tehnološki razvoj, gospodarske krize, slabe letine v kmetijstvu, pomanjkanje obdelovalnih površin, razvoj prevoznih sredstev in brezposelnost. (Malačič, 1994)

²⁹ Izjema je Irska.

V več kot stoletni slovenski emigracijski dobi so se odnosi do izseljenstva, kot tudi do migracijskih teženj slovenskega prebivalstva, bistveno spremenili. Normalno je, da socialnoekonomski razvoj v nobeni družbeni skupnosti ni potekal brez konfliktov, ki so se izražali v večji ali manjši meri tudi v migracijah prebivalstva. Zato je treba migracijske pojave, tako tiste notranje kot tudi zunanje, smatrati kot povsem normalen pojav, ki se kontinuirano nadaljuje in ki teži k izboljšanju individualnega in družbenega standarda. Slovenski narod se je v svoji preteklosti pogosto srečeval z zelo resnimi družbenimi krizami. Slovensko nacionalno ozemlje je bilo v različnih obdobjih del večjih in pomembnih političnih tvorb v Evropi. Zato so bile tudi krize, ki so nastajale na njem, del širših evropskih in svetovnih kriz.

V procesu emigriranja v tujino ne gre le za regionalno emigracijo v povsem abstrakten svetovni prostor, ampak tudi za socialno mobilnost slovenskega naroda, ki se paralelno z regionalno mobilnostjo v industrijsko družbo, tudi socialno dviga in izobražuje. Kako tesni so ti medsebojni odnosi med regionalnimi družbenimi in gospodarskimi elementi v sklopu migracijskega cikla iz slovenskih pokrajin v tujino in obratno, se kaže še posebej intenzivno v sedanji urbani družbi, ko so prometni in komunikacijski sistemi ter urbane navade povsem izničili geografske razdalje. Turistično obiskovanje domačih krajev na primer ne prinaša le dohodka gospodarstvu matične dežele, ampak kulturno bogati tudi Slovence v inozemstvu.

5.2. Okrajna poročila o začetkih izseljevanja do prve svetovne vojne

Časovna meja za obravnavo migracij na Slovenskem, je bila postavljena na začetek devetnajstega stoletja oziroma povezana z imenom Friderika Barage, s katerim naj bi se začele sodobne migracije iz slovenskega prostora. Vendar je stara resnica, ki pravi: »Odkar obstaja človeštvo, obstajajo tudi selitve ljudi.« In vsako postavljanje časovnih meja ima slabe strani, zlasti pri obravnavanju procesov, ki so stalno prisotni tudi v našem prostoru.

Prvi uradni dokumenti, ki spremljajo proces izseljevanja izhajajo iz konca devetnajstega stoletja, ko se je takratna avstrijska oblast odločila za bolj natančno spremljanje vzrokov in obsega tega procesa. Tako so zadolžili posamezna deželna predsedstva za zbiranje podatkov o izseljevanju in med njimi je to veljalo tudi za deželo Kranjsko. Okrajna glavarstva Črnomelj, Kamnik, Kočevje, Kranj, Krško, Litija, Ljubljana mesto, Ljubljana okolica, Logatec, Novo mesto, Postojna in Radovljica so morala ugotoviti vzroke in obseg izseljevanja ter poročati deželnemu predsedstvu v obliki predpisanih polletnih poročil. Okrajna glavarstva so nalogo zbiranja konkretnih podatkov prepustila posameznim občinam in na njihovi podlagi izdelala skupne polletne preglede za svoja območja. Skupno poročilo deželnega predsedstva je bilo dvakrat letno predloženo notranjemu ministrstvu na Dunaju³⁰.

³⁰ Spremljanje procesa izseljevanja preko okrajnih poročil je zajelo vse izseljence in ne le tistih, ki so spremenili stalno bivališče. Ta pripomba je bistvenega pomena za primerljivost podatkov, saj se v kasnejših letih za izseljence štejejo le tisti, ki so spremenili stalno bivališče.

Prva okrajna poročila o izseljevanju so bila narejena za leto 1892, temu pa so sledila polletna poročila do prve svetovne vojne, nakar so v praksi zamrla. Tako je na primer okrajno glavarstvo Kranj občinam poslalo zahtevek za njihovo izdelavo še za prvo polovico leta 1916, vendar je uradnik v Škofji Loki že izdelano poročilo o izseljevanju zavrnil, tako, da ga glavarstvu niso niti poslali. Formalnopravno so jih odpravili pooblaščenca za notranje zadeve pri deželni vladi za Slovenijo leta 1920 z ugotovitvijo, da bo predložitev poročil o izseljevanju (kot tudi o izdanih potnih listih) prenehala sama po sebi, saj bo izdajanje potnih listov v bodoče možno samo s pooblastilom pooblaščenca za notranje zadeve pri deželni vladi. (Drnovšek, 1999)

Glede ohranjenosti občinskih poročil o izseljevanju lahko trdimo, da so ohranjena v zelo slabem stanju. Če to prikažemo na primeru Ljubljane, ki ima relativno dobro ohranjeno arhivsko gradivo na mestni ravni, ugotovimo, da so se ohranili tudi koncepti teh poročil, ki jih je magistrat pošiljal direktno deželnemu predsedstvu. Ko je bila leta 1913 mestu odvzeta večina policijskih zadev in predana novemu Policijskemu ravnateljstvu v Ljubljani, je magistrat izgubil tudi pravico do izdajanja potnih listov. S tem so usahnila poročila o izseljevanju iz Ljubljane. Usoda arhivskemu gradivu, ki je nastajalo v zvezi z izseljevanjem Slovencev na Kranjskem, ni bila naklonjena, saj so se tudi v fondu Deželnega predsedstva za Kranjsko ohranili le določeni fragmenti. Tako so se fragmentarno ohranila tudi polletna poročila o izseljevanju slovenskega naroda, ki so jih pošiljala okrajna glavarstva deželni vladi za čas med leti 1892 in 1912.

Izseljevanje Slovencev v devetnajstem stoletju je imelo značilnosti množičnega gibanja. To se kaže tudi v okrajnih poročilih o izseljevanju, saj se je pri smeri izselitve posplošeno vpisovala samo Severna Amerika, razen v zgodnjih poročilih za postojnski in logaški okraj, kjer je bila omenjena še Brazilija. To je bil odraz resničnega množičnega odhajanja Slovencev v Združene države Amerike, saj ni bilo razloga, da bi za cilj navajali kako drugo državo. Tu lahko omenimo izseljevanje v Vestfalijo in Porenje, ki se v okrajnih poročilih skoraj ne omenjata, čeprav vemo, da je ravno v tem času veliko slovenskih rudarjev in drugih delavcev iskalo boljše življenje v Nemčiji. Za pot v Nemčijo praviloma niso potrebovali potnega lista, saj je zadoščalo že dovoljenje v poslovni ali delavski knjižici. (Drnovšek, 1999)

Iz tega obdobja lahko omenim še gradivo, ki se tudi ni ohranilo do danes, bi pa lahko dopolnjevalo omenjena uradna poročila. To so bili sezname izseljenskih pisarn, ki so jih morali pošiljati mestni policiji. Ti sezname so vključevali izseljence, ki so potovali z določeno ladijsko družbo. Vendar so bili neenotni in nezanesljivi in tudi premalo nadzorovani glede točnosti navedb. V dnevnem časopisju so se objavljale tudi številke o izseljevanju prek ljubljanskega kolodvora, ki pa naj bi bile tudi nezanesljive. Iz vsega tega se lahko sklepa, da naj bi bila uradna občinska in okrajna poročila še najbolj zanesljiva, kljub vsem slabostim, ki so jih imela.

Rubrike okrajnih poročil so bile tipske in enake rubrikam, ki so jih izpolnjevale posamezne občine. Za primer lahko opišemo obrazec za uporabo v mestu Ljubljana, ki je bil razmnožen in tiskan v nemščini. Skupno je bilo štirinajst rubrik, in sicer sodni okraj, občina, ime in poklic izseljenca, njegov zakonski status (samski, poročen), spremljevalci (žena, otroci, drugo sorodstvo), zbir števil iz predhodnih dveh alinej, smer izselitve, odnos do posestva (prodano, neprodano), kratke oznake resničnega ali domnevnega vzroka izselitve in opombe. (Drnovšek, 1999) Zahtevali so navedbo vzrokov, ki so bili deloma označeni (odhod zaradi pomanjkanja zaslužka oziroma upanja na boljši zaslužek, zaradi zadolžitve oziroma slabega dohodka in zaradi bojazni pred vojaško službo), omogočena pa je bila tudi prosta navedba kakega drugega vzroka za izselitev.

Jezik obrazcev v spremnih dopisih, kot tudi sporočanja okrajnih glavarstev deželnemu predsedstvu za Kranjsko, je bil nemški, z nekaterimi izjemami pri ljubljanskih dopisih. Ko pozorno pregledamo ohranjena okrajna poročila, se nam vzbudi pomislek glede doslednosti in vestnosti občinskih in okrajnih uradnikov pri njihovem izpolnjevanju. Glede doslednosti zato ker rubrika z navedbo imena in poklica marsikje ni bila izpolnjena. Omeniti moramo tudi posebno evidentiranje oseb, ki so odpotovale v Ameriko brez potnih listov.

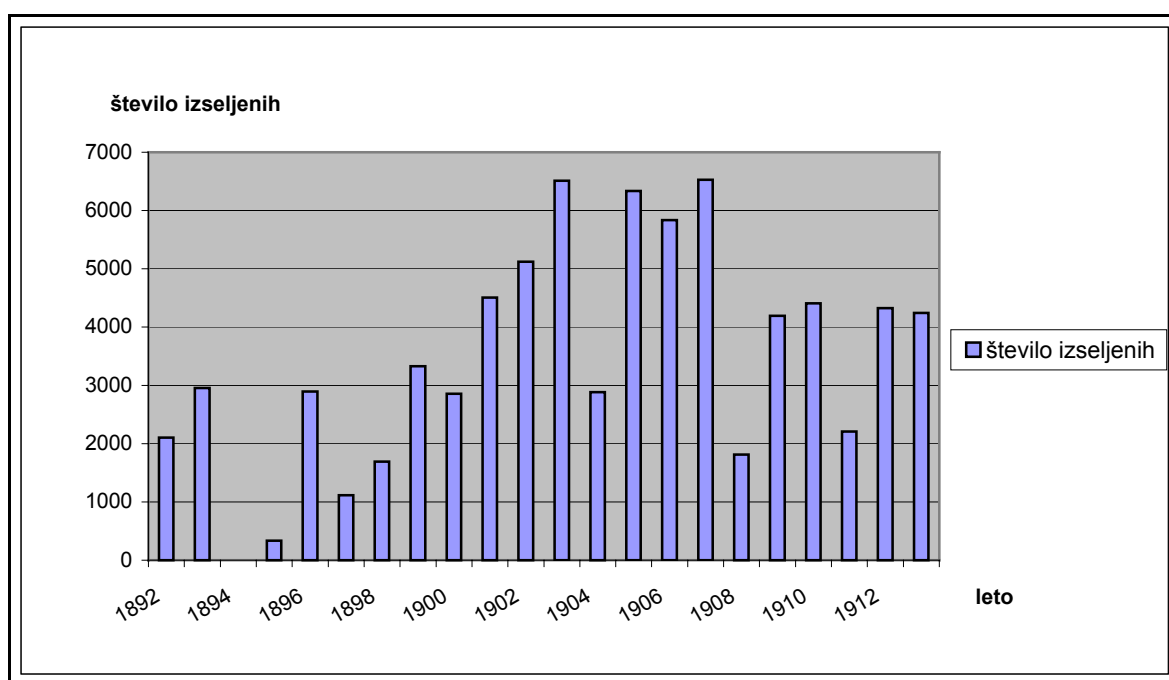
V okrajnih poročilih o izseljevanju iz Kranjske je bila tudi rubrika, ki je omogočala navedbo vzrokov izseljevanja, vendar so te navedbe zelo suhoparne, če imamo pred očmi najrazličnejše ekonomske in neekonomske vzroke in spodbujevalce za odhod v tujino. Ker so se navedbe vzrokov stalno ponavljale, so to rubriko leta 1908 razčlenili v štiri alineje. Do leta 1908 so pri izseljencih navedeni naslednji vzroki:

- najdba, iskanje ali pridobitev dela, službe ali namestitve,
- prislužiti si denar ali premoženje,
- opravljati gostinsko obrt (to je ena redkih konkretizacij),
- slediti možu, bratu, staršem ali svaku,
- vzrok je neznan. (Drnovšek, 1999)

Podatki o izseljevanju iz Kranjske so na podlagi dosedanjih raziskav in ohranjenih okrajnih poročil znani za čas od leta 1892 do 1913. Skupno se je v obravnavanih letih (domnevno) izselilo iz Kranjske vsaj 76.195 izseljencev. Njihovo število pa je bilo nedvomno višje, saj so zaradi znanih razlogov podatki nepopolni. Če bi sledili domnevi nekaterih raziskovalcev o potrebnosti povečanja dobljenih podatkov za 25 odstotkov, bi pri upoštevanju gornjega seštevka dobili številko okrog 100.000 oseb. (Drnovšek, 1999) Število izseljencev, ki ga dobimo s seštevanjem podatkov iz okrajnih poročil, predstavlja le enega od približnih rezultatov izseljevanja iz Kranjske, čeprav mnogo bolj realnega od številnih ocen, ki so se že v času izseljevanja pojavljale v javnosti. Kranjska je bila sicer najbolj izrazito izseljena dežela, vendar ne smemo zanemariti izseljevanja iz drugih upravnih dežel, kjer so živeli Slovenci in tudi iz Beneške Slovenije in Rezijske, ki sta bili pod Italijo.

Bolj kot za število, so dobljeni podatki iz okrajnih poročil zanimivi za ugotavljanje intenzitete (valov) izseljevanja iz naših krajev. Leto 1907 je pomenilo vrhunec prihodov evropskih priseljencev na Ellis Island in v Združene države Amerike na splošno. V letu 1907 se je po okrajnih poročilih iz Kranjske izselilo 6528 oseb, kar je najvišje število v primerjavi z ostalimi leti. Le malo za tem številom zaostajata leti 1903 s 6512 in 1905 s 6334 osebami. Znano je, da je tik pred izbruhom prve svetovne vojne izseljevanje naraščalo in že samo podatki za prvo polovico leta 1913 (4243 oseb) oziroma do vključno avgusta istega leta (5793 oseb) nam dajo slutiti to naraščanje. Po nizkem številu izstopa leto 1908, ko je v ZDA vladala politična in gospodarska kriza.

Slika 2: Število izseljencev iz Kranjske med leti 1892 in 1913

Vir: Drnovšek Marjan: Okrajna poročila o izseljevanju iz Kranjske v letih 1892 – 1913, 1999.

Najpogostejši cilj množičnega vala slovenskih izseljencev v zadnjih dveh desetletjih pred izbruhom prve svetovne vojne so bile Združene države Amerike, del pa je bil usmerjen tudi v Brazilijo, Nemčijo (Vestfalijo), Egipt in v manjšem obsegu tudi v druge dele sveta. Leta 1910 so pri popisu prebivalstva v ZDA spraševali tudi za materni jezik. Za slovenski materni jezik se je odločilo kar 123.831 oseb prve generacije priseljencev in 59.800 oseb rojenih v ZDA (druga generacija). (Drnovšek, 1999) Ta podatek je med najbolj zanesljivimi, ko govorimo o številu Slovencev v ZDA, čeprav je bilo realno število slovenskih priseljencev ob popisu nedvomno višje, saj so mnogi navajali nemški jezik. Kakorkoli že, vse to nam potrjuje zamotanost vprašanja o številu slovenskih izseljencev v času do prve svetovne vojne, ki ga zaradi nepopolnih in pomanjkljivih statističnih evidenc ne bomo nikoli zadovoljivo razrešili.

Nesporno so bile Združene države Amerike na vrhu zanimanja slovenskih izseljencev do prve svetovne vojne. Mnogo slovenskih naselbin je bilo v Braziliji, Egiptu, Južni Afriki in Novi Zelandiji. V Egiptu je bila močna kolonija Slovenk, saj je tam živelo leta 1897 okoli 7700 deklet in žena³¹ ter samo 300 moških. Večina je prihajala iz Goriške in okolice in le malo jih je bilo iz dežele Kranjske. Ne glede na število izseljencev v raznih delih sveta, nam podatki iz okrajnih poročil o izseljevanju iz Kranjske potrjujejo, da je bila v obravnavanem času Severna Amerika najpomembnejši cilj izseljencev iz te osrednje slovenske dežele.

Število izseljencev v Združenih državah Amerike se je od leta do leta spreminjalo, skoku je sledil padec, višek pa je doseglo izseljevanje v letih 1906 in 1907. Leta 1908 je prišlo občutno nazadovanje kot posledica ene izmed najhujših ameriških gospodarskih kriz pred prvo svetovno vojno. Ni se občutno zmanjšalo le število novih priseljencev, tudi stari izseljenci so se množično in v skupinah vračali nazaj v domovino. Kljub velikemu nihanju števila izseljencev je bilo izseljevanje v ZDA prav znatno vse do začetka prve svetovne vojne. Vzrokov nihanja števila izseljencev ne moremo iskati toliko v gospodarskih razmerah dežel izseljevanja, kjer ni bilo takih nenadnih sprememb, ampak v gospodarskem razvoju ZDA, kjer so letom gospodarskega razcveta sledila leta kriz in depresije.

Po ameriških priseljskih statistikah se je med leti 1898 in 1914 priselilo 81,6 odstotka moških in le 18,4 odstotka žensk slovenske narodnosti. Okrajna poročila o izseljevanju iz Kranjske ne nudijo podatkov o starosti odhajajočih, razen o otrocih. Če vzamemo sklenjeno obdobje 1896 do 1912 se je po omenjenih poročilih izselilo 4974 otrok, to je 7,5 odstotka vseh izseljencev. (Drnovšek, 1999) Dejstvo je, da so odhajali ljudje v najbolj produktivnih letih. Z vidika izseljenskega okolja je to pomenilo demografsko izgubo najbolj ustvarjalnih moči, za priseljsko pa pridobitev delovne sile na višku delovnega zagona. Zlasti mladi so bili dovzetni za prilagajanje in pridobivanje novih znanj, ki so jim služila pri vsakdanjem delu, kar je pomenilo nadaljnjo pridobitev za priseljsko okolje.

Na splošno lahko trdimo da je bilo med izseljenci več Slovencev kot Slovenk, kar velja tako za sezonske kot ostale izseljence. Izseljencem, ki so iskali delo v evropskih rudarskih in industrijskih centrih in so se odločili za stalno naselitev, so sledila dekleta, žene in otroci. Torej je bila stalna naselitev moškega izseljenca pogoj za prihod ženskega dela družine in otrok. Posebno obliko izseljevanja deklet poznamo zaradi želje slovenskih fantov v Ameriki, da si ustvarijo družino z dekleti iz domačih logov. Po pisni poti, s posredovanjem prijateljev in domačih ali kar z izborom na obisku doma, so pripeljali v Ameriko marsikatero dekle. Posebnost slovenskega izseljevanja glede na spol so predstavljale dekleta in žene, ki so dobile službo kot služkinje, varuške ali kuharice v Aleksandriji in Kairu. Tudi velika mesta in turistični kraji so zvalili marsikatero dekle, da se je zaposlila kot kuharica ali hišna pomočnica v Opatiji, na Reki, v Zagrebu, v Gradcu, na Dunaju, v Milanu ali v Trstu.

³¹ Večina deklet v Egiptu je opravljajo opravila služkinj.

Največje število slovenskih izseljencev je pripadalo kmečkemu sloju, ki je na drugi strani Atlantika našel delo v rudnikih in tovarnah, deloma tudi v kmetijstvu, gozdarstvu in pri komunalnih gradnjah. Ohranjena okrajna poročila o izseljevanju iz Kranjske za leti 1892 in 1893 imajo pri imenih in priimkih izseljencev navedene tudi poklice, kar nam omogoča vpogled v poklicno sestavo pri večini okrajnih glavarstev. Ohranjene popisnice prebivalstva za območje Kranjske (1890, 1900, 1910) pri odsotnem prebivalstvu skoraj v celoti navajajo kot poklic v novi domovini »rudokop«. (Drnovšek, 1999) Večina je bila res zaposlena v premogovnikih in drugih rudnikih po Evropi in Ameriki, vendar nas le preseneti to dosledno in poenoteno označevanje izseljenskega poklica z enim, rudarskim poklicem.

Od evropskih držav je bila pred prvo svetovno vojno edino Nemčija cilj večjega števila naših izseljencev. Možnosti, da bi številčno zajeli to izseljevanje, so zelo omejene. Leta 1900 so v Nemčiji ugotavljali materin jezik in rojstno deželo tujih državljanov. V celi državi so našli 9193 oseb s slovenskim materinim jezikom, 6453 je bilo moških in 2740 žensk. (Valenčič, 1990) Svetovna vojna, ki je povzročila velike spremembe v razvoju prebivalstva, je prav posebno spremenila pogoje in možnosti prekomorskega izseljevanja. Združene države so do izbruha prve svetovne vojne prevzemale največji del našega izseljenskega toka. V letih po prvi svetovni vojni so priseljevanje omejile do skrajnosti zaradi brezposelnosti, ki se je pojavljala kot posledica ponavljajočih se gospodarskih kriz.

Med najbolj izseljenskimi predeli Kranjske je bila Dolenjska in tukaj je bil na prvem mestu kočevski okraj. Tu se je množično izseljevanje v Združene države Amerike začelo po letu 1880. Kočevska je bila območje izrazite depopulacije, saj se je prebivalstvo stalno zmanjševalo. Gorenjska je v tem času bila na obrobju množičnega izseljenskega vala. Okrajna poročila o izseljevanju potrjujejo, da je bilo izseljevanje v prvem desetletju dvajsetega stoletja močnejše, kot v predhodnem, torej v zadnjem desetletju devetnajstega stoletja. (Drnovšek, 1999) Kot smo že omenili, je porast izseljevanja v prvi polovici leta 1913 napovedoval pravi veliki val. Vendar je prva svetovna vojna prekinila ta tok, ki se je zato nadaljeval šele v prvih letih po njej, dokler ga niso omejevalni ukrepi Združenih držav Amerike glede priseljevanja leta 1924 skoraj popolnoma zavrli.

Tudi Bela krajina je imelo pomembno vlogo pri procesu izseljevanja slovenskega ljudstva. V dvajsetih letih tega stoletja je bilo v Beli krajini težko najti družino, ki ne bi imela vsaj enega člana v Ameriki. Od leta 1880 pa do leta 1910 se je tako iz Bele krajine izselilo več kot 12.000 ljudi, kar je skoraj polovica prebivalcev, ki jih je imela Bela Krajina leta 1900. Množično izseljevanje v Ameriko je pojenjalo šele leta 1924, ko so ZDA zaradi izredne množice priseljencev omejile priseljevanje. Izseljevanje je poiskalo nove cilje in tako se je preusmerilo na sever, večinoma v Kanado, v manjši meri pa tudi v Argentino in Zahodno Evropo. (Sulič, 1995)

Med slovenskimi izseljenci so bila različna mnenja in želje glede trajanja izselitve. V eni izmed anket so se slovenski anketiranci, ki so bili priseljeni v ZDA do leta 1924 ob prihodu odločili: 137 za stalno naselitev, 66 za vrnitev in 2 sta bila brez določenega mnenja. (Drnovšek, 1999) Podatke so anketiranci navajali po dolgih desetletjih od odhoda, zato lahko dvomimo o objektivnosti danih informacij anketirancev. Še posebej velja to pri slovenskih priseljencih glede trditve, da so odšli od doma s trdnim prepričanjem o stalni nastanitvi v ZDA. Za obdobje do prve svetovne vojne velja podatek, da so Slovenci na področju Združenih držav Amerike oblikovali okrog 800 etničnih naselbin. (Klemenčič, 1972)

5.3. Poročila o izseljevanju med obema svetovnima vojnama

V obdobju med prvo in drugo svetovno vojno je prišlo do zmanjšanja in preusmeritve selitvenih gibanj. Pred prvo svetovno vojno najpomembnejša država priseljevanja, to so Združene države Amerike, je zašla v ekonomske probleme in doživela nekaj gospodarskih kriz, posledica česar je bila tudi vpeljava restriktivne imigracijske politike. Tako so se migracije preusmerile v države Zahodne Evrope. Zaradi dveh vojn, je bila tudi statistična dejavnost precej okrnjena, tako, da imamo na razpolago zelo malo in še to dokaj nenatančnih in skopih podatkov. Kljub temu bom vsaj nekoliko poskusil prikazati razvoj demografskih dejavnikov in obseg izseljevanja iz takratnega slovenskega območja.

Za to obdobje je značilno, da so prekomorske selitve praktično povsem zamrle na območju takratne Dravske banovine³². Nekoliko višje je število izseljencev v letih 1927 in 1928, ko so se Slovenci izseljevali v Kanado in Argentino. Celotno število izseljencev v letih 1921 do 1939 je znašalo 20.803 oseb. Ob usihanju izseljevanja v prekomorske kraje, opazimo, da se je zelo okrepila nova smer izseljevanja, namreč v evropske države. Ta tok je bil sprva še zelo šibak, vendar je kmalu dosegel in presegel prekomorsko izseljevanje. O obsegu izseljevanja v evropske države daje statistika podatke šele od leta 1927 naprej. To izseljevanje je bilo sicer številčnejše kot v prekomorske države, vendar se po svojem obsegu ne more primerjati z nekdanjim izseljevanjem v tuje avstrijske dežele in tuje države. V letih od 1927 do 1939 se je po tej statistiki izselilo v razne evropske države 63.031 oseb. (Valenčič, 1990)

Veliko izseljenih Slovencev pa se je v tem obdobju tudi vračalo domov. Razloga za to sta bila dva, in sicer: izseljevanje je bilo v veliki meri sezonsko, izseljenci so odhajali opravljati razna kmetijska dela v Francijo in Nemčijo, izseljevanje je bilo sezonsko, po opravljenem delu, ki je trajalo nekaj tednov ali mesecev, so se vrnili v domovino. Drug razlog za vračanje izseljencev iz prejšnjih let so bile bistveno spremenjene gospodarske razmere v deželah priseljevanja, možnosti zaposlovanja tujcev so se poslabšale, nezaposlenost je mnoge naše izseljence prisilila, da so se vrnili. Tako je bilo z delom izseljencev, ki so se pred prvo svetovno vojno izselili v Nemčijo in so delali v vestfalskih rudnikih in porurski industriji.

³² Gre za območje današnje Slovenije, ki pa ni vključevalo ozemlja Primorske, saj je le-to bilo v tistem času pod Italijo.

Tabela 2: Zunanje selitve Dravske banovine in stopnje migracij med leti 1921 in 1931

	Prekomorske	St. mig.	Kontinentalne	St. mig.	Jugoslavija	St. mig.	Skupaj	St. mig.
Priselitve	9200	0,8	11200	1	22600	2,1	43000	3,9
Odselitve	18700	1,7	24400	2,2	34900	3,2	78000	7,1
Saldo	-9500	-0,9	-13200	-1,2	-12300	-1,1	-35000	-3,2

Vir: Vogeltnik, Razvoj prebivalstva Slovenije, Ljubljana, 1965.

Iz zgornje tabele, ki se nanaša na območje Dravske banovine, h kateri moramo prišteti še Primorsko, da dobimo področje približno enako današnji Sloveniji, lahko ugotovimo, da je bil negativni migracijski presežek v višini 35.000 ljudi. Če prištejemo še okrog 28.000 ljudi iz območja Primorske, znaša celoten negativni migracijski presežek okrog 63.000 oseb. (Vogeltnik, 1965) Za obdobje 1921 do 1931 lahko ugotovimo, da se z nastankom nove države pojavi nova kategorija zunanjih selitev, in sicer izseljevanje v druge predele skupne države Jugoslavije. Teh selitev je bilo do prve svetovne vojne zelo malo, po prvi svetovni vojni pa predstavljajo skoraj polovico vseh zunanjih selitev Slovenije. Razlog za to je v nastanku nove države in zaradi ovir, ki so se postavljale izseljevanju v prekomorske države, predvsem v Združene države Amerike, kamor je bil poprej usmerjen glavni tok slovenskega izseljevanja. Tako si je delovna sila morala iskati nove smeri izseljevanja. Ena takšna smer so bili drugi predeli nove države, druga pa kontinentalne evropske države.

V obdobju med leti 1931 in 1939 je mogoče najti podatke samo o prekomorskih in kontinentalnih selitvah, ne pa tudi o selitvah po drugih delih bivše kraljevine Jugoslavije, saj leta 1941 zaradi vojne niso izvedli popisa. V letih 1931 do 1939 se je v Francijo izselilo 25.465 oseb. Izseljevanje je bilo precej enakomerno, nekoliko manjše je bilo v letih gospodarske krize 1932 in 1933. Na drugem mestu je Nemčija, kamor se je izselilo v tem obdobju izselilo 24.721 oseb, od tega jih je kar 20.321 odpadlo na zadnja tri leta pred drugo svetovno vojno, ko je Nemčija pospeševala priseljevanje sezonskih delavcev za kmetijstvo, da bi krila pomanjkanje delovnih moči, ki je bilo posledica prevelikega zaposlovanja domačinov v oborožitvenih industrijah. (Valenčič, 1990)

Tabela 3: Zunanje selitve Dravske banovine med leti 1931 in 1939

	Prekomorske	Kontinentalne	Skupaj	St. mig.
Priselitve	2900	37000	39900	3,7
Odselitve	4300	47700	52000	4,9
Saldo	-1400	-10700	-12100	-1,2

Vir: Vogeltnik, Razvoj prebivalstva Slovenije, Ljubljana, 1965.

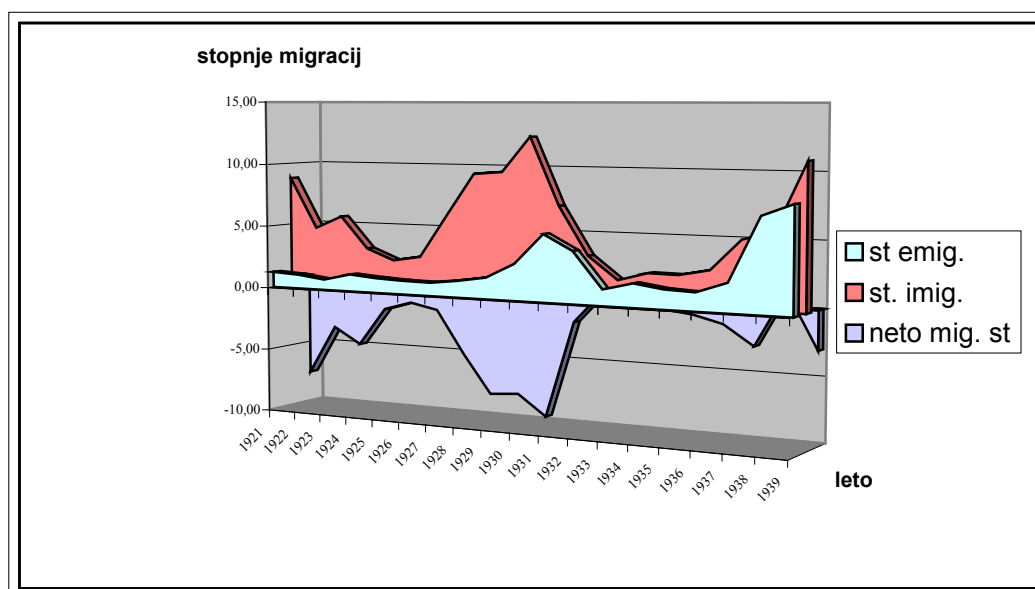
Tabela 4: Izseljevanje iz Slovenije po deželah priseljevanja med leti 1929 in 1939

Prekomorsko izseljevanje			Kontinentalno izseljevanje		
Država	V tisoč	%	Država	V tisoč	%
ZDA	4,6	58	Francija	27,2	46
Kanada	1,7	21	Nemčija	25,1	42
Argentina	1,1	14	Avstrija	3,6	6
Urugvaj	0,4	5	Belgija	1,7	3
Ostale ameriške	0,1	1,2	Nizozemska	0,7	1,2
Avstralija	0,04	0,5	Češka+Slovaška	0,3	0,6
Ostale	0,03	0,3	Ostale evropske	0,7	1,2
Skupaj	7,9	100	Skupaj	59,3	100

Vir: Vogelnik, Razvoj prebivalstva Slovenije, Ljubljana, 1965.

Med obema vojnama naj bi se izselilo v prekomorske dežele okrog 14.000 ljudi, v evropske države pa okrog 63.000 oseb. Kontinentalno izseljevanje je povsem nadomestilo izseljevanje v prekomorske dežele. Val izseljevanja po prvi svetovni vojni je naraščal in dosegel svoj višek leta 1930, ko ga je zaustavila svetovna gospodarska kriza. Po letu 1934 začenjajo selitve spet naraščati in dosežejo svoj višek leta 1939, tik pred drugo svetovno vojno; tokrat prevladujejo že politične migracije. V tabeli 4 vidimo strukturo izseljencev glede na državo, v katero so se izselili. V obdobju od leta 1929 do 1939 se je pri prekomorskih selitvah največ ljudi odločilo za ZDA, pri kontinentalnih pa za Francijo. (Vogelnik, 1965)

Slika 3: Stopnje emigracije, imigracije in neto stopnje emigracije med leti 1921 in 1939

Vir: Lastni izračuni

V Tabeli 8, ki se nahaja v prilogi sem poizkusil združiti razpoložljive podatke o izseljevanju nacionalno slovenskega prebivalstva med leti 1921 in 1939 iz dveh območij, in sicer iz jugoslovanske Slovenije, od koder naj bi se po uradnih podatkih izselilo 83.834 oseb, in iz Julijske krajine, ki je pa bila pod italijansko oblastjo in naj bi se uradno iz nje izselilo 63.513 oseb; skupno torej kar 147.737 oseb. Kot je razvidno iz tabele, za določena leta ni razpoložljivih podatkov, tako, da je zaradi tega analitična vrednost prikazane tabele dokaj vprašljiva. Poleg tega se moramo zavedati, da v preučevanem obdobju še ni bilo na razpolago registra prebivalstva, tako, da tudi uradna statistika še ni zajela vseh gibanj prebivalstva. Je pa vsekakor lep poskus združitve in prikaza selitvenega gibanja, ki se je nadaljevalo tudi med obema svetovnima vojnama, čeprav v precej manjšem obsegu kot pred prvo svetovno vojno.

V obdobju šestdesetih let med 1850 in 1910 znaša izselitveni presežek okoli 300000 ljudi ali dobro četrtno srednjega stanja prebivalstva v tem razdobju. V nadaljnjem obdobju petdesetih let od 1910 do 1960 se je izselilo iz Slovenije v neto iznosu spet 300000 oseb ali dobra petina srednjega stanja prebivalstva v tem razdobju. V obdobju med leti 1859 in 1961 se je torej izselilo iz Slovenije več kot pol milijona ljudi, to je več kot 50 odstotkov naravnega prirastka, kar pomeni največje selitvene izgube v Evropi. (Bešter, Bregar, 1992) Medtem, ko se je tok izseljevanja do prve svetovne vojne gibal v čezoceanske dežele, se je preusmeril v obdobju med obema vojnama in po drugi svetovni vojni na kontinent in v druge predele bivše kraljevine Jugoslavije.

5.4. Demografski vidiki sodobnih slovenskih emigracij po drugi svetovni vojni

Sodobne slovenske migracije po drugi svetovni vojni bi razdelil v dve skupini, in sicer v izseljevanje med leti 1945 in 1953, o katerih je na voljo izredno malo podatkov, ter na izseljevanje po letu 1954, ko je bil v Sloveniji, kot prvi jugoslovanski republiki, uveden register prebivalstva.

5.4.1. Povojne emigracije med leti 1945 in 1953

V strokovni literaturi o demografskem razvoju in migracijskih gibanjih v Sloveniji praktično ni mogoče najti ničesar o zunanjih migracijah Slovenije v obdobju med leti 1945 in 1953. Registra prebivalstva v tem obdobju še nismo imeli, popisi prebivalstva pa tudi ne pomagajo veliko. Popis iz leta 1931 je preveč oddaljen, leta 1941 popisa ni bilo, popis iz leta 1948 pa ni dovolj kvaliteten in ne vključuje ustreznih vprašanj o migracijah. K dodatnim težavam veliko prispeva vojna v vmesnem obdobju med predvojnimi in povojnimi popisi, pomanjkljiva ali nikakršna tekoča statistika, pa tudi različna spreminjanja državnih meja v času okupacije in po drugi svetovni vojni. Tako je slovensko prebivalstvo po političnem dogovoru prehajalo pod oblast različnih držav in s tem različnih statističnih organizacij.

Za študij zunanjih migracijskih gibanj je zelo pomembno leto 1945 in še bolj obdobje nekaj tednov ali celo nekaj dni pred in po končanju vojne. V tistih majskih dneh leta 1945 se je z umikom okupatorske vojske umikalo v emigracijo tudi veliko število slovenskega prebivalstva, sodelavcev okupatorjev najrazličnejše vrste, pripadnikov tujih vojaških enot, nekaterih manjšin (na primer nemške in italijanske, ki sta pretežno sodelovali z okupatorji), bogatih podjetnikov in drugih političnih nasprotnikov zmagovalne strani v vojni. Nekateri so bežali z družinami in premoženjem, drugi brez vsega. Za vse pa je bilo značilno, da jih lahko uvrstimo v politično emigracijo. Natančnih in znanstveno preverjenih podatkov o tej politični emigraciji najbrž ne bomo imeli nikoli. (Malačič, 1991) Treba je tudi povedati, da je bila večina teh emigracij ilegalnih, po drugi strani pa so bile najbrž tudi s strani oblasti zaželenne in podpirane.

Izseljevanje v tujino je v desetletju pred prvo svetovno vojno doseglo skoraj 6 tisočink letnega neto izseljevanja. Zaradi močnega omejevanja priseljevanja, ki so ga uvedle ZDA po prvi svetovni vojni, je upadlo približno za dve promilni točki. Šele po letu 1948 je prišlo do ponovnega močnega znižanja (približno za eno tretjino), tako da so se od leta 1948 do 1961 zunanje neto selitve stabilizirale na ravni nekaj pod tremi tisočinkami, kar pomeni v absolutnem iznosu okoli štiri in pol tisoč ljudi na leto. (Vogelnik, 1965)

Tudi po drugi svetovni vojni, ko so se razmere demografsko stabilizirale, se je še vedno pojavljal negativni selitveni saldo, to pomeni, da se je več slovenskega prebivalstva še vedno izseljevalo v tujino, kot pa se jih je priseljevalo v Slovenijo. Vendar pa kljub temu, da je bil negativni selitveni saldo manjši kot pred vojno, se je absolutno povprečno letno število izseljencev nekoliko še povečalo. Pri tem moramo poudariti, da se je v prid slednjih spremenilo razmerje med izselitvami v zahodnoevropske države in nekdanje republike bivše skupne države Jugoslavije.

5.4.2. Sodobne emigracije po letu 1953

Kot že rečeno, je bil leta 1953 uveden v Sloveniji register prebivalstva, tako da od tega leta naprej razpolagamo s precej bolj natančnimi podatki. Zavedati pa se moramo, da register prebivalstva ne vključuje začasnih selitev, saj v tem primeru ne pride do spremembe stalnega bivališča. Prav tako register prebivalstva ne vključuje tudi ilegalnih selitev. Preseljevanje med Slovenijo in tujino je bilo v vsej slovenski zgodovini v škodo Slovenije, saj se je vedno iz Slovenije izselilo več prebivalcev, kot pa se jih je priselilo. V povojnem obdobju je selitveni saldo s tujino dosegel najvišje vrednosti v drugi polovici petdesetih let in v šestdesetih letih, ko se je povprečno letno odselilo po 1000 oseb več kot priselilo. Izselitve v tujino so predstavljale eno četrtno vseh izselitev iz Slovenije, kasneje v osemdesetih letih pa le še 8 odstotkov. (Jakoš, 1994)

Podatki o izseljevanju so bistveno pomanjkljivi, saj je bilo število izseljenih oseb občutno višje, kot pa ga izkazuje uradna tekoča statistika. Ta namreč vključuje samo prijavljene odselitve. Obstajal pa je še precejšen tok neprijavljenega izseljevanja v tujino. S postopnim sproščanjem potovanja in izseljevanja v tujino, se je zmanjševalo tudi število ilegalnih izselitev. Za koliko bi morali povečati te vrednosti, da bi dobili pravilne vrednosti izseljevanja, je težko reči, saj obstajajo med raziskovalci različna mnenja. Po mnenju in izračunu Vogelnika bi morali samo za obdobje med leti 1953 in 1961 dodati okoli 11.000 ilegalnih izselitev iz Slovenije. (Vogelnik, 1965)

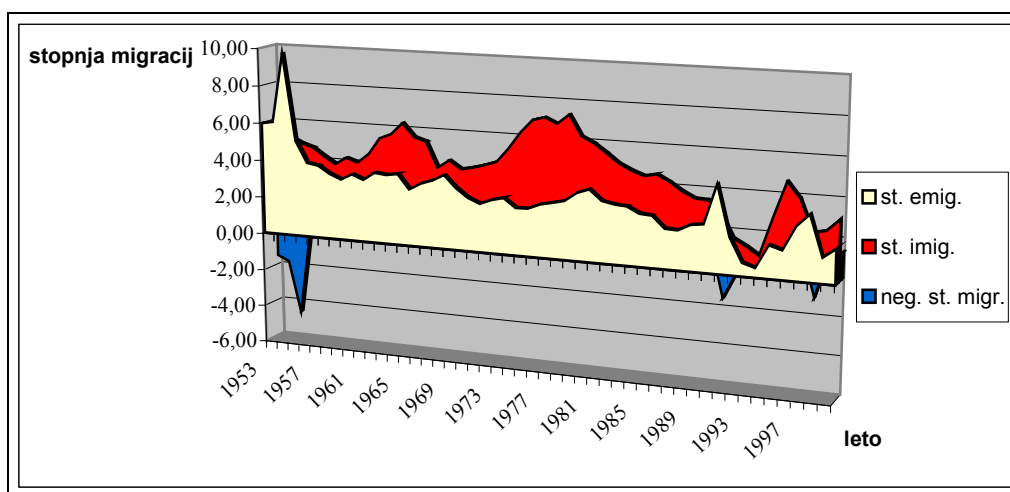
Slovenija je postala po drugi svetovni vojni imigracijsko območje in to skoraj izključno za prebivalce iz območja nekdanjih drugih republik skupne države Jugoslavije. V desetletju med leti 1961 in 1971 smo prvič v zgodovini zabeležili pozitivni migracijski saldo. V tem obdobju je selitveni porast predstavljal 16 odstotkov vsega porasta prebivalstva Slovenije v enem letu, v drugi polovici sedemdesetih let že 38 odstotkov, nato pa je zopet nekoliko upadel. (Bešter, Bregar, 1992)

Tabeli 10 in 11 prikazujeta negativne neto zunanje migracije Slovenije le do leta 1957 ter kasneje še v letih 1991 in 1992³³. Po letu 1957 pa so neto migracije Slovenije z zunanjim svetom pozitivne. Če to dejstvo primerjamo z značilnostmi zunanjih migracij v preteklosti, vidimo, da je Slovenija doživela na začetku šestdesetih let selitveno revolucijo. Iz tradicionalne emigracijske dežele je postala imigracijsko območje. Po podatkih Vogelnika je bila Slovenija emigracijsko področje v vsem obdobju od leta 1754 pa do leta 1961, z izjemo obdobja 1818 do 1846, ko je zabeležila minimalen pozitiven selitveni saldo. (Vogelnik, 1965) Selitvena revolucija se je očitno zgodila zaradi intenzivnega priseljevanja iz drugih jugoslovanskih republik v Slovenijo.

Za prvo popisno obdobje je ocenjevanje neto selitev težavno zaradi tega, ker ozemlje ob popisih 1953 in 1961 ni bilo enako. Razlikovalo se je za kasneje priključeno ozemlje cone B Svobodnega tržaškega ozemlja. Za popisni obdobji med leti 1961 in 1971 ter 1971 in 1981 podatki kažejo pozitiven migracijski prirastek, ki je znašal v prvem obdobju 24.836 oseb in v drugem obdobju 57.251 oseb. Podatki kažejo, da je migracijski prirastek v Sloveniji v preučevanem obdobju med leti 1961 in 1971 naraščal. Očiten porast migracijskega prirastka v celotnem prirastku prebivalstva Slovenije je posledica intenzivnejšega priseljevanja v Slovenijo, deloma pa tudi postopnih sprememb v naravni reprodukciji slovenskega prebivalstva. Vendar slednje v sedemdesetih letih še niso prišle toliko do izraza. Njihov vpliv je bil večji v obdobju med leti 1981 in 1991. (Malačič, 1991)

³³ V omenjenih dveh letih je prihajalo do presežka izseljevanja zaradi osamosvojitvenih procesov Slovenije, ki so povzročili odhod nekdanje jugoslovanske vojske in nenaklonjenih novi slovenski državi.

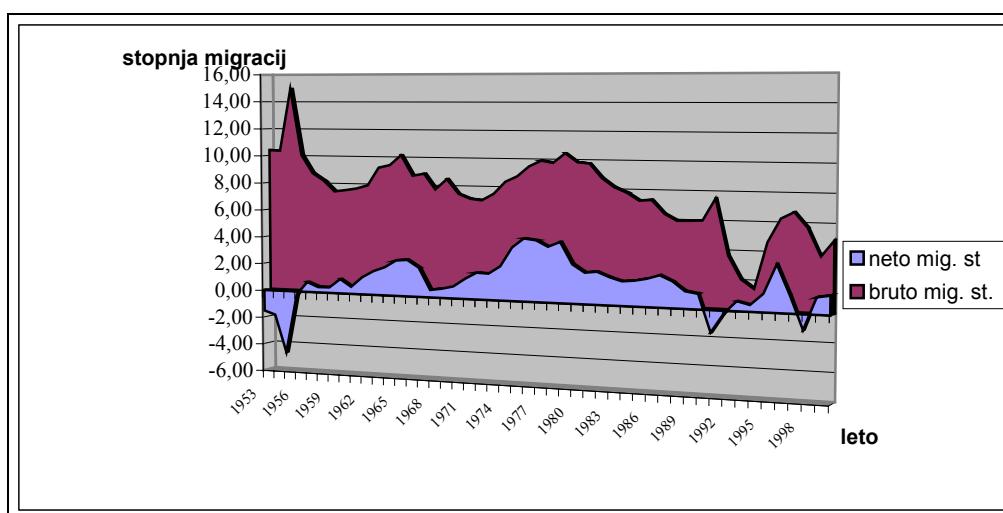
Slika 4: Stopnje emigracije, imigracije in neto stopnje emigracije v obdobju po letu 1953

Vir: Statistični letopis 2002. [URL: <http://www.gov.si/zrs/slo/index.html/>], 15.1.2003.

Poudariti je pomembno še eno zelo pomembno socialnoekonomsko značilnost povojnih selitev, in namreč gre za to, da je večina priseljencev v Sloveniji, ki so prihajali iz južnih jugoslovanskih republik imela zelo nizko stopnjo izobrazbe. Hkrati so Slovenci, ki so se izseljevali bodisi v zahodne države, bodisi v druge republike Jugoslavije običajno imeli relativno zelo visoko izobrazbo. Torej, na eni strani smo dobivali v Slovenijo etnično mešano in nekvalificirano delovno silo, na drugi strani pa se je večinoma etnično zelo homogeno slovensko prebivalstvo z visoko stopnjo izobrazbe izseljevalo, tako, da smo bili priča procesu bega možganov.

Slika 5: Prikaz neto in bruto migracijske stopnje v Sloveniji v obdobju po letu 1953

Vir: Statistični letopis 2002. [URL: <http://www.gov.si/zrs/slo/index.html/>], 15.1.2003.

V desetletju pred osamosvojitvijo Slovenije je tako med priseljenimi kot izseljenimi osebami veljalo, da je več žensk kot moških, in sicer okrog 54 odstotkov. Selivcev v starosti med 15 in 59 let, je bilo med izseljenimi 80 odstotkov, delež poročenih izseljencev pa je bil okrog 41 odstotkov. Vzroki za izselitve, kot so jih prijavljali selivci, so bili dokaj različni. Skoraj 55 odstotkov izseljenih vzroka selitve ni navedlo. Med ostalimi izseljenimi pa je najmočneje zastopan vzrok selitev vzdrževane osebe, približno 10 odstotkov izseljenih je navedla kot vzrok izselitve sklenitev zakonske zveze, 8 odstotkov pridobitev stanovanja in le 9 odstotkov spremembo zaposlitve. (Jakoš, 1994) Po podatkih popisa 1991 naj bi bilo okrog 40.000 prebivalcev Slovenije in njihovih družinskih članov na delu v tujini ([URL: <http://www.gov.si/zrs/leto96/34-96.xls>], 25.2.2003)

V sedanjem času je zelo aktualna dnevna migracija delavcev v sosednji državi Avstrijo in Italijo. Na slovenske državljane delujejo tako dejavniki potiska, kot tudi dejavniki potega. Med prve uvrščamo premajhno ponudbo delovnih mest v Sloveniji³⁴, strukturna neskladja med povpraševanjem in ponudbo dela, zahteve po višjih plačah, želja po delu v tujini, želja po dodatnem zaslužku, razpoložljiv čas, izobrazba delavcev in dvojno lastništvo. Med dejavniki potega so najpomembnejši razpoložljivost delovnih mest, višje plače, možnost opravljanja dodatnih dejavnosti in ugodnosti, ki izvirajo iz delovnega mesta in vrste dela. Ocenjuje se, da je v letu 2001 dnevno migriralo v tujino okrog 14.000 ljudi, od tega okrog 8.000 (57%) v Italijo in 6.000 (43%) v Avstrijo. (Zupančič, 2002)

5.4.3. Regresijska analiza obdobja po letu 1953

Regresijska analiza bo temeljila na podatkih registra. V splošnem lahko populacijski regresijski model (PRM) zapišemo v naslednji obliki:

$$E(y|x_{1i}, \dots, x_{ki}) = f(x_{1i}, \dots, x_{ki})$$

Splošna populacijska regresijska funkcija bo v mojem raziskovanju imela linearno obliko:

$$E(y|x_{1i}, \dots, x_{ki}) = \beta_0 + \beta_1 x_{1i} + \dots + \beta_k x_{ki}$$

Populacijska regresijska funkcija pove, kako se spreminja povprečna vrednost odvisne spremenljivke ali kako se v povprečju spreminja odvisna spremenljivka, če se spreminjajo pojasnjevalne spremenljivke. Ker populacijska regresijska funkcija temelji na neki celoti oziroma na celotnem časovnem obdobju, v praksi pa razpolagamo le z delnimi podatki (vzorčni podatki), moramo iskati tudi regresijsko funkcijo za vzorčne podatke. Zato moram oblikovati regresijsko funkcijo vzorčnih podatkov, ki ima v mojem primeru splošno obliko:

$$emigracije_i = f(np_i, emig1_i)$$

³⁴ To se še posebej kaže na kmetijskih področjih brez večjih mestnih središč (Prekmurje, Slovenske gorice, dolina Soče, Kras) in na urbaniziranih področjih, kjer je prišlo do tehnoloških viškov in posledično do brezposelnosti (Maribor, Ravne na Koroškem, Jesenice, Tržič). (Zupančič, 1997)

oziroma konkretno v primeru mojega regresijskega modela:

$$emigracije_i = b_0 + b_1 np_i + b_2 emig1_i + e_i$$

Na podlagi regresije, ki sem jo izvedel za obdobje 48 let ($n=48$), in sicer od leta 1953 do konca leta 2000, sem dobil linearni regresijski model, ki prikazuje povezavo med številom emigrantov, naravnim prirastkom prebivalstva ter številom emigrantov v prejšnjem obdobju. Tako sem dobil naslednjo regresijsko enačbo:

$$emigracije = 2034 + 0,06 np + 0,51 emig1$$

$$\begin{array}{ccc} (2,89) & (2,15) & (4,18) \\ (0,005) & (0,043) & (0,000) \end{array}$$

$$n = 48 \quad R^2_{pop} = 0,4135 \quad s_e = 1712$$

Če na kratko razložim dobljeni regresijski model, lahko vidimo, da je emigracija vsakega emigranta pojasnjena z naravnim prirastkom in številom v preteklem letu emigriranih oseb. Pri linearnem proučevanju odvisne spremenljivke števila emigriranih oseb se pokaže vključitev pojasnjevalnih spremenljivk naravnega prirastka in števila emigriranih oseb v preteklem letu za ustrezno dejanje, saj zavzema t -statistika po absolutni vrednosti vrednost večjo od 2,00, ustrezna p -vrednost pa je manjša od 0,05. Pojasnjevalna spremenljivka naravni prirastek (np), ki prikazuje razliko med rojenimi in umrlimi osebami v določenem obdobju, se pokaže za statistično značilno, saj znaša t -vrednost 2,15, kar pomeni, da jo je smiselno vključiti v obravnavani model, saj statistično značilno vpliva na gibanje preučevane odvisne spremenljivke števila emigrantov. Ta sklep lahko postavim pri stopnji tveganja manjši od 0,05, oziroma natančneje pri natančni stopnji tveganja $\alpha = 0,033$. Odložena pojasnjevalna spremenljivka števila emigrantov ($emig1$), ki prikazuje število emigrantov v prejšnjem obdobju, se tudi pokaže za statistično značilno, saj znaša t -vrednost 4,18, kar pomeni, da jo je smiselno vključiti v obravnavani model, saj statistično značilno vpliva na gibanje preučevane odvisne spremenljivke števila emigrantov. Ta sklep lahko postavim pri stopnji tveganja manjši od 0,05, oziroma natančneje pri natančni stopnji tveganja $\alpha = 0,000$.

Pri izbranem linearnem regresijskem modelu zavzame popravljeni determinacijski koeficient vrednost 0,4135, kar kaže srednje dobro stopnjo pojasnjevanja odvisne spremenljivke s strani naravnega prirastka (np) in števila emigrantov v prejšnjem obdobju ($emig1$). Slednje še posebej velja, če imamo v mislih to, da preučujem zelo težko predvidljiv model, kot je moj model ocenjevanja števila emigriranih oseb. Na vzorcu 48 let ima model vrednost popravljenega determinacijskega koeficienta 0,4135, kar pomeni, da lahko 41,35 odstotkov variance števila emigriranih oseb iz območja Republike Slovenije pojasnimo z naravnim prirastkom (np) in številom emigriranih oseb v preteklem obdobju ($emig1$). 58,65 odstotka pa je rezultat drugih vplivov, ki niso zajeti v pojasnjevalnih spremenljivkah vključenih v ocenjevani model.

5.4.4. Demografski problemi slovenskega prebivalstva

Migracije so imele v Sloveniji po drugi svetovni vojni velik vpliv tako na sedanje število prebivalcev kot na njihovo regionalno razporeditev. Migracijski tokovi se lahko relativno zelo hitro spremenijo in tako pomembno vplivajo na bodoče demografske spremembe. Slovenija je med leti 1960 in 1990 imela stalno pozitiven migracijski saldo. Po letu 1990 pa je prišlo v Sloveniji (tudi po svetu) do velikih sprememb, ki so bistveno vplivale na migracijske tokove Slovenije s tujino in v sami Sloveniji. Pomembna prelomnica je osamosvojitve Slovenije, s katero je dobila pravico do uveljavljanja svoje migracijske politike.

Z razpadom bivše Jugoslavije se je spremenil položaj Slovencev v drugih republikah bivše skupne države. Izselske skupnosti Slovencev na Balkanu so sedaj v povsem novem, težjem položaju, zato jim mora Slovenija pomagati. Osnovni problemi demografskega in ekonomskega raziskovanja zunanjih migracij Slovenije in slovenskega izseljenstva izhajajo iz odsotnosti osrednjega raziskovalnega inštituta za demografijo v Sloveniji. Odsotnost osrednje raziskovalne institucije se še bolj pozna zaradi izrazite interdisciplinarnosti demografske znanosti. (Malačič, 1993) Slaba razvitost demografije v Sloveniji se pozna tudi na področju raziskovanja slovenskih zunanjih migracij. Dosedanje demografsko raziskovanje zunanjih migracij Slovenije je bilo parcialno, po kvaliteti pa preveč mehanično in nekritično. Takšna osnovna ugotovitev velja tako za zunanje migracije Slovenije v obdobju demografskega prehoda kakor tudi za zunanje migracije Slovenije po drugi svetovni vojni.

Samostojna slovenska država se mora povezati z znanostjo in izdelati strokovno utemeljeno in dolgoročno strategijo vsestranskega povezovanja slovenskih začasnih in trajnih izselskih skupnosti v dinamično globalno skupnost, ki se lahko edina upre popolni asimilaciji in dolgoročno morda celo popolni marginalizaciji slovenskega naroda. Takšen pristop je strateško pomemben tudi zaradi demografskih in političnih razmer v Evropi in svetu. Zaradi grozečega upadanja prebivalstva, ki ga povzroča prenizka rodnost, in povezovanja v širših evropskih okvirih, ki bo postopoma odpravljalo državne meje, bodo zunanje ali mednarodne migracije v prihodnje še mnogo bolj vplivale na usodo Slovenije.

V začetku osemdesetih let dvajsetega stoletja je nastopila kriza nove vrste. Ta kriza je posledica globokih sprememb v naravi obnavljanja prebivalstva, do katerih je prišlo v obdobju demografskega prehoda. Stanje v sosednjih in drugih razvitih državah kaže, da je sedanja demografska kriza razširjena v večjem delu razvitega sveta in da je povezana z naravo sodobnega obnavljanja prebivalstva. Podatki o številu prebivalstva Slovenije konec leta 1996 kažejo, da je bilo v Sloveniji takrat 1.986.989 prebivalcev. Ta številka je za približno 20.000 višja od številke zadnjega popisa prebivalstva leta 1991 in za 7.000 večja od popisa leta 2001. ([URL: <http://www.gov.si/zrs/leto96/34-96.xls>], 25.2.2003)

Na to nas opozarja tudi pojav negativnega naravnega prirastka prebivalstva v zadnjih letih, do katerega je prišlo zaradi izredno velikega znižanja rodnosti. To nakazujejo demografske statistike, ki jih imamo na voljo za zadnja desetletja. Sodobna demografska znanost je razvila zelo koristne modele in na njihovi osnovi uporabne analitične kazalce. Nekateri med takšnimi kazalci že precej zgodaj opozarjajo na slabšanje demografskih razmer in na njihovo kritično poslabšanje. Osnovni argument za trditev, da se Slovenija nahaja že nekaj časa v obdobju izrazite demografske krize, je znižanje rodnosti prebivalstva Slovenije daleč pod raven enostavnega obnavljanja. Reprodukativne norme slovenskega prebivalstva so se znižale na raven enega do dveh otrok, kar ne zagotavlja nemotenega obnavljanja prebivalstva in opozarja na resno demografsko krizo v Sloveniji, ki bo že v nekaj letih povzročila negativen naravni in verjetno tudi negativen celotni prirastek prebivalstva. (Malačič, 1999)

Podatki o zaključeni stopnji totalne rodnosti za generacije žensk rojene v Sloveniji v obdobju od 1945 do 1961 niti v enem samem primeru ne kažejo vrednosti, ki bi presegala 2,0. Za enostavno obnavljanje prebivalstva bi bila potrebna vrednost 2,1. (Malačič, 1999) Osnovni problem uveljavitve družbene reprodukativne norme enega do dveh otrok na družino je v tem, da se ob taki normi število živorojenih v prebivalstvu hitro zmanjšuje. Zato je v Sloveniji nujno potrebna aktivna politika prebivalstva, katere osnovni cilj mora biti takšno dolgoročno obnavljanje prebivalstva, ki bo potekalo brez večjih motenj in ki ne bo ogrožalo nacionalnega obstoja slovenskega naroda.

5.4.5. Emigracijski centri Slovencev v tujini

Oglejmo si sedaj emigracijske centre Slovencev v tujini glede na omenjeno globalno razdelitev po geografski legi, organiziranosti in časovno vsebinskem smislu bivanja v njej.

5.4.5.1. Celinsko izseljevanje

Pri celinskem izseljevanju so najpomembnejše države priseljevanja za slovenske izseljence Nemčija, Francija, Avstrija, Nizozemska, Belgija, Švedska in Švica. V preostalih državah so se slovenski priseljenci že povsem asimilirali.

Nemčija ima v okrilju svojih meja veliko slovenskega prebivalstva. Res gre v večini primerov za ekonomsko migracijo na začasno delo v industrijskih centrih Nemčije, vendar je po ocenah raznih avtorjev vseeno okrog 15.000 slovenskih izseljencev, ki so se tod za stalno naselili. Medtem, ko je koncentracija slovenskih zdomcev nekje v južni Nemčiji, v trikotniku Stuttgart-Ingolstadt-München, kjer je prek 60 odstotkov slovenskih sezonskih migrantov, je izseljenska skupnost naseljena severno od reke Maine, predvsem v območju Porurja. Posebno močne so organizacije westfalskih Slovencev, ki so se kljub asimilacijskim pritiskom obdržale v Essnu, Gladbecku in Gelsenkirchnu.

Ocena za število slovenske emigracije pred prvo svetovno vojno v Nemčiji se je sukala okoli 70.000, medtem ko je bilo v medvojnem času zabeleženih, v glavnem v Porurju, okrog 40.000 Slovencev. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja se je gibal ocena začasnih delavcev v emigraciji v Nemčiji okrog 50 do 60.000 Slovencev. (Gosar, 1978)

V Avstrijo je obrnjen po številu drugi najmočnejši migracijski tok celinskega izseljevanja. Žal o združenjih Slovencev zunaj slovenskih klubov ni otipljivih podatkov, razen na Dunaju, čeprav vemo, da ima ta sosednja dežela, poleg slovenske nacionalne avtohtone manjšine na Koroškem, okrog 35.000 Slovencev, ki so tu na začasnem in sezonskem delu ali pa so se izselili sem v rudarska območja Zgornje Štajerske že pred drugo svetovno vojno. Nasploh lahko rečemo, da se v vzhodna področja Avstrije (na Štajersko in v Burgenland) naseljuje skoraj tri četrtine vseh migrantov iz Slovenije, ali točneje, iz njenih severovzhodnih pokrajin. Stara izseljenska jedra Judenburg, Leoben, Voibberg so zamenjali novi slovenski zdomski centri v Gradcu, na Dunaju in okolici.

Francoski severozahod in beneluški Limburg sta pravzaprav ena redkih izseljenskih regij v Evropi, kjer se je organiziralo in obdržalo slovensko kulturno življenje vse od medvojnih let. Koncentracija izseljenskega slovenskega prebivalstva se nahaja v obeh omenjenih regijah, medtem ko se redki zdomci iz Slovenije zaposlujejo v večjih regionalnih središčih teh držav. O nekaterih krajih v teh državah lahko govorimo kot o slovenskih mestih. Posebno je treba omeniti slovenski evropski »Cleveland« mesto Freyming-Merlebach, kjer se je samo v letih 1925 do 1929 naselilo več kot 800 slovenskih družin, kasneje pa je tam živelo okrog 7.000 organiziranih slovenskih emigrantov. Številni so slovenski izseljenci v Franciji (Sallaumines, Aumetz in Lievin) ter okrog 350 slovenskih družin na južnem Nizozemskem oziroma 3.000 emigrantov v belgijskem Limburgu (Charleroi, Eysden, Heerlem). V preostalih predelih Evrope so se slovenski migranti, v kolikor ne gre za zdomce v Švici ali na Švedskem, že povsem stopili v masi avtohtonega večinskega naroda (Španija, Češka, Slovaška, Rusija). V Angliji, predvsem v Londonu (Bedford) in Rochdolu je organizirana slovenska politična emigracija in šteje okoli 7.000 emigrantov. (Gosar, 1978)

Značilnost slovenskega izseljenstva v Evropi je koncentriranost v pasu srednjeevropskega rudogorja, torej v oddaljenosti 2.000 kilometrov od matične dežele. Zaradi te relativne bližine so stiki z domovino ostali tesni tudi v najtežjih trenutkih asimilacijskega pritiska, ki ga je vršil večinski narod. Zaradi možnosti vsakodnevnega informiranja o dogodkih v domovini (radio, časopisi, televizija, telefon, mobitel, internet, e-mail) je založniška dejavnost slovenskega izseljenskega tiska bolj slaba (v obliki društvenih biltenov), vendar so osebni kontakti z domovino zelo pogosti, večinoma v obliki organiziranih ali individualnih turističnih potovanj. Z naraščajočim številom slovenskih ekonomskih emigrantov - zdomcev in zanimanjem slovenske skupnosti prek konzularnih predstavništev in matice za delo slovenskih društev, so se kulturne dejavnosti predvsem v šestdesetih letih močno okrepile.

5.4.5.2. Prekomorsko izseljevanje

Izseljevanje v Združene države Amerike je bilo v okviru stalne emigracije v neevropske dežele najbolj množično. Računajo da je več kot 400.000 Slovencev poizkušalo najti novo življenje in boljše življenjske pogoje v tej deželi. V stoletnem migracijskem ciklu so se v ZDA izoblikovala tri makro-regionalna področja slovenskih naselij:

1. Vzhodno, atlantsko območje s Pennsylvanijo in Virginijo kot centroma slovenske poselitve na Vzhodu zajema okrog 26 odstotkov ali 65.000 slovenskih izseljencev. Center njihovega delovanja je rudarsko in industrijsko območje okrog Pittsburga.
2. Vzhodno prijezersko območje z naselji Slovencev v Ohio se naslanja na pas slovenskih naselbin v Pennsylvaniji; tu se je slovensko prebivalstvo najbolj urbaniziralo. Od 19 odstotkov ali 47.000 Slovencev v Ohio jih živi namreč več kot polovica v slovenski prekomorski metropoli Clevelandu. Organizacijsko moč kažejo Slovenci v tem mestu z delom v slovenskih klubih, s programom na radijskih postajah ter z ustanavljanjem slovenskih domov, tiskarn, denarnih zavodov in turističnih agencij. Zahodno in osrednje jezersko območje vključuje slovensko prebivalstvo v državah Illinois, Indiana, Wisconsin, Michigan in Minnesota. Nekateri manjši regionalni centri so se v teh pokrajinah izoblikovali kot enotna slovenska naselja, posebno še v Minnesoti (Ely), medtem ko so večja mesta absorbirala bolj malo Slovencev. Še največ jih živi v Chicagu, okrog 14.000, ostali pa so raztreseni po rudarskih (Duluth) ali regionalnih središčih (Milwaukee). Računajo, da živi v tem osrednjem prijezerskem delu ZDA okrog 34 odstotkov vseh Slovencev v državi, oziroma okrog 88.000.
3. Ves srednjih zahod in zahod ZDA daje dom komaj eni petini slovenskih izseljencev. Teh 49.000 Slovencev je slabše organiziranih, vendar ker živijo večkrat v manjših krajih, dajejo življenju v tem območju bistven pečat. Velika večina si je izbrala svoj drugi dom v rudarskih središčih v državi Colorado (Pueblo), oziroma v agrarnih centrih Kansasa (Fontenaca). Povečuje pa se delež Slovencev, ki so naseljeni v Kaliforniji, saj sem migrira tudi ostalo prebivalstvo ZDA. (Gosar, 1978)

Značilnost združevanja Slovencev na celotnem ozemlju ZDA so slovenske podporne enote, ki so nastale kot oblika socialnega zavarovanja rojakov. Dandanes vključujejo gospodarske in kulturne organizacije 8 podpornih enot z 996 podružnicami, v katerih je včlanjenih okrog 180.000 slovenskih izseljencev. Poleg tega, da so Slovenci organizirani v tej ekonomski sferi, delujejo še v 33 društvih (v 31 državah) in v prek 2.000 društvenih izpostavah. Shajališče omenjenih kulturnih organizacij je velikokrat mestna »slovenska« gostilna. Poleg te oblike združevanja sodelujejo slovenski izseljenci v Ameriki tudi v slovenskih verskih društvih, ki jih usmerja in vodi 33 župnij v 16 državah. V tem okviru in v okviru izseljenskih društev izhaja na celotnem ozemlju ZDA okrog deset slovenskih časopisov, od katerih ima največjo tradicijo »Ameriški Slovenec«, ki izhaja že več kot 100 let.

Kanada je že pred prvo svetovno vojno sprejela slovenske emigrante. Glavni val slovenskega izseljevanja pa je to deželo vseeno dosegel šele v medvojnih letih, ko so se izoblikovali trije močnejši regionalni centri, poseljeni s Slovenci. Največ jih živi v prijezerskem območju, oziroma v državi Ontario, kjer so se zbrali v osmih mestih te pokrajine. Na osrednjem kanadskem platoju je slovenske skupine najti v osamljenih rudarskih centrih ali v agrarnih naseljih v Manitobi in Alberti, medtem ko nekaj družin slovenskega porekla še živi ob pacifiški obali v Britanski Kolumbiji. Vsega skupaj je po novejših ocenah v Kanadi okrog 40.000 Slovencev, od katerih jih 80 odstotkov živi na vzhodu države, kjer so organizirani po vzoru bližnjih slovenskih institucij v ZDA. (Gosar, 1978) Center Slovencev v Kanadi je brez dvoma Toronto, kjer deluje 6 samostojnih izseljenskih društev, ki občasno tiskajo svoja glasila. Večji centri družabnega življenja so še Edmonton, Kirkland Lake in Port Arthur.

Latinska Amerika je bila le obrobno deležna slovenskega izseljenskega toka. Edino močno emigracijsko skupino Slovencev je najti v Argentini, medtem ko povsod drugod, v Mehiki, Braziliji, Urugvaju, Ekvadorju in Čilu, nam znani podatki ne dosežejo številke tisoč emigrantov v posamezni deželi. Izjema je Argentina, v kateri živi prek 30.000 slovenskih izseljencev, ki so najboljše in najštevilčnejše organizirani v glavnem mestu Buenos Airesu. Izven Buenos Airesa je čutiti društveno življenje še v Cordobi in Rosariu. Omeniti velja, da ima med izseljenci v Argentini veliko organizacijsko moč prav cerkev, saj sta v Argentini odprta dva verska semenišča, ki izobražujejo slovenske duhovnike. V zadnjih letih se je med argentinskimi Slovenci izoblikovala težnja po vrnitvi v domovino Slovenijo. Razlog temu sta predvsem gospodarska kriza v katero je zašlo argentinsko gospodarstvo in pa seveda politične spremembe, ki so se zgodile po osamosvojitvi Sloveniji v rojstni domovini.

Na drugi strani zemeljske oble, to je v Avstraliji, so Slovenci poselili predvsem središča posameznih regij in jih je zato najti prav v glavnih mestih pokrajin (Sydney, Melbourne, Perth, Adelaide). Zaradi številčno močne emigracije po vojni, so društva v Avstraliji zelo mlada po nastanku, a vendar zelo aktivna, saj jim je na primer uspelo sredi Melbourne postaviti svoj lastni dom. Novost organiziranih društvenih oblik v Avstraliji je ponudba cenene rekreacije izven mestnih območij na farmah, kopališčih in v zabaviščih. Najbolj aktivni so Slovenci v Sydneyu in Melbourne, kjer jih je okrog 5.000, ali skoraj tri četrtine vseh slovenskih izseljencev v Avstraliji.

Značilnost prekomorskega izseljenstva je vsekakor geografska oddaljenost in pomanjkljiva informiranost o dogajanju v matični deželi. Tipičnost informacijskih sredstev dežel, v katerih žive naši izseljenci, je zaprtost v ozek regionalni krog poročanja, tako da večina slovenskega izseljenstva, ki ima v glavnem nižjo izobrazbo, ohranja konservativno sliko o domačih krajih in ljudeh. Seveda velja to le za predvojno migracijsko skupino izseljencev, medtem ko so povojni ekonomski migranti in mlajše generacije slovenskih izseljencev večkrat pravi nosilci razjasnitve v starih prekomorskih društvenih ustanovah.

Ta novi vitalni element v prekomorskih deželah, katerega število cenijo na več kot 10.000, vnaša namesto tradicionalnih oblik slovenskega združenja, kot so petje, gojitev kulture in jezika, nove oblike in forme aktivnosti, kot so na primer rekreacija, turistična potovanja in druge prostočasne oblike dejavnosti urbane družbe. Čut pripadnosti k eni nacionalni skupini je posebno v zadnjem obdobju čutiti v drugi in tretji generaciji izseljencev, vendar je vedno manj vodilnih ljudi pripravljenih to skupino Slovencev poučiti o kulturni dediščini njihovega matičnega naroda. Prikazana slika o vzrokih, smereh in razprostranjenosti ter organiziranosti slovenskega izseljenstva, čeprav le okrnjena in groba, vseeno priča o kontinuiranosti migracije iz slovenskega ozemlja in o tradicionalni in dolgoletni navezanosti emigrantov na slovensko matično deželo, njeno kulturo in jezik.

Pobud za večje regionalno združevanje, za spoznavanje in aktiviranje neorganiziranih narodnostnih skupin, za uvajanje novih oblik dela v društvih, za aktualno družbenoekonomsko in urbano politiko organizacije in vodstva v slovenskih izseljenskih organizacijah na tujem je še vse premalo. Slovenci velikokrat živijo v dveh sosednjih naseljih, a se ne poznajo in goje dejavnosti v zaprtem, izoliranem, včasih konservativnem krogu. Sodelovanje zdomskih klubov v Evropi, posebno še v Nemčiji, bi lahko bilo dober zgled za aktiviranje starejših emigrantskih društev. Prav novejša ekonomska migracija v evropske in prekomorske dežele je ob pomoči prodirajočih urbanih navad v obliki turizma že prekinila konservativno, tradicionalno in ozko ter gledanje na slovenske narodnostne dobrine.

Po ocenah, ki so nam na voljo, živi po raznih deželah Evrope, v Severni in Južni Ameriki ter v Avstraliji prek 300.000 Slovencev raznih starostnih in emigracijskih generacij, ne računajoč pri tem na okrog 90 do 100.000 Slovencev, ki so migrirali na začasno delo v zahodnoevropske industrijske dežele, oziroma so na strokovnem usposabljanju ali delu v prekomorskih deželah. Zato ni čudno, če ima skoraj vsaka slovenska družina bližnjega ali daljnega sorodnika v tujini, s katerim si dopisuje in izmenjuje obiske. Po ocenah nekaterih avtorjev živi zunaj meja slovenskega etničnega ozemlja več kot ena petina (20 odstotkov) Slovencev, ki še vedno bolj ali manj redno kontaktirajo z domovino.

6. Ekonomski vidiki in slovenski izseljenci

Iz ekonomskega vidika je odločitev za emigracijo odvisna od primerjave prihodkovne in odhodkovne strani posameznika v obeh državah. Upoštevati moramo tako denarne kot nedenarne prihodke in stroške, ki nastanejo ob migraciji. Ker je za večino posameznikov glavni vir prihodkov lastno delo, predstavljajo razlike v plačah aktivno stran bilance stanja, medtem ko obveznosti predstavljajo dejanski stroški potovanja in naselitve ter vsi ostali stroški v denarni ali nedenarni obliki, povezani z migracijami. Odločitev posameznika za izselitev je povsem samostojna in o njej ne moremo sklepati, da je nastala zaradi ekonomskih razlogov, tudi če imamo v posameznem primeru opisano delo v delovnem vizumu ali imamo.

Pomanjkanje dela in neustrezne plače v domači državi so samo del ekonomskih razmer posameznika, družin in populacije. Po drugi strani lahko povsem drugačni potisni dejavniki vplivajo na izseljevanje, kot so na primer rasna, politična in verska nestrpnost; ljudje v takih primerih iščejo zatočišče oziroma azil. Tudi splošna revščina lahko povzroči migracije in včasih pripelje do eksodusa. Kljub vsestranski humanitarni pomoči s strani mednarodnih organizacij pa pride prej ali slej do legalnega ali ilegalnega sodelovanja na trgu dela v imigracijski državi. Podatki o ekonomskem razvoju posameznih držav kažejo na velike razlike v razvitosti teh držav³⁵. Vsekakor je zelo težko dokazati povezavo med življenjsko ravno v neki državi in stopnjo izseljevanja. Hkrati je jasno, da migracijski tokovi ne izhajajo iz najrevnejših držav, pač pa iz tistih, v katerih je ekonomski razvoj že dosegel neko stopnjo. Zato se zdi, da za začetek izseljevanja, še posebej z ekonomskim razlogom, mora v državi emigracije obstajati neka stopnja razvoja. To je bolj razumljivo, ko obravnavamo emigracije na ravni posameznika in gospodinjstva, saj so za izselitev potrebna določena finančna sredstva. Sklenemo lahko, da do prostovoljnih migracij ne prihaja med najbolj revnim slojem populacije. Realni stroški legalne ali ilegalne emigracije so tako visoki, da izključijo vse tiste posameznike, ki so brez prihrankov ali zadostnega posojila. (Gesano, 2002)

Odločitev o emigraciji mora biti sprejeta v pogojih realnih možnosti pridobitve ustreznega dohodka. To pa je zelo problematično, saj se mehanizmi in pravila na trgu dela s časom, lokacijo in panogo spreminjajo. Vse to zahteva posebno znanje, ki lahko potencialnim priseljencem pomaga oceniti konkretne prednosti zaposlitve v tuji državi, ter jih primerjati s tistimi v domači državi. Teorija kaže potrebo po etničnem trgu dela, saj preko etničnih mrež potencialni emigranti dobijo koristne informacije glede delovnih možnosti in plač. Le malo se jih odloči za izselitev brez ustreznih informacij. Družinske in prijateljske mreže imajo pomembno vlogo v zbiranju prepotrebnih informacij, saj velja, da si moraš pomagati čimbolj po svojih močeh; zaposlitvene agencije namreč dokaj slabo opravljajo svoje delo. Čeprav je takšno obnašanje precej bolj tvegano, pa skozi neuradne mreže pridobljene informacije precej bolje ustrezajo potrebam fleksibilnega trga dela, na katerem se pojavljajo tuji delavci. Seveda pa se ob tem pojavljajo morebitne nevarnosti, kot so pretirane ocene potreb novih delavcev, ilegalne migracije in nastanek ilegalnih dejavnosti in združb.

V teoriji se je oblikovalo mnenje, da se skupine, ki imajo kratkoročen namen migriranja, odločijo za emigracijo na podlagi ekonomskih in delovnih dejavnikov, medtem pa se dolgoročni izseljenci odločijo na podlagi družinskih in socialnih dejavnikov, čeprav se v praksi tudi slednji pojavljajo na trgu dela. Situacija se je v zadnjih letih na področju migracij dela precej spremenila, saj je nekdaj vnaprejšnjo gotovost služb nadomestila negotovost služb in zaposlovanja. Osebna iniciativa in sposobnost izkoriščanja ugodnih priložnosti se izkazujejo za bolj uspešne od planiranega zaposlovanja. (Gesano, 2002)

³⁵ Če primerjamo BDP po pariteti kupne moči, lahko vidimo, da je na primer najbolj razvita država Luksemburg kar 92 krat bolj razvita od najrevnejše Sierra Leone. V Luksemburgu je kar 35 odstotkov tujcev, od katerih večina prihaja iz drugih držav Evropske Unije zaradi pomembne vloge v sami Uniji. Medtem pa iz najrevnejših držav ni nobenih podatkov o migracijah.

6.1. Ekonomski vidiki začetkov izseljevanja iz področja Slovenije

Razvoj industrije v devetnajstem stoletju v Evropi je povzročil konstantni tok kmečkega prebivalstva iz podeželja v mesta in v večje industrijske centre. Velik del prebivalstva se je izselil v ZDA, ki so privabljale ljudi s svojim hitrim gospodarskim razvojem. Razvoj železnic in pomorskega prometa je temeljil na iznajdbi uporabe parne moči; pomenil je možnost relativno lahkega transporta in gibanja prebivalstva. Glavni razlogi za izseljevanje so bili socialni in ekonomski razlogi, med katere uvrščamo industrijski in tehnološki razvoj, gospodarske krize, slabe letine v kmetijstvu, pomanjkanje obdelovalnih površin v Evropi, razvoj prevoznih sredstev in brezposelnost. (Malačič, 1993) Med glavne ekonomske razloge za izseljevanje Slovencev do prve svetovne vojne lahko uvrstimo razdrobljenost kmetij in majhen donos v kmetijstvu, povečanje kmečkega prebivalstva, umik okostenelih sindikatov nezmožnih za konkuriranje s cenejšimi in boljšimi industrijskimi proizvodi³⁶, nova transportna sredstva in izgradnja železnice ter nove prometne povezave. (Drnovšek, 1994)

Bela krajina je ob Dolenjski in Prekmurju prav gotovo tista slovenska pokrajina, iz katere se je izselilo največ ljudi. Vzroki so bili predvsem gospodarski, saj je v času nagle gospodarske rasti ob koncu devetnajstega stoletja, v katerem so se gradile nove tovarne, odpirale obrtne delavnice in rudniki, kapitalistična proizvodnja obšla to območje, ker so bile prometne povezave z ostalim slovenskim ozemljem izredno slabe. Ker večje industrije ni bilo, so se Belokranjci preživljali s poljedelstvom, živinorejo in vinogradništvom. Skopa zemlja je dajala le malo pridelka, odkupne cene zanj so bile nizke, davki pa visoki; obrt je bila slabo razvita. Kmetje so se začeli zadolževati ali pa odhajati s kmetij. (Sulič, 1995)

Izgradnja železnice med Dunajem in Trstom je uničila prevoznitvo in pripeljala v naše kraje cenejše kmetijske pridelke in industrijske izdelke, čemur domače kmetijstvo in obrt nista mogla uspešno konkurirati. Na ta način so gospodarske spremembe hitreje uničevale dotedanjo gospodarsko strukturo v slovenskih pokrajinah, kot je prometna, industrijska in tudi agrarna revolucija pripeljala k nam bistveno izboljšanje domačih tradicionalnih dejavnosti in še posebej novih industrijskih dejavnosti, ki bi lahko pospešeno zaposlovale presežke agrarnega prebivalstva in presežke prebivalstva iz drugih tradicionalnih dejavnosti. S tega vidika je prišla industrijska revolucija v Slovenijo z novimi industrijskimi dejavnostmi vsaj 60 do 80 let prepozno. (Malačič, 1999)

Že v devetnajstem stoletju je politična situacija v Nemčiji narekovala potrebo po priseljevanju delavcev iz sosednjih držav³⁷. Med sosednjimi državami je bila tudi Avstro-Ogrska, pod katero so bile v tistem času slovenske dežele. Tako se je v takratno Nemčijo priselilo zaradi ekonomskih razlogov tudi precej slovenskih delavcev. Seveda pa so nekatere gospodarske

³⁶ Večinoma so cenejši in boljši industrijski proizvodi prihajali na slovenski trg iz centrov izven ozemlja Slovenije.

³⁷ Zavedati se moramo, da so se meje v zgodovini spreminjale. Tako je recimo sedanji južni del Nemčije, to je današnja Bavarska, spadal v devetnajstem stoletju pod Avstro-Ogrsko, torej pod isto državo in oblast kot slovensko ozemlje.

panoge lažje privabljale tuje delavce, saj so bile bolj zanimive, predvsem zaradi višjih plač. Sčasoma pa se je razvila skupina ukrepov, ki je omejila zaposlovanje tujih delavcev. Pojavil se je koncept tujca, v angleščini »foreigner«, to je osebe, ki lahko zahteva le omejene civilne pravice in ima omejene pravice pri zaposlovanju. Glavni vidiki tega zakona se kažejo v:

- prednost Nemcev pred tujci na trgu dela,
- omejeno število zaposlenih tujcev,
- omejena regionalna mobilnost tujcev,
- dodatna sistematična diskriminacija tujih žensk. (Hedwig, 1994)

Pot slovenskih izseljencev čez Evropo in nadalje preko Atlantika proti New Yorku, je peljala tudi preko legendarnega Ellis Islanda³⁸, in je bila zelo podobna poti drugih evropskih izseljencev. Na tej poti so običajno prišli prvič v stik z vlakom, ladjami in pristanišči. Delovanje izseljenskih agentov na slovenskem območju je bilo enako kot povsod po Evropi. Ljubljana je predstavljala pomembno prometno in železniško križišče na poti med Dunajem in Trstom, hkrati pa so bili tukaj tudi pomembni agentski posredniki³⁹. Slovenci so večinoma potovali preko Trsta, Hamburga, Bremerhavena⁴⁰ in Le Havra, le redko pa preko Antwerpna, Rotterdama ali Liverpoola. (Drnovšek, 1994) Tu je treba povedati, da je bilo potovanje preko sicer bližjega pristanišča Trsta dražje in daljše kot pa preko nemških pristanišč.

³⁸ Ellis Island je okrog 11 hektarjev velik otok, ki leži pred obalo New Jerseyja v senci kipa svobode. Bil je vstopna točka za pristanišče New York, preko katerega je med leti 1892 in 1954 vstopilo več kot dvanajst milijonov izseljencev iz Evrope. Otok, ki je sprva meril le 1,3 hektarja, so umetno povečali in na njem uredili zbirni center za priseljence, v katerem so urejali dokumente, opravljali zdravniške preglede in jih nadalje usmerjali po celini. Na otoku so imeli administrativne prostore, bolnišnico, kuhinjo, kopalnice, bivalne prostore, pralnico in elektrarno, saj so nekateri priseljenci ostali tudi po več mesecev na otoku preden so jih napotili na kontinent ali nazaj v Evropo. Sprva so bila vsa poslopja iz lesa, kasneje pa so jih nadomestili z železnimi in betonskimi stavbami, tako, da so leta 1900 omogočili sprejem 5000 oseb na dan. V letih pred prvo svetovno vojno se je priliv priseljencev še povečal, tako, da je znašal dnevno tudi do 13000 oseb. V takih primerih so bile kapacitete otoka premajhne, zato so morali priseljenci tudi po več dni čakati na ladjah. V obdobju med prvo svetovno vojno se je število priseljencev močno zmanjšalo. Spremenila pa se je tudi funkcija otoka, saj so v bolnišnici oskrbovali ranjene vojake, kasneje pa so na njem zbirali razne anarhiste in jih iz njega pošiljali v tujino. Leta 1920 so otok ponovno odprli v funkcija sprejemnega centra za tujce, ki so ponovno prihajali v velikem številu v Ameriko. Vendar so leta 1921 uvedli maksimalne kvote ljudi po nacionalnosti, ki so ji bili pripravljeni sprejeti. Te kvote so oblikovali v višini 3 odstotkov števila ljudi neke nacionalnosti, katera je bila prisotna leta 1910 v Združenih državah Amerike. Nacionalnost so opredelili po državi rojstva. Tako se je pričel konkurenčni boj med ladjarji, ki so želeli vsak najbolje zapolniti opredeljene kvote. Kasneje so se kvote še spreminjale, vedno pa je bilo značilno, da je bil prisoten trend zmanjševanja oziroma omejevanja priseljevanja. Tako se je z leti spremenila tudi funkcija otoka, ki je postal zbirno mesto za priseljence, ki niso imeli urejenih dokumentov in za tiste, ki so imeli zdravstvene težave. Po zlomu borze leta 1929 so postale ZDA iz ekonomske perspektive mnogo manj privlačne; na otoku so zapirali politično nevarne osebe. Med drugo svetovno vojno so prostore na otoku sprva uporabljali kot vojaški center, kasneje pa tudi kot vojaško bolnišnico in politični zapor za tujce. Po letu 1946 je otok služil kot zbirni center za tujce, ki niso imeli urejenega statusa. Po drugi svetovni so ZDA avtomatično zavračale vse tujce, ki so kdajkoli sodelovali s komunističnimi ali fašističnimi oblastmi. Aktivnosti so na otoku potekale do novembra leta 1954, leta 1965 je bil otok z razglasom 3656 predsednika Lyndona Johnsona razglašen za nacionalni spomenik. (Unrau, 1994) Leta 1976 so otok odprli za obiskovalce, vendar le do leta 1984, ko so ga ponovno zaprli. S privatnimi donacijami so pričeli otok in objekte na njem obnavljati. Največja prenova v zgodovini Združenih držav Amerike je stala namreč kar 156 milijonov dolarjev in je trajala skoraj osem let; tako so otok z objekti uredili kot muzej in ga ponovno odprli za obiskovalce 10. septembra 1990.

³⁹ Med agentskimi posredniki v Ljubljani so bili le tujci, ki so imeli pri nas odprte svoje poslovalnice. To so bili Norddeutscher Lloyd (Bremen), Hamburg Amerika Linie (Hamburg), Compagnie Generale Transatlantique (Paris), Cunard Line (Liverpool), Red star Line (Antwerpen), Austro Americana (Trst), Holland America Line in White Star Line.

⁴⁰ Bremerhaven je eno izmed najpomembnejših pristanišč tistega časa; razlog je v tem, da je bremenski senat nudil pravno zaščito čezoceanskim potnikom. To je pritegnilo izseljenske tokove, ki so se do takrat držali francoskih in nizozemskih pristanišč. Drugi bistveni element bremenske konkurenčnosti je bila uporaba jadrnic z medpalubjem, ki je ob večji stabilnosti nudilo varnejši in suh skladiščni prostor. V njem so ladje prevažale tovor le na povratni poti iz Amerike, v obratni smeri pa so ga začeli namenjati izseljencem. Izgradnja ladje se je izplačala že po petih do šestih transportih. (Kalc, 1994)

Med samo plovo preko Atlantika so naši izseljenci delili enako usodo kot ostali, saj so potovali masovno, ob vkrcanju pa so imeli obvezne sanitarne in zdravstvene preglede. Za mnoge izseljence je bil to prvi stik z morjem, ki pa ni bil ravno prijeten, saj so se morali spopasti z viharji, nenavadno hrano, gnečo med palubnimi potniki tretjega razreda, slabim znanjem angleškega jezika, strahom pred neznanim in stresom. Pravo olajšanje je bilo, ko so zagledali kopno in se izkrcali na Ellis Islandu. Na otok so pripeljali samo potnike tretjega razreda, medtem, ko so dokumente za potnike prvega in drugega razreda uredili že na ladji, tako, da so lahko le-ti izstopili že v Manhattanu.

Ta prvi val slovenskega kmečkega izseljenstva, ki se je izselil v Združene države Amerike, se je zaposloval v kmetijstvu, gozdarstvu, rudarstvu, na železnicah, v težki industriji in trgovini. Val izseljencev v Nemčiji se je zaposloval v rudarstvu in industrijskih centrih, medtem ko se je val izseljenih v Egipt, večina so bile ženske, zaposloval kot služkinje in bolničarke. (Drnovšek, 1994)

6.2. Velika gospodarska kriza in ekonomski vidik izseljevanja med obema vojnama

Zelo slabo poznamo odzivnost slovenskih izseljencev na gospodarske in politične krize v priseljenjskih državah, med ostalimi tudi na veliko gospodarsko krizo v tridesetih letih našega stoletja. Velika gospodarska kriza v tridesetih letih je bila svetovna kriza in je zajela vse Slovence, tako doma, kot tiste, ki so bili raztreseni po svetu. Trdimo lahko, da je bila za izseljence brez dela v tujini toliko težja, saj so kot tujci v novih okoljih doživljali usodne socialne pritiske in človeku nevredna ravnanja s strani držav gostiteljic.

Za čas gospodarskih konjunktur in recesij je bila za položaj izseljencev v tujini pomembna njihova meddržavno urejena pravna in socialna zaščita. Priseljenci, ki so prevzeli državljanstvo, so bili vsaj formalnopravno izenačeni z domačimi delavci, vsi tuji državljani pa so bili z zakonodajami priseljenjskih držav različno obravnavani oziroma omejevali, na primer z zakoni o tujcih. Zato so bile pomembne meddržavne socialne oziroma »delavske konvencije«, ki so bile sklenjene med izseljenjsko in priseljenjsko državo.

Slovenski izseljenci so se odzivali na krizo različno. Ker so se za priseljence iz Evrope po končani prvi svetovni vojni močno priprla »zlata vrata« ZDA, se je slovensko izseljevanje usmerilo v zahodnoevropske države, iz Primorske pod Italijo pa zaradi političnih pritiskov in gospodarskih vzrokov zlasti v Argentino. Zaradi povojne krize v Nemčiji se je del vestfalskih Slovencev, ki so se priseljevali v Nemčijo od začetka osemdesetih let devetnajstega stoletja, »izselik« v države na evropskem zahodu, in sicer v Švico, Francijo, Belgijo in drugam. To novo izseljenstvo je bilo mnogo bolj občutljivo na krizne situacije kot že bolj ukoreninjeno, na primer v ZDA.

Večina je imela jugoslovansko državljanstvo in so bili v novih okoljih obravnavani kot tujci, nekakšno »nujno zlo«, ne pa kot ljudje, ki s svojim delom in znanjem soustvarjajo blaginjo in civilizacijski napredek posamezne priseljske države. Ko so se slovenski priseljenci v ZDA integrirali in počasi asimilirali, so bili slovenski priseljenci v zahodnoevropskih državah sprejeti kot tuja delovna sila. (Drnovšek, 1998) Gospodarska kriza in zaostrovanje pogojev priseljevanja so skoraj zaustavili slovensko izseljevanje. V dvajsetih letih so se slovenski izseljenci organizirano zaposlovali v rudnikih in tovarnah z namenom dolgotrajnejše odsotnosti z doma, v tridesetih letih pa so večinoma odhajali na polja in v gozdove Francije in Nemčije kot sezonski delavci, zlasti iz Prekmurja. V Jugoslaviji so sočasno s krizo začeli izvajati notranjo kolonizacijo in sezonsko zaposlovanje Slovencev v južnih delih države, zlasti v Srbiji. Obe obliki migracij sta ustvarili kolonije Slovencev zunaj ožje domovine.

Kriza je pokazala različno stopnjo pravne in socialne zaščite slovenskih izseljencev, ki je bila odvisna od držav izseljevanja (Jugoslavije, Italije) in priseljevanja. V primerjavi s slovenskimi izseljenci iz Italije so bili izseljenci iz jugoslovanske Slovenije v slabšem položaju, saj je Italija z državami priseljevanja že zgodaj sklenila ustrezne meddržavne socialne zaščitne konvencije. Pravna in socialna nezaščitenost jugoslovanskih oziroma slovenskih izseljencev sta bila dodatni udarec za vse zaposlene v tujini, ki so imeli jugoslovansko državljanstvo. Zaradi tega se je povečalo število naturalizacij, zlasti v Nemčiji z nastopom nacizma leta 1933. Vprašanje naturalizacij v tej državi je bilo povezano tudi z drugimi pogoji, saj so bile korenine slovenskega priseljevanja dolgotrajnejše, svoje pa so naredili znanje osnov nemščine, mešani zakoni, v tujini rojeni otroci in šolski sistem. Mednarodne delavske konvencije so urejale vprašanja socialnega zavarovanja v primerih invalidnosti, bolezni, upokojitve ter brezposelnih podpor. Če imamo pred očmi evropske države večjega slovenskega priseljevanja, so bile razmere za slovenske priseljence boljše le v Nemčiji, drugod pa mnogo slabše. S Francijo na primer je bila podpisana socialna konvencija leta 1932, vendar jo francoska stran ni ratificirala. (Drnovšek, 1998)

Poseben problem je bila neizenačenost v stopnji socialne zaščite prebivalcev med posameznimi državami, kar je tudi oteževalo sklepanje meddržavnih (recipročnih) socialnih pogodb. Tudi zahteva mnogih slovenskih izseljencev do domovine, da naj izžene toliko državljanov določene države, kot je gostujoča država izgnala slovenskih delavcev, je bila nerealna. Ko je gospodarska kriza »odkrila« to nerazrešeno problematiko, je bilo že prepozno. Sklepanje tovrstnih pogodb v kriznem obdobju in v času odpravljanja njenih posledic ni bil pravi trenutek. Posledice zaspanosti in neaktivnosti Beograda na eni in pomanjkanja interesa priseljskih držav na drugi strani, so nosili slovenski izseljenci. Konkretni večji posledici krize za izseljence sta bili padanje vrednosti prihrankov v tujini in njihova zamrznitev v domovini (pošiljanje denarja v domovino se občutno zniža) ter prostovoljno odhajanje in prisilni izgoni priseljskih držav ter njihov prihod domov brez denarja in možnosti preživetja (vrste domačih brezposelnih in revežev so se povečale s prihajajočimi iz tujine). (Drnovšek, 1998)

Odnos priseljskih držav do delavcev s tujim potnim listom ni bil enak v vsem času krize, kot tudi ne v vseh gospodarskih panogah. Slovenci so večinoma našli delo v rudnikih, ki je bilo za domače delavce manj zanimivo. Država je vodila zaščitno politiko v prid domačih delavcev, ki se ji niso mogli izogniti niti rudarji. Odpor do tujcev se je v času krize odkrito razrasel, čeprav je bil vedno prisoten. Ta odklanjajoči odnos do tujih delavcev srečamo tudi pri delodajalcih in ne nazadnje v vsakdanjem bivalnem okolju, na primer na cesti, v trgovinah in lokalih. Mnogim je bila odvzeta pravica do bivanja, kar so uradi označevali kot uradni izgoni naših delavcev.

Kriza je zelo močno otežila življenje med slovenskimi priseljenci v Nemčiji. Nemčija je prebolela hudo gospodarsko in politično krizo takoj po koncu prve svetovne vojne. Začela je omejevati tudi priseljivanje v Vestfalijo in tujcem ni dovolila naselitve brez poprejšnje ureditve delovnega razmerja. Izjemo so predstavljali le sezonski delavci v kmetijstvu, ki so bili manj plačani kot delavci v industriji. Leta 1938 je okoli 6.000 sezonskih delavcev iz Prekmurja poslalo domov 1.670.161 nemških mark, (to je 24.217.334 dinarjev po menjavi 1 nemška marka = 14,50 klirinških dinarjev). Vpliv zaslužka na sezonskem delu se je poznal v Prekmurju v časih najhujše krize. (Drnovšek, 1998)

V Franciji so v tem obdobju izseljenci od obeh strani zahtevali zaščito denarja, ki so ga vplačevali v blagajno za starostno pokojnino oziroma izplačilo vplačanega denarja pri odhodu iz Francije. Terjali so redno pošiljanje invalidnin, pokojnih in starostnih zavarovalnin v domovino in zdravstvene preglede ob odhodu v domovino zaradi priznanja invalidnine. Od obeh strani so pričakovali zagotovitev brezplačne vožnje brezposelnim povratnikom, članom njihovih družin in brezplačen prevoz pohištva. Za brezposelne, ki se niso hoteli vrniti, so zahtevali ureditev brezposelnih podpor. Vračajočim naj bi domača država zagotovila delo ali brezposelno podporo. Izseljenci naj bi dobili podpore ob rojstvu otroka, kot so jih dobivali Poljaki, Italijani in pripadniki drugih priseljskih narodov. Poleg socialnih zahtev so od Jugoslavije zahtevali namestitev slovenskega konzula v Metz in Lilleu. Ni naključje, da so bili v zahtevah najbolj glasni rudarji.

V Belgijo so prihajali sprva vestfalski Slovenci iz Nemčije, po letu 1923 do izbruha krize pa tudi iz domovine Slovenije. Slovenski rudarji iz Waterscheia v Belgiji so 10. januarja 1935 sestavili resolucijo, v kateri so poudarili potrebo po slovenskih uradnikih na jugoslovanskih konzulatih in na poslaništvu v Bruslju. Ker so belgijska podjetja množično odpuščala delavce in ob tem jim je država zakonsko olajševala postopek, so zahtevali zaščito priseljencev, ki so se odzvali vabilom belgijskih podjetij, ko so jih potrebovala. Mnogi med njimi so že v domovini vplačevali v pokojninski sklad, v Belgiji pa od 5 do 10 let, zato jih je bilo strah, da bo denar propadel oziroma da v primeru onemoglosti ne bodo dobili nobene podpore. Zato so pozivali jugoslovansko vlado, zunanje ministrstvo, ministrstvo za socialno delo, Delavsko zbornico in jugoslovansko veleposlaništvo v Bruslju, naj dosežejo ugoden dogovor z belgijskimi oblastmi. (Drnovšek, 1994) Dogovor do izbruha vojne ni bil dosežen.

Nizozemska, zlasti Limburg, je pritegnila Slovence iz Nemčije in tudi jugoslovanske Slovenije. Izseljenci v Franciji in Belgiji so menili, da je položaj njihovih rojakov na Nizozemskem boljši. Res je bilo delo v limburških rudnikih bolje plačano, toda bilo je tudi težje kot v obeh omenjenih državah. Kriza pa jih ni zaobšla in mnogi so komaj živeli od dobljenih pokojnin, zato so se številni upokojeanci vrnili, da so izkoristili valutno razliko.

Države so zaostrovale pogoje pri izdajanju in podaljševanju vizumov, omejevale gibanje, brezposelnim priseljencem so nudile ugodnosti pri odhodu iz države. Ti ukrepi so bili še ostrejši za tiste tuje državljane, ko na meddržavni ravni ni bilo sklenjenih konvencij. Delodajalci so dajali prednost domačim delavcem in delavski sindikati so v glavnem vodili v primeru brezposelnosti zaščitno politiko le za domače delavce. Kriza je oblikovala dve skupini, zaposlene in brezposelne. Zaposleni so se srečevali z zniževanjem plač, s skrajševanjem delovnega tedna, poostritvijo delovne discipline in z večjimi normami, vendar so imeli delo. Brezposelni so bili odvisni od okolja (pomoči na lokalni ravni ali izseljenskih društev) ali pa so se prostovoljno oziroma prisilno vrnili domov, kjer pa jih domovina ni bila vesela. Razen nekaterih olajšav in manjših podpor že tako s krizo prizadeta Jugoslavija ni naredila nič za vračajoče in v tujini vztrajajoče izseljence. Glavna krivda je bila v neurejenem pravnem in socialnem varstvu jugoslovanskih izseljencev, saj so se te pomanjkljivosti pokazale v času krize, ko je bilo prepozno za urejanje osnov zaščite na meddržavnih ravneh.

6.3. Ekonomski vidiki izseljevanja po drugi svetovni vojni

6.3.1. Splošne ekonomske značilnosti povojnega izseljevanja

V petdesetih letih prejšnjega stoletja je prišlo do liberalizacije meja in zopet so se pojavile zunanje migracije, tokrat tiste na ekonomski osnovi in sicer predvsem delavske. Migracije, ki so potekale večinoma v Zahodno Evropo in deloma v Združene države Amerike, lahko razdelimo v štiri obdobja. V prvem obdobju, ki je trajalo do leta 1964 je bil obseg migracij zelo skromen. Migracije delavcev so bile spontane in neuradne, zato tudi nimamo statističnih informacij. Te spontane migracije so se znotraj Jugoslavije začele v severozahodnem delu, torej prav v Sloveniji.

V drugem obdobju med leti 1964 in 1973 je prišlo do emigracijske eksplozije, saj so na izseljevanje vplivali tako notranji kot tudi zunanji dejavniki. Notranji dejavniki so bili povezani s spremembami gospodarskega sistema in ekonomske politike. Zvezna vlada v Beogradu je namreč uradno sprejela in dovolila ekonomsko emigracijo zaradi prehoda iz ekstenzivnega v intenzivno gospodarstvo. Hkrati so je na slovenskem trgu dela pojavila prva povojna generacija in tako povečala ponudbo dela na trgu dela. Glavni razlog za izseljevanje v tem obdobju pa je povečano povpraševanje po delu na trgu dela v Zahodni Evropi, višje plače in relativno majhna oddaljenost Švice, Nemčije in Avstrije. Treba je povedati, da je pri

zaposlovanju Slovencev v tujini sodeloval tudi takratni jugoslovanski Zavod za zaposlovanje v kooperaciji s tujimi podjetji. Ekonomska emigracija je bila še posebej močna v letu 1964 in med letoma 1968 in 1971, ko je bil tudi podpisan z nekaterimi državami sporazum o reguliranju migracijskega procesa. (Malačič, 2000)

Začasne ekonomske emigracije so bile torej najintenzivnejše v drugi polovici šestdesetih in na začetku sedemdesetih let, vse do naftne krize leta 1973. Že v petdesetih, še bolj pa v šestdesetih letih so se mnogi prebivalci Slovenije zaposlovali v razvitejših evropskih državah, kjer je v tem času primanjkovalo delovne sile. Na začetku je prevladovalo prepričanje, da bo ta ekonomska emigracija začasna. Kasneje, zlasti od srede sedemdesetih let naprej, pa je postalo jasno, da se vse večji del teh začasnih emigrantov spreminja v trajno emigracijo. Med našimi delavci, ki so odhajali v tujino, so prevladovali kvalificirani industrijski delavci z delovnimi navadami in disciplino, ki je bila prilagojena industrijski produkciji. Med priseljenimi v Slovenijo pa so prevladovali nekvalificirani delavci, ki so bili brez delovnih navad in discipline, katero zahteva industrijski način proizvodnje. Rezultat takšnih procesov je bilo počasnejše naraščanje ali celo upad produktivnosti dela v naših industrijskih podjetjih, pa tudi v nekaterih drugih dejavnostih. (Malačič, 1991)

V tretjem obdobju med leti 1974 in 1979 se je proces izseljevanja ustavil, število izseljencev pa je močno upadlo, saj se jih je po eni strani veliko vrnilo domov, po drugi pa se jih je zelo malo izselilo. (Malačič, 2000) Razlog za reemigracijo je bil v tem, da je Zahodno Evropo zaradi prvega in drugega cenovnega naftnega šoka zajela gospodarska kriza. Medtem so tuje države pričele spreminjati svojo imigracijsko politiko in uvajati omejitve priseljevanju. Nova merila priseljevanja so bila precej bolj restriktivna in so na nek način že napovedala politiko moderne dobe do tujcev. Četrto obdobje med leti 1980 in 1990 so sicer še vedno zaznamovale reemigracije, vendar že v manjšem obsegu. Istočasno je globoka gospodarska, socialna in politična kriza v Jugoslaviji, katere del je bila tudi Slovenija, upočasnila proces vračanja izseljencev in novega izseljevanja. Visoka nezaposlenost, stagflacija in javni dolg so samo odbijali vračanje izseljencev v domovino. Tako je veliko število slovenskih izseljenskih delavcev ostalo v tujini, pri tem pa so te migracije dobile dimenzijo trajnih in ne več začasnih migracij. Med migracijami prevladujejo družinske migracije oziroma združevanje družin, pri katerih gre za priselitev ostalih družinskih članov in tako za priselitev celotne družine v tujino. V osemdesetih letih je veljalo za vsako drugo emigracijo, da je bila trajne oblike.

Za prvo obdobje je značilno, da ni bilo prisotne imigracijske politike, zato so migracije potekale neuradno in spontano. V drugem obdobju je jugoslovanski Zavod za zaposlovanje v sodelovanju s tujimi podjetji in vladami spodbujal izseljevanje, saj so predvidevali rotacijo emigrantov v smislu začasnih migracij. V tretjem obdobju so se pojavile težnje po vračanju naših izseljencev nazaj v domovino, v četrtem pa je prišlo do implementacije teh idej na zvezni, regionalni in lokalni ravni. Migracije so bile priložnost za nezaposleno populacijo, ki je lahko tako na način začasnih emigracij prišla do boljše prihodnosti.

Cilji jugoslovanske migracijske politike so izvirali iz ekonomskih in političnih situacij. Glavni cilj je bil pospešitev ekonomskega razvoja preko prilivov stabilnih valut. Želeli so vrnitev čim večjega števila izseljencev, še posebej izobraženih delavcev in strokovnjakov, ter vzpostavitev socialne klime v kateri bi izseljenci investirali tuje prihranke v domače gospodarstvo. Vendar pa so bili rezultati te politike zelo slabi, saj so se pokazale ovire v nezadostnih investicijskih programih za reemigrante, nerazvito svetovanje, pomanjkanje politične podpore na lokalni in občinski ravni, slab pravni sistem, omejitve potrošnikov ter pravne in politične omejitve privatnega sektorja. (Malačič, 2000) Globoka gospodarska kriza osemdesetih let, slaba reemigracijska politika in politična razhajanja so bile nove podlage za izseljevanje prebivalstva. Restriktivna imigracijska politika tujih držav je bila edina ovira za izseljevanje novega emigracijskega vala. Hkrati so reemigranti povzročili dodatno ponudbo dela na trgu dela in s tem konkurirali domačim nezaposlenim za redka delovna mesta. To je pripeljalo do zloma Jugoslavije in odcepitve Slovenije leta 1991.

6.3.2. Množično izseljevanje v Nemčijo (Zvezno republiko Nemčijo)

Ena izmed najbolj priljubljenih držav priseljevanja iz ekonomskih razlogov je bila v povojnem obdobju prav gotovo Nemčija. Nemški trg dela je bil desetletja v privilegiranem položaju, saj je bila v državi višja gospodarska rast kot pa v sosednjih državah. Zato so bili tujci pripravljeni delati v Nemčiji tudi na slabše plačanih delovnih mestih. Med drugo svetovno vojno je bila gospodarska dejavnost nadomeščena z represivnimi ukrepi in nasiljem. Veliko ljudi iz okupiranih dežel je nemška vojska prisilila delati v nemški industriji in kmetijstvu. Proti koncu vojne je ta številka dosegla skoraj 6 milijonov ljudi, med njimi tudi mnogo Slovencev, vendar pa nihče od njih ni bil nikoli obravnavan kot migrant. Koncept nacionalnosti je dejansko samo politična konstrukcija in se ga lahko spremeni v določenih političnih in ekonomskih okoliščinah. (Hedwig, 1994)

V Zahodni Nemčiji proizvodna sredstva niso bila med vojno tako poškodovana, da bi lahko preprečila rast gospodarstva. Nemška monopolna podjetja so izrabila ugodne razmere po vojni⁴¹. Naraščanje prebivalstva je povzročilo stalno naraščanje povpraševanja po potrošnih dobrinah, tako, da je prišlo do ekspanzije prehrane industrije in gradbeništva. Ob koncu obnove leta 1960 je nemško gospodarstvo že imelo osnovo za nadaljnji razvoj. V tem obdobju je bila značilna nizka rast bruto domačega proizvoda in hkrati naraščanje investicij. Prisoten tehnološki napredek in uporaba tehnoloških dosežkov na proizvodnem področju sta omogočila nemški industriji konkurenčen nastop na mednarodnem trgu. Tehnični napredek je po eni strani zmanjšal potrebo po delovni sili, po drugi pa omogočil nova delovna mesta. K množičnemu priseljevanju tuje delovne sile sta prispevala predvsem dva elementa, in sicer naraščajoča gospodarska dejavnost države in tendenca koncentracije kapitala. (Stibilj, 1982)

⁴¹ Med ugodne razmere spadajo ogromne rezervne kapacitete (predvsem v industriji investicijskih dobrin) in veliko rezervo delovne sile, ki se je stalno večala s prilivom beguncev iz vzhoda.

V Sloveniji je bila hitra gospodarska rast po vojni povezana s prehodom delovne sile iz kmetijstva v druge dejavnosti. Ker pa nekmetijske dejavnosti niso mogle zaposliti vsega naravnega prirastka delovne sile in vseh tistih, ki so zapustili kmetijstvo, je prišlo do nezaposlenosti. Uvajanje novih tehnoloških postopkov je povzročalo dodatne presežke delavcev, ki jih domače gospodarstvo ni moglo zaposliti. Zaradi teh razlogov je zaposlovanje v tujini postalo integralni del zaposlovanja. Zaposlovanje v tujini je bilo do leta 1964 ilegalno, našemu gospodarstvu je bilo to v škodo, saj so zaradi nekontroliranega emigriranja odhajali tudi najkvalitetnejši kadri. Naši delavci v tujini so bili pogosto izkoriščani glede delovnih razmer in plač ter glede socialno-zdravstvenih odnosov, saj so bili brez zaščite.

V zahodnem delu Nemčije je bilo zaradi zgodovinskih okoliščin v povojnem obdobju veliko pomanjkanje delovne sile. Tedaj je nemški gospodarski minister dal iniciativo za sistematično novačenje tujih delavcev. Politično podporo večji fleksibilnosti trga so dali tudi sindikati. Alternativa, namreč, da bi povečali zaposlenost žensk, je bila označena kot predraga in v nasprotju s tradicijo družinske ideologije. To luknjo so najprej krpali s priseljevanjem iz vzhodnega dela Nemčije. Ker pa so se leta 1961 meje med obema deloma Nemčije zaprle, so morali ta primanjkljaj nadomestiti iz drugih držav. (Stibilj, 1982) Osem bilateralnih pogodb, med njimi leta 1968 tudi s takratno Jugoslavijo, je zagotavljalo priliv tujih delavcev v Nemčijo. To pomeni, da se je po letu 1968 bistveno povečal selitveni tok iz takratne Jugoslavije in tudi Slovenije v Nemčijo. (Hedwig, 1994)

Iz slovenskega vidika štejemo za začetek organiziranega zaposlovanja v tujini leto 1965, ko je bil sprejet Zakon o organizaciji in financiranju zaposlovanja. Z uvedbo organiziranega zaposlovanja so želeli rešiti predvsem dva problema, in sicer zaščititi že zaposlene delavce v tujini in urediti proces zaposlovanja v tujini v skladu s sprejeto zvezno in republiško gospodarsko politiko. Najbolje je bilo organizirano zaposlovanje v Nemčiji, saj je potekalo preko uradov za delo v obeh državah. Podjetja v Nemčiji so svojim uradom za delo sporočala, koliko delavcev potrebujejo in kakšna naj bo njihova kvalifikacija, predstavniki uradov za delo pa so potem v deželah emigracije iskali delovno silo. (Stibilj, 1982)

Posamezne pogodbe je pripravila posebna skupina za novačenje delavcev, tako, da ni noben tujec mogel priti samostojno v Nemčijo na delo. Nemški delodajalci so lahko preko dveh uradnih kanalov nemških oblasti na trgu dela zaposlovali tuje delavce. V Nemčiji ni bilo pomanjkanja delavcev, ampak je šlo za strukturni deficit dela, zato je zaposlovanje tujih delavcev potekalo dokaj selektivno. Nekatera podjetja so želela zaposliti delavce s posebnimi znanji, vendar so bili pri nemških agencijah za zaposlovanje najpomembnejši kriterij za izbiro delavcev pričakovana produktivnost, zdravje in čista politična preteklost. (Hedwig, 1994)

Izkušnje so pokazale, da so velika podjetja boljše skrbela za tuje delavce in da skorajda ni prihajalo do kršenja dogovorov o plačah. Redno so izplačevali nadurno in nočno delo, delavci pa so imeli zagotovljeno pravico do socialnega in zdravstvenega varstva zase in za družinske

člane; razlik med domačimi in tujimi delavci skorajda ni bilo opaziti. Z nekaterimi nemškimi podjetji, na primer Demag, Man in Daimler Benz, je prišlo do uspešnega sodelovanja pri usposabljanju delavcev, ki so se želeli zaposliti v Nemčiji. Na stroške teh podjetij (usposabljanje, bivanje, zavarovanje za slučaj nesreče pri delu in profesionalne bolezni ter mesečne premije) so organizirali tečaje v centrih za usposabljanje delavcev za kovinske poklice na Jesenicah, v Kranju, v Kočevju, v Krškem, v Štorah, v Mariboru, v Murski Soboti in v Lendavi. (Stibilj, 1982)

Praviloma so izdali dovoljenje za delo in življenje v Nemčiji le za eno leto, bilo pa je omejeno le za določeno službo in lokalno skupnost. Odločitev o podaljšanju dovoljenja je bila v rokah uradnikov. Zaradi večje fleksibilnosti so se počasi pričele odpravljati časovne omejitve. Po letu 1971 so lahko tujci, ki so v Nemčiji delali več kot 5 let, zahtevali posebna delovna dovoljenja za še nadaljnjih 5 let. Tako so tujci pridobivali na enakopravnosti, hkrati pa se je pokazal politični kompromis, preko katerega so se tujci postopoma prilagajali na življenjske razmere v Nemčiji. Aktivna politika iskanja tujih delavcev v tujini se je končala leta 1973, ko se je v Nemčiji pojavila kriza na trgu dela. Kljub temu ni prišlo do množičnega izseljevanja tujih delavcev nazaj v domovino. Tudi leta 1983, ko je Nemčija ponudila finančno pomoč za povratek v domovino, je večina tujcev to pomoč zavrnila in raje ostala, saj so bile razmere v matični državi zelo kritične. Obenem se je pokazal namen tujih delavcev, da trajno ostanejo v Nemčiji, saj so se priselili še preostali člani njihovih družin.

Politika do tujih delavcev se je izkazala za delno uspešno. Obstoječe poceni delovne sile iz tujine je ohranil zelo nizka raven plač v nekaterih panogah, tako, da ni bilo potrebe po spreminjanju strukture plač. Tuji delavci so s tem omogočili ohranitev slabih delovnih pogojev ali v nekaterih primerih celo njihovo poslabšanje⁴². Politika privabljanja tujih delavcev je podpirala rast, hkrati pa je zavirala modernizacijo proizvodnje, še posebej prehod na storitveno ekonomijo. S tem, ko so tuji delavci zasedli spodnji zaposlitveni spekter, so neposredno pripomogli k napredovanju nemških delavcev. To vidimo v tabeli 5.

Tabela 5: Razmerje tujih in nemških delavcev glede na stopnjo izobrazbe leta 1989

Stopnja izobrazbe	Tujci	Nemci
Nekvalificirani delavci	21	4
Polkvalificirani delavci	43	12
Kvalificirani delavci	23	16
Uradniki	9	46
Samozaposleni	4	12
Javni uslužbenci	/	10
	100	100

Vir: Seifert Hartmut, Neue Technik und Arbeitszeitgestaltung. Opladen, 1991, 256 str.

⁴² Do poslabšanja delovnih pogojev je prišlo predvsem v podjetjih, ki so vključevala delo na tekočem traku, kosovno proizvodnjo, delo v izmenah in nočno delo.

Tabela 5 prikazuje, kako so tuji delavci in med njimi tudi Slovenci zasedli slabša delovna mesta, medtem ko so Nemci večinoma opravljali boljše plačana dela. To je močno povezano s samo izobrazbeno strukturo, ki je bila v prid nemškega prebivalstva. Bila pa je tudi razlika znotraj same skupine tujih delavcev, saj so recimo Slovenci imeli višjo izobrazbo in boljše delovna mesta kot pa na primer tuji delavci iz drugih republik nekdanje skupne države Jugoslavije. Šele po letu 1990 lahko trdimo, da se je tuja delovna sila v Nemčiji integrirala v nemško družbo tako iz ekonomskega kot tudi iz socialnega vidika. V današnjem času prihaja skoraj polovica vseh priseljencev iz Turčije in držav, ki so nastale po razpadu Jugoslavije, med njimi tudi iz Slovenije. Za te priseljence je položaj precej zaostren iz vidika zaposlitve, varnosti in bivanja v Nemčiji, četudi živijo in delajo tam že tako dolgo, da bi lahko zahtevali večje pravice in socialno varnost.

Nemčija je prav v zadnjem obdobju močno zaostрила pogoje priseljevanja, saj je v preteklosti bila tarča priseljevanja tako tujih delavcev (»gastarbeiterjev«), kot tudi beguncev, azilantov in na tujem živečih nemških potomcev. Vidimo, da se je v Nemčijo priselilo ogromno število ljudi⁴³, kljub temu pa se Nemčija ne počuti imigrantsko državo, poleg tega pa v preteklosti ni bilo sprejetega nobenega zakona na tem področju. (Hedwig, 1994)

Pomembna skupina priseljencev, ki so delno tudi povezani z ekonomskimi razlogi migriranja, so iskalci azila. Nemčija je iz tega vidika zelo atraktivna, saj ima izredno perspektivno gospodarstvo. Po ukinitvi aktivne politike iskanja tujih delavcev leta 1973, je bil to skoraj edini način, kako priti na nemški trg dela. Veliko prosilcev za azil je bilo tudi nekdanje Jugoslavije, saj je njihov delež leta 1991 znašal skoraj 30 odstotkov. Pri tem je potrebno povedati, da je Nemčija ugodila le okrog 10 odstotkov prošenj, ki so zadevala pridobitev azila. (Hedwig, 1994) Dobitniki azila sprva niso smeli prosto sodelovati na trgu dela. Ker so se zato zaposlovali ilegalno, jim je država dovolila samostojno iskanje delovnih mest. Med nemškim prebivalstvom se je oblikovalo negativno stališče do sprejemanja prosilcev azila, zato je država praktično zaprla njihov dotok.

Po letu 1990 se v Nemčiji pojavlja val agresije v obliki rasizma in ksenofobije. Čeprav mnogi menijo, da je med njima neposredna povezava, pa to ni res, saj študije dokazujejo, da se lahko razizem razvije tudi brez prisotnosti enega tujca v državi. Ksenofobija je socialni pojav, ki nastane v času socialnih in političnih kriz. Ljudje se takrat namreč trudijo najti kakršenkoli vzrok za nastalo krizo. Mnenje, da se bo s sovraštvom do tujcev rešila taka kriza, je povsem napačno. Tudi Nemčija se spopada s političnimi, ekonomskimi in socialnimi problemi. Kljub politični združitvi zahodnega in vzhodnega dela, še vedno obstajata dve družbi, saj je proces socialne integracije zelo boleč in počasen; pri tem pa se pojavlja še problem prestrukturiranja gospodarstva. Ker se poskuša vse te probleme zamegliti, je najenostavneje zvaliti krivdo na tujce, pri čemer so najbolj izpostavljeni prosilci za azil. (Hedwig, 1994)

⁴³ Po nekaterih ocenah naj bi se po drugi svetovni vojni v Nemčijo priselilo okrog 25 milijonov ljudi.

Nemčija je ogromno pridobila s pritokom delovne sile, saj so nove delavce uporabili kot nekakšno fleksibilno rezervo, s čimer so preprečili politične, ekonomske in socialne napetosti. Oblast ima na trgu dela bistveno večjo moč, če uspe tuje delavce marginalizirati in opredeliti z drugačnim statusom. Obstoj dodatnih delovnih zmogljivosti izboljša delovanje trga dela brez pritiska na plače. Situacija se zaplete, če država želi izboljšati življenjsko raven prebivalstva. To bi namreč pomenilo problem neravnotežja med nacionalnimi gospodarskimi potrebami ter civilnimi in socialnimi pravicami tujcev. Tak primer se je pojavil v Nemčiji v začetku sedemdesetih let, ko so tujci pričeli dobivati dovoljenje za bivanje in delo v Nemčiji.

Koristi zaposlovanja tujcev se razlikujejo od podjetja do podjetja in so po posameznih gospodarskih vejah različne. Podjetja so sicer imela s tujimi delavci posebne stroške, kot so pristojbina za pridobitev tujega delavca, vpeljava delavca v delovni proces, dodatni personalni in upravni stroški, stroški za prevajanje in socialne skrbnike, vendar so vsi ti stroški ostali v določenih mejah. Da so bile koristi od zaposlovanja tujih delavcev občutne, potrjuje tudi dejstvo, da so podjetja raje zaposlovala tujo delovno silo, kot pa vlagala v racionalizacijske projekte. Zaposlovanje tujih delavcev je vodilo k naraščanju bruto domačega proizvoda, zniževalo pa povprečno kvalifikacijsko raven dela ter zaviralo produktivnost dela. Tuji delavci so prispevali k povečanju izvoza Nemčije, vendar tega učinka ni mogoče oštevilčiti.

Negativne posledice zaposlovanja tujcev so se pokazale na področju socialne integracije, saj so tuje delavce pogosto obravnavali kot objekte. (dodatne omejitve, slabša delovna mesta in neenakopravnost) Problema sta bila dva, in sicer podaljševanje bivanja tujcev⁴⁴ in priseljevanje družinskih članov v Nemčijo⁴⁵. Omenjeni procesi so pokazali, da je treba tujo delovno silo vključiti v družbo tudi v socialnem in kulturnem pogledu ter upoštevati okolje, iz katerega delavci izhajajo. Zato so večjo skrb posvečali vključevanju tujih otrok v vrtce in šole, izboljšanju pogojev za pridobivanje infrastrukturnih dobrin in raznih storitev za tujce, urejanju socialnega zavarovanja in zaščiti delovnih razmerij tujih delavcev. (Stibilj, 1982)

Med koristi dela v tujini za domačo državo spadajo prispevek nakazil delavcev na začasnem delu v tujini k plačilni bilanci, zmanjšanje ponudbe na trgu dela ter pridobitev kvalifikacije in delovnih izkušenj v tujini. Po letu 1965 se je primanjkljaj v zunanjetrgovinski bilanci pokrival z neto prilivom deviz od storitev od pomorskih prevozov, turizma in nakazil naših delavcev na delu v tujini⁴⁶. Potrošnja narodnogospodarsko ni bila ugodna, saj so prihranki v veliki meri bili namenjeni vzdrževanju družinskih članov, ki so ostali doma. Večina naših delavcev je odšla v tujino z namenom, da bi si s prihranjenim denarjem izboljšala socialni in stanovanjski položaj doma, zato tudi prihranki niso bili vloženi v proizvodne kapacitete in pridobitev novih delovnih mest. (Stibilj, 1982)

⁴⁴ Povprečna doba bivanja tujih delavcev v Nemčiji je bila leta 1968 3,7 let, leta 1972 5 let in leta 1974 že 6 let.

⁴⁵ S priseljevanjem družinskih članov se relativno poveča število žensk in otrok med tujim prebivalstvom.

⁴⁶ Nakazila naših delavcev na delu v tujini so bila od leta 1969 največja postavka v storitvenem prilivu zunanjetrgovinske bilance in leta 1971 so znašala ta sredstva 57 odstotkov vsega neblagovnega deviznega priliva. (Stibilj, 1982)

6.3.3. Izseljevanje in vračanje izobraženih kadrov ali »beg možganov«

O odhodih stalnih prebivalcev Slovenije na delo v tujino (delovnih emigrantih) so razpoložljivi podatki zelo pomanjkljivi, saj razen redkih izjem njihovo evidentiranje ni obvezno⁴⁷. O vračanju stalnih prebivalcev Slovenije z dela v tujini (delovni reemigranti) so podatki popolnejši, saj se zbirajo podobno kot o zalogi emigrantov ob popisih prebivalstva. V vmesnem obdobju med popisoma prebivalstva pa tudi o reemigracijah ni mogoče dobiti prave predstave, saj je evidentiran le tisti del reemigrantov, ki se prijavijo pri zavodu za zaposlovanje zaradi njegovega posredovanja pri zaposlitvi.

Dosedanji popisi prebivalstva v naši državi omogočajo vpogled v »zaloge« slovenskih emigrantov po svetu, in sicer v tisti del, ko emigranti ohranijo stalno bivališče v Sloveniji. Ena glavnih sprememb je povečanje števila in deleža najbolj izobraženih. Pri tem gre le za »delovne« migrante, torej tiste, ki odhajajo na delo v tujino oziroma se vračajo z dela v tujini. To je treba poudariti, ker so v osemdesetih letih mnoge razvite države bolj omejile dotok delovnih migrantov iz drugih držav kot njihovih družinskih članov. Tudi v »zalogi« slovenskih emigrantov se je v obdobju med letoma 1981 in 1991 zmanjšal delež delovnih emigrantov na račun povečanja deleža njihovih družinskih članov. Izračuni in ocene kažejo, da so bile v Sloveniji v obdobju med leti 1981 in 1991 emigracije evidentirane v manjši meri kot reemigracije, hkrati pa, da so bili najbolj izobraženi evidentirani v manjši meri kot preostali migranti. (Bevc, 1993) V tabeli 6 prikazujem evidentirane delovne emigracije in reemigracije v obdobju med leti 1981 in 1991. Kot vidimo, se je izobrazbena struktura obeh evidentiranih tokov v opazovanem obdobju izboljševala.

Tabela 6: Struktura evidentiranih delovnih migracij v obdobju med leti 1981 in 1991

Leto				Struktura glede na leta dokončanega šolanja v odstotkih					
	Emigranti	Remigranti	Saldo	Emigranti			Remigranti		
				do 8 let	10 do 13 let	nad 14 let	do 8 let	10 do 13 let	nad 14 let
1981	169	606	437	82,9	16	1,2	62,7	35,7	1,6
1982	181	700	519	90,6	8,8	0,6	64,4	35,7	-0,1
1983	136	637	501	86	8,9	5,1	65,8	32,1	2,1
1984	145	437	292	80	15,1	4,9	63,4	33,4	3,2
1985	109	293	184	72,5	21,1	6,4	63,7	34,2	2,1
1986	109	248	139	68,8	25,7	5,5	60,9	34,6	4,5
1987	81	211	130	76,5	12,4	11,1	71,1	21,8	7,1
1988	62	167	105	71	17,7	11,3	61,6	31,8	6,6
1989	231	115	-116	42	40,7	17,3	53,9	39,1	7
1990	439	132	-307	35,5	58,8	5,7	47,7	43,2	9,1
1991	307	111	-196	43,2	54,9	2,9	40,5	52,3	7,2

Vir: Poročilo za posamezna leta v obdobju 1981 – 1991, Ljubljana, Zavod za zaposlovanje Republike Slovenije. 1982 do 1992.

⁴⁷ Obvezno (pri Zavodu za zaposlovanje) je le v primerih, ko država zaposlitve to zahteva.

Stalni prebivalci Slovenije, ki so bili kdaj v svojem življenju na začasnem delu v tujini in so se enkrat pred popisom v letu 1991 dokončno vrnili (skupaj jih je po nekaterih ocenah okrog 45.000), so pretežno iz pomurske, notranjske in podravske regije. V tujini so bili v povprečju 6 let, pri tem najdlje reemigranti iz goriške in kraške regije, najkrajši čas pa tisti iz zasavske regije. Povprečno število let šolanja znaša zanje 9,7 leta, višje pa je za reemigrante iz notranjske, obalno-kraške, gorenjske, podravske in savinjske regije. V sedemdesetih letih so pretežni del reemigrantov predstavljali tisti iz pomurske, v osemdesetih letih pa tisti iz notranjske regije. Po nekaterih ocenah je v obdobju med leti 1981 in 1991 odšlo na delo v tujino okoli 8.400 stalnih prebivalcev Slovenije, torej manj kot je bilo reemigrantov, vendar pa kar štirikrat več, kot jih je bilo evidentiranih pri Zavodu za zaposlovanje. (Bevc, 1993)

Reemigranti iz osemdesetih let so bili glede na število let šolanja bolj izobraženi od predhodnih reemigrantov ter bolj od tistih stalnih prebivalcev Slovenije, ki so bili ob popisu leta 1991 še na delu v tujini. Pomemben sklep o tistih reemigrantih, ki so se vrnili z dela v tujini v osemdesetih letih, je, da so bili v povprečju najdlje v tujini najmanj izobraženi in nasprotno, najkrajši čas najbolj izobraženi reemigranti. (Bevc, 1993) V osemdesetih letih je naraščala povprečna izobraženost reemigrantov, na drugi strani so bili v mnogih regijah reemigranti v povprečju bolj izobraženi od tistih, ki so bili ob koncu desetletja še na delu v tujini. Ta podatek je spodbuden, vendar pa brez podatkov o izobraženosti tistih, ki so v opazovanem desetletju odšli na delo v tujino, ne pove dosti. V povezavi s podatki o izobraženosti delovnih emigrantov v letih 1981 in 1991 lahko sklepam, da so tisti, ki so šli na delo v tujino v povprečju bolj izobraženi od reemigrantov v istem obdobju.

Po podatkih Zavoda za zaposlovanje je bilo v obdobju med leti 1981 in 1991 v tujini zaposlenih skupaj 120 stalnih prebivalcev Slovenije z višjo ali visoko izobrazbo. Število evidentiranih delovnih reemigrantov s prav toliko leti šolanja je bilo v tem obdobju prav tolikšno. Primerjava s podatki popisa prebivalstva o reemigracijah najbolj izobraženih v istem obdobju (1300) omogoča sklep, da so migracije najbolj izobraženih Slovencev s tujino dosti manj evidentirane, kot velja za vse migracije s tujino.

V devetdesetih letih je letni obseg selitev državljanov Republike Slovenije z drugimi državami, vključno z območjem nekdanje Jugoslavije, padel, pri tem pa se je gibal pod 2 osebami na 1000 prebivalcev. Z izjemo let 1991 in 1992 je bil v celotni Sloveniji letni obseg vračanja iz tujine, oziroma reemigracij, izražen na 1000 prebivalcev, večji od obsega izseljevanja. Pri tem pa je bila pozitivna razlika med obsegom priseljevanja in izseljevanja največja v notranjsko-kraški, obalno-kraški in spodnje-posavski regiji. Prek meddržavnih selitev državljanov Republike Slovenije je v opazovanem obdobju relativno največ prebivalcev izgubila koroška regija, pridobila pa obalno-kraška regija. V skoraj vseh regijah so bili odseljeni v povprečju manj izobraženi od priseljenih. Po analizi Bevčeve (2000) naj bi bilo, na podlagi razpoložljivih podatkov ob koncu devetdesetih let, v tujini okrog 33.500 državljanov Republike Slovenije, ali okrog 1,6 odstotka vseh državljanov.

V celotnem dvajsetem stoletju se je dokončno vrnilo v domovino 3.700 slovenskih emigrantov z višjo in visoko izobrazbo in stalnim bivališčem v Sloveniji; približno 3.000 pa jih je še v tujini. Zanimivo je, da je bilo teh reemigrantov, nasprotno kot smo ugotovili za vse reemigrante, v osemdesetih letih več kot v sedemdesetih, vendar pa to ne velja za vse regije in je verjetno posledica naraščajočega obsega emigracij enake izobrazbene kategorije Slovencev v istem obdobju. Sodimo, da je v obdobju med leti 1981 in 1991 odšlo na delo v tujino okoli 2.700 stalnih prebivalcev Slovenije z višjo in visoko izobrazbo, kar precej presega število enako izobraženih reemigrantov v istem obdobju. Obenem je ta številka kar dvaindvajsetkrat višja od evidentiranega števila tovrstnih emigrantov, torej od tistih ki so se zaposlili v tujini s posredovanjem Zavoda za zaposlovanje. (Bevc, 1993) Če je ocena dejanskih emigracij najbolj izobraženih Slovencev na delo v tujino približno pravilna, so se v osemdesetih letih v Sloveniji evidentirali le 4 odstotki tega toka, kar je manj kot po reemigracijah in bistveno manj, kot je bilo ugotovljeno za vse emigrante (23 odstotkov).

Ob upoštevanju števila in izobraženosti slovenskih delovnih reemigrantov dobimo skupni kapital izobrazbe oziroma skupno število let šolanja, ki smo ga z njimi dobili »nazaj«. V celotnem dvajsetem stoletju smo z delovnimi reemigranti dobili nazaj 425 tisoč let šolanja (približno toliko ga je v slovenskih delovnih emigrantih še ostalo), od tega več kot tretjino v sedemdesetih letih, v osemdesetih letih pa približno 100.000 let, torej povprečno 10.000 na leto. Po nekaterih ocenah je bila približno takšna ob koncu osemdesetih let tudi letna izguba kapitala izobrazbe v Sloveniji z delovnimi emigracijami.

Od gospodarsko razvitejših regij s perspektivnejšo gospodarsko strukturo in pozitivno ocenjenimi razvojnimi možnostmi (osrednje-slovenska, obalno-kraška in goriška regija) je v opazovanem obdobju značilen neto odliv stalnih prebivalcev na delo v tujino, neto odliv najbolj izobraženih pa je v vseh treh regijah nižji od povprečja za Slovenijo. Srednje razvite regije z dokaj perspektivno gospodarsko strukturo in pretežno pozitivno ocenjenimi razvojnimi možnostmi so savinjska, dolenjska in goriška regija; v proučevanem delu zunanjih migracij se goriška regija bistveno razlikuje od preostalih dveh. Goriška regija je imela med vsemi slovenskimi regijami največji neto odliv v teh migracijah, za bolj izobražene pa je bil v tej skupini regij neto odliv višji v dolenski regiji. Slabše razviti regiji s perspektivno gospodarsko strukturo (pomurska in kraška regija) se po tokovih v opazovanih migracijah precej razlikujeta. Tokovi kažejo na spremembo relativne problematike emigracij nasploh in posebej za najbolj izobražene v teh dveh regijah v prihodnosti. Za kraško regijo kaže primerjava emigracijskega in reemigracijskega toka neto odliv, za pomursko pa neto priliv.

Od srednje razvitih regij s problematično gospodarsko strukturo, vendar pozitivno ocenjenimi razvojnimi možnostmi (podravska, koroška in spodnje-posavska regija) je v opazovanem obdobju imela negativni saldo v celotnih proučevanih tokovih le koroška regija, ki je obenem tudi slovenska regija z največjim neto odlivom najbolj izobraženih stalnih prebivalcev na delo v tujino. Zasavska regija, ki se po merilih razvitosti, perspektivnosti gospodarske strukture in

dolgoročnih razvojnih možnosti uvršča na zadnje mesto med vsemi regijami, je imela v opazovanih tokovih pozitivni saldo, saldo v teh tokovih za najbolj izobražene pa je bil manj ugoden kot v povprečju v Sloveniji. Eden od razlogov za slednje je gotovo ta, da je bila v opazovanem obdobju povprečna izobraženost tistih, ki odhajajo na delo v tujino med vsemi slovenskimi regijami najvišja ravno tu. To pa lahko pomeni še večje omejitve razvojnih možnosti regije v prihodnosti, če bo ta odliv dobil večje razsežnosti. (Bevc, 1993)

Na splošno velja, da so razvojne smeri post-socialističnih družb zelo odvisne od tega, koliko jim bo uspelo omejiti beg možganov. To velja tudi za Slovenijo, saj se moramo zavedati, da se v razvitih družbah Zahoda še dolgo ne bodo branili dotoka visoko usposobljenih strokovnjakov in podjetnikov s kapitalom in da bodo v kategorijo negativno selekcioniranih imigrantov uvrščene druge poklicne kategorije, nikakor pa ne vrhunski znanstveniki. (Mali, 1993)

Glede na takšne značilnosti sodobnih migracijskih tokov so še toliko pomembnejša vsa prizadevanja po ustavitvi negativnih procesov bega možganov in po preusmeritvi v reemigracijo znanstvenikov nazaj v matično domovino Slovenijo. Ne glede na široko razprostranjenost strokovnih in političnih diskusij, ki problem reemigracije znanstvenikov in strokovnjakov v matično okolje povezujejo z vprašanjem aktiviranja človeških virov v manj razvitih družbah, smo še daleč od tega, da bi se omenjena problematika reševala z globalno mednarodno migracijsko politiko. Splahnela so tudi nerealistična pričakovanja o spontanah reemigracijah strokovnjakov. Že sama definicija bega možganov govori o smeri pretoka intelektualnih zmožnosti. Zato so toliko pomembnejše vse pobude, ki prihajajo iz že tradicionalnih emigrantskih okolij, in katerih namen je, da bi v tujini profesionalno delujoče znanstvenike in strokovnjake aktivno vključili v reševanje razvojnih vprašanj matične domovine.

Pri nas je pred leti sproženi projekt tretje slovenske univerze kot akcija za vzpostavitev različnih oblik sodelovanja (znanstvenega, pedagoškega, informacijskega) z našimi uglednimi znanstveniki in profesorji, ki delujejo v razvitih znanstvenih centrih Zahoda, obetal, da bo postal eden izmed uspešnih zgledov za reševanje bega možganov. Pričakovanja se niso uresničila. Ne samo, da je sintagma »tretja slovenska univerza«, ki je bila še do nedavnega na različnih mestih in ob različnih priložnostih na široko uporabljena, skorajda šla v pozabo in celo dobila nek drug pomen (ustanovitev nove univerze na Obali).

Tudi odprto pismo petinšestdesetih slovenskih znanstvenikov, zvečine delujočih v tujini, ki je govorilo o nujnosti spremembe habilitacijskih postopkov na naši univerzi, dokazuje, da bo treba za uresničitev predlogov še veliko postoriti. Četudi so v tem času bili tudi uspešni primeri sodelovanja, kar vse zadeve vendarle ne postavlja v tako slabo luč, pa se bo morala naša družba v celoti zavedati, kako pomembno je voditi aktivno politiko pri reemigraciji znanstvenikov. (Mali, 1993)

Ko govorimo o aktivnejših politikah preusmeritve negativnih procesov bega možganov v Sloveniji, se je treba zavedati, da so bili vzrok za naš beg možganov v bolj ali manj oddaljeni preteklosti vsi klasični dejavniki, ki jih sodobne migracijske teorije označujejo kot potisne in privlačne dejavnike. Če je treba v okviru aktivnejših politik za reemigracijo naših strokovnjakov iz tujine v razvojne probleme Slovenije izhajati iz predhodnega poznavanja vzrokov in motivov njihovega odhoda, potem niso nič manj relevantni tudi rezultati raziskovanj, ki se nanašajo na možnosti novega potencialnega bega možganov pri nas. Potencialni beg možganov je povezan z reemigracijo znanstvenikov iz tujine. (Mali, 1993)

Med dejavniki za pospešeno reemigracijo znanstvenikov v matično okolje se poudarja razvijanje ustreznih razmer, ki bi spodbujale profesionalizacijo na vseh ravneh družbenega življenja. Ne gre torej zgolj za dvigovanje dohodkov znanstvenega in univerzitetnega osebja, saj bodo v post-socialističnih družbah, ki so nasploh v družbenoekonomskih težavah, obstajale očitne razlike v dohodkih med državnim (univerzo) in zasebnim sektorjem. To dejstvo nam potrjuje tudi stanje na trgu dela v Sloveniji. Zdi se, da bo tudi za Slovenijo kot post-socialistično družbo odločilnega pomena vzpostavitev ustreznih delovnih razmer na univerzi in znanstvenih organizacijah.

6.4. Sklepne misli o ekonomskih vidikih izseljevanja

Slovenci so v stoletni migracijski aktivnosti ustvarili v tujini več nacionalnih jeder in v raznih oblikah ohranjali svoje slovenstvo. Izseljevanje devetnajstega stoletja in medvojne dobe so okrepili novi povojni emigracijski tokovi zdomcev, ki s svojo vitalnostjo in tesnejšim stikom z domovino ohranjajo določene aktivnosti slovenskih kulturnih enot v tujini. Organizacijske niti in dejavnosti Slovencev v tujini so namreč razdeljene na:

- delo v društvih in klubih jugoslovanske skupnosti,
- delo v nacionalno mešanih (z večinskim prebivalstvom) samostojnih klubih in društvih,
- delo v verskih organizacijah slovenskih cerkvenih zavodov,
- delo v društvih slovenske politične emigracije. (Gosar, 1978)

Turistično obiskovanje domačih krajev je zelo pomembno, saj na primer ne prinaša le dohodka gospodarstvu matične dežele, ampak kulturno bogati tudi Slovence v tujini, obenem pa na podoben način gradnja infrastrukture s pomočjo sredstev začasnih migrantov bogati gospodarstvo matične dežele in zagotavlja ekonomsko osnovo začasnemu emigrantu. Ekonomski vidik slovenskih zunanjih migracij in izseljenstva je pomemben zaradi potrebe po čim prejšnjem in čim bolj obsežnem ter učinkovitem povezovanju slovenskega gospodarstva v domovini s kapitalom, fizičnim in človeškim, s katerim razpolagajo slovenski izseljenci v tujini. (Malačič, 1991) Povezovanje s slovenskim kapitalom v tujini je pomembno za Slovenijo tudi z vidika ustvarjanja ekonomske podlage in moči za preživetje slovenskega naroda v medsebojno povezanem in prepletenem svetu današnjega in bolj prihodnjega časa.

7. Migracijska politika

Zunanje migracije pomembno vplivajo na odnose med posameznimi državami, zato so se v posameznih državah razvile migracijske politike, ki obravnavajo procese zunanjih migracij; tu govorimo o imigracijski in emigracijski politiki. Za učinkovito se je pokazala predvsem imigracijska politika, ki dosega svoje cilje z omejevanjem in selekcijo. Migracijska politika emigracijskih držav pa v razmerah odprtih državnih meja praviloma ni učinkovita. Zaradi emigracije iz nerazvitih in revnih držav v razvite in bogate države ni pravih ukrepov, s katerimi bi se emigracijske države lahko uprle negativnim vplivom emigracije. (Malačič, 2000)

Mnogi administrativni omejitveni ukrepi, naperjeni proti novim imigracijam, vplivajo zelo nevzpodbudno na odnose imigrantskih držav in njihovih avtohtonih prebivalcev do trajnih imigrantov. Naraščajo pojavi ksenofobije z zaostrenimi vandalskimi nasilnimi potezami, prihaja do pojavov etnocentričnega nacionalizma, diskriminacije ter segregacije. Ksenofobija se še posebej širi na regionalni in lokalni ravni ter v ožjih družbenih segmentih. Ni nenavadno, da se specifični ksenofobični pojavi širijo tudi v razmerjih trajnih integriranih imigrantov in seveda do novih kategorij imigrantov. Imigrante zaradi takšnih odnosov, ki jih doživljajo, izraziteje prizadeva zaradi hierarhije kultur in vidnih pojavov etnične stratifikacije difuzija identitet, stopnjujejo pa se tudi socialni problemi, pojavi deviacij ter socialne patologije. (Klinar, 1993)

Zdi se, da se sodobni imigranti še zmeraj srečujejo z dvema klasičnima imigrantskima dilemama: prva, asimilacijska, je močno naslonjena na kolonialno prakso in politiko velikih in močnih imigrantskih držav, ki pa sedaj, ko se srečujejo s kulturno različnimi imigranti, začenjajo dvomiti v njeno uresničljivost in integracijsko učinkovitost. Zato ostaja in se poraja tudi druga klasična imigrantska dilema, ki temelji na izrazitem nacionalizmu in rasizmu z idejo o nezdržljivosti različnosti, s težnjami po segregaciji in izločitvi imigrantov. Uresničevanje zamisli in poskusi tolerantnega etničnega pluralizma v odnosih med avtohtonimi in imigranti usihajo in ostajajo odprti procesi integracije imigrantov na teh izhodiščih.

V zadnjih letih je prišlo v svetu do večjih sprememb v obsegu, strukturi in geografskih premikih mednarodnih selitev. Nekdanje imigracijske države (Združene države Amerike, Kanada in Avstralija) sicer beležijo rast priseljenih, vendar slednji prihajajo pogosteje iz azijskih držav ter Latinske Amerike, manj iz Evrope. Naravni demografski prirast v teh deželah še vedno prevladuje nad istim imigracijskim prilivom; vendar se stopnje rodnosti med skupinami razlikujejo. (Christensen Verlič, 2000) Po napovedih za več desetletij utegnejo sedanji trendi mednarodnih migracij prevesiti sestavo prebivalstva držav v prid novih kontingentov kulturno in etnično raznolikih skupin priseljenih.

7.1. Evropska unija in imigracijska politika do tujcev

V Zahodno Evropo se je priseljevanje okrepilo ob koncu osemdesetih let, se nekoliko zmanjšalo v letih 1993 do 1996, nato pa ponovno naraslo. V devetdesetih letih se je spremenila tudi struktura priseljencev; zmanjšuje se delež delovnih priseljencev na račun deleža priseljencev iz družinskega združevanja, beguncev in azilantov. Delež tujcev v delovni sili držav članic narašča počasneje kot delež tujcev v celotnem prebivalstvu. Zaposlovanje tujcev iz držav nečlanic je omejeno na začasno zaposlovanje na podlagi pogodb, ki se nato podaljšujejo. Brezposelnost tujcev iz držav nečlanic se povečuje in je bistveno večja od državljanov EU. Zelo se povečuje obseg ilegalnega priseljevanja in zaposlovanja.

Države EU od srede osemdesetih let, pri tem intenzivneje od devetdesetih let usklajujejo svojo imigracijsko politiko. Eno osnovnih načel EU je zagotavljanje prostega oziroma svobodnega pretoka oseb, poleg prostega pretoka blaga, storitev in kapitala znotraj območja unije. Načelo prostega pretoka oseb velja za vse državljane EU in vključuje naslednje pravice:

- glede zaposlovanja: se lahko zaposli v vsaki državi EU (za to ne potrebuje delovnega dovoljenja),
- glede bivanja: vsak zaposleni ima pravico bivanja v državi gostiteljici (za to ne potrebuje posebnega dovoljenja), pridruži se mu lahko tudi njegova družina; bivanje v drugi državi EU je dovoljeno tudi zaradi iskanja zaposlitve,
- glede enakosti obravnave: vsaka diskriminacija na osnovi državljanstva glede pogojev zaposlitve in ugodnosti je prepovedana.

V sedanji politiki notranjih migracij EU (meddržavnih) velja, da vsaka država članica sama določa in izvaja izvedbeno migracijsko zakonodajo v skladu s svojo tradicijo in ekonomskimi potrebami, v kolikor ne krši omenjenih načel skupnosti ter človekovih pravic. S tem so dane možnosti za nadzor nelegalnega priseljevanja in izbiro gospodarstvu potrebnih kadrov. Svoboda gibanja ne-državljanom držav članic EU je omejena na državo, ki je izdala dovoljenje za stalno bivanje. S tem ima vsaka država podane pogoje za nadzor selitev tujcev iz t.i. tretjih držav (držav nečlanic EU) tudi znotraj EU.

Zahodna Evropa je v zadnjih desetih letih postala prvi cilj vse obsežnejših tokov mednarodnih selitev. Evropska unija izvaja pri priseljevanju iz tretjih držav stopnjevano politiko zapiranja; predvsem pa usmerja tokove migracij glede na potrebe trgov dela posameznih članic. Pomen integracijskih procesov tako prihaja v nasprotje z nekaterimi načeli EU kot so bila napovedana v Amsterdamski pogodbi⁴⁸. V državah Zahodne Evrope je problem priseljevanja delovne sile pereč že zdaj, saj se stopnje naravnega prirastka zmanjšujejo, podaljšuje pa se življenjska doba. Oboje vpliva na staranje prebivalstva v Zahodni Evropi in večini držav članic EU, z izjemo Irske.

⁴⁸ Amsterdamska pogodba je bila sprejeta leta 1999 in je v bistvu dopolnitev Maastrichtske pogodbe iz leta 1992.

7.1.1. Razmere v Evropski uniji v zadnjem desetletju 20. stoletja

Prvo mesto z najvišjimi relativnimi prirasti priseljenih glede na prebivalce so prevzele države Zahodne Evrope, in sicer Nemčija, Švica, Luksemburg, Velika Britanija, Francija, Belgija ter nordijska skupina držav. Še do sedemdesetih let izseljenske države evropskega Juga (Italija, Portugalska, Španija, Grčija), so danes postale same cilj mnogim priseljencem iz držav Afrike. Evidenca mednarodnih migracij tudi potrjuje pričakovanja o močnih prilivih priseljenih v države Zahodne Evrope iz Srednje in Vzhodne Evrope, večinoma iz nekdanjih socialističnih držav. Izrazito se je povečal migracijski tok iz Srednje in Vzhodne Azije, usmerjen prav tako v razvite države Zahodne Evrope. Stalnica je ostala le splošna smer migracijskih tokov, ki poteka od nerazvitih držav Vzhoda in Juga v razvitejše države sveta, z najmočnejšim tokom priselitev v države Zahodne Evrope, torej predvsem države članice EU.

Demografske značilnosti držav članic EU in tudi Slovenije kažejo nizke stopnje naravnega prirastka in s tem napovedujejo, da se v prihodnosti priseljevanju mlajših in kvalificiranih ljudi ne bo možno odpovedati. Poleg nekaterih nordijskih držav (predvsem Švedska), imajo najnižje stopnje naravnega prirastka države Sredozemlja (Italija, Španija) ter nekatere Vzhodno Evropske države (Madžarska, Češka in Slovenija). Delež aktivnega prebivalstva se v starajočih se družbah zmanjšuje, pomanjkanja določenih vrst kadrov so očitna marsikje že zdaj. Priseljenci pa v države EU v zadnjih petnajstih letih prihajajo v večjem številu in zadržujejo tudi višje stopnje rodnosti, predvsem tisti, ki se ne integrirajo. Etnična raznolikost prebivalcev, segregacija ter multikulturalizem je opazen pojav in nemalokrat tudi problem predvsem v urbanih centrih številnih evropskih mest. (Christensen Verlič, 2000)

Notranje migracije so omejene na državljane članic EU, zunanje se nanašajo na državljane iz tretjih držav, torej držav nečlanic EU. V obdobju od leta 1980 do sredine 1994 je obseg notranjih migracij stagniral in se šele v poznih devetdesetih letih rahlo povečeval. Pri tem so zunanje priselitve med leti 1980 ter 1994, torej iz tretjih držav, po številu presegale obseg notranjih migracij vsaj za tretjino. Trend v obeh primerih, zunanjih in notranjih migracij, kaže na rast po letu 1988. Čisti migracijski prirast je začel močneje presegati naravni prirast prebivalstva v letu 1989 in vse odtlej se ta razkorak ohranja, približno v razmerju 1:2. Vse od leta 1986 tudi raste število tujcev, ki si pridobijo državljanstvo, vendar je obseg različen v posameznih državah članicah EU. (Christensen Verlič, 2000) Med novjšimi tokovi migrantov je večji delež beguncev, azilantov ter priseljenih na račun uveljavljanja pravic družinskega združevanja.

Uveljavljanje načela prostega pretoka ljudi ni več zoženo le na zadovoljevanje potreb trgov dela nacionalnih okolij in to odpira vrsto novih problemov. Povečuje se obseg nelegalnih migracij, ki po nekaterih izkušnjah (Francija) za več kot enkrat presegajo obseg registriranih priseljencev.

Med članicami EU je nelegalno priseljevanje močno prisotno v Italiji, Franciji, Portugalski ter Španiji. V teh migracijskih tokovih prevladujejo predvsem priseljenci iz Afrike, Azije, Albanije ter iz nekdanjih republik bivše Jugoslavije; prevladujejo oblike organiziranega preseljevanja že v državah odselitve in v okolju priselitve. (Christensen Verlič, 2000) V Španiji, Italiji in na Portugalskem je skoraj politična in gospodarska nujnost za strpnost do nelegalnih priseljencev. Zato ne gre spregledati pomena hitre prilagodljivosti izobraževalnega sistema v okoljih, ki se lahko hitro odzove na takšne primanjkljaje delovne sile.

Veliko držav spodbuja dolgoročno zaposlovanje takšnih oseb, ki morda teže k izseljevanju ali tistih, ki lažje najdejo zaposlitev v drugih državah, vendar bi jih potrebovali tudi doma. Za delovne migracije se potegujejo delodajalci, ki so soočeni z rastjo stroškov za delovna mesta in mednarodno konkurenco. Priseljenci, ki iščejo zaposlitev v novem okolju, so pripravljeni delati za nižje plačilo in ob skromnejših pogojih dela. Tujci veljajo za bolj prilagodljive, so tudi bolj mobilni in manj (sindikalno) organizirani. Zaposlovanje tujcev v mnogih primerih znižuje sredstva, ki bi jih morali nameniti za dodatno izobraževanje že zaposlenih ali strokovno stimuliranje pridobivanja izkušenj novincev brez prakse.

Kaj spodbuja tokove mednarodnih migracij v Evropi? Nedvomno razvoj tehnologije in komunikacij na eni strani in na drugi strani izrazita neenakomerna razvitost sveta z mnogimi političnimi, gospodarskimi in socialnimi krizami in konflikti, zlasti v post-socialističnih družbah. V tem okolju ne kaže prezreti ekoloških katastrof in še posebej ne vojaških spopadov in etničnih konfliktov. Na Vzhodu, v nekdanjih socialističnih državah (nekdanja Jugoslavija je izjema) je končno prevladalo spoznanje, da emigracije za izvorna okolja niso škodljiv pojav. Nove nacionalne post-socialistične države se odpirajo za mednarodne emigracije in tudi med njimi potekajo migracijski tokovi. V Zahodni Evropi se kažejo potrebe po določenih selekcioniranih kategorijah imigrantov, bistveno drugačnih kot v preteklosti, ko je šlo za množične emigracije manj kvalificirane delovne sile. Zahod sprejema strokovnjake, kvalificirane delavce, imetnike kapitala in ne odreka možnosti imigracij družinskih članov. Formalno sicer nasprotuje ilegalnim imigracijam, dejansko pa so številne vplivne skupine zainteresirane za dotok ilegalnih imigrantskih delavcev. (Klinar, 1995)

7.1.2. Položaj tujcev v Evropski uniji

V EU se uvaja načelo svobodnega pretoka ljudi (predvsem v smislu delovne sile), poleg blaga, kapitala ter storitev. Načelo je globalno in v skladu s tradicijo mnogih držav članic EU, vendar so omejitve mobilnosti manjše znotraj skupnega teritorija članic EU kot za priseljene iz tretjih držav. V večini držav članic EU delovno in bivalno dovoljenje ni potrebno za državljane EU, ker jim pripada po skupnem sporazumu od leta 1992. Maastrichtska pogodba, dopolnjena kasneje z Amsterdamsko (1999), navaja vrsto socialnih pravic⁴⁹ in pravic iz

⁴⁹ Med socialne pravice uvrščamo volilno pravico, zdravstvo, pravico do izobraževanja in pravico do zaposlovanja.

dela⁵⁰, ki naj jih države članice spoštujejo za vse priseljene iz drugih držav članic ter jim tako omogočijo enakopravnost z državljani in socialno integracijo.

Države članice EU želijo predvsem omogočiti prost pretok delovne sile med nacionalnimi okolji, zato za notranje migracije veljajo mnogo milejši pogoji kot za zunanje. Dovolj je najava (osebna izjava, brez najemne ali lastniške pogodbe o stanovanju) stalnega bivališča, partnerska zveza, poroka, dokazila o možnosti preživljanja (nezaposleni, upokojenci) ali dokazilo o začasni zaposlitvi ne glede na strokovno izobrazbo in z minimalnimi urami tedensko, ustanavljanje podjetja ali vpis v izobraževalno ustanovo. Bivanje brez prijave bivališča (register prebivalcev) je dovoljeno za 6 mesecev, za državljane tretjih držav brez vizuma je bivanje omejeno na tri mesece. (Christensen Verlič, 2000)

Države članice Evropske zveze so bilateralne sporazume o kontingentih gostujočih delavcev iz šestdesetih let (model kolobarjenja delovne sile) zamenjale z različnimi politikami selektivnega zaposlovanja za določen čas (enoletne pogodbe z dvakratnim možnim podaljšanjem). To še posebno izstopa pri zaposlovanju izobraženih priseljencev, strokovnjakov v storitvenih dejavnostih, mednarodnih podjetjih ter v urbanih okoljih. Velja tudi opozoriti na pogosto prisotna strukturna neskladja med potrebami trgov delovne sile v posameznih regijah in časovnih obdobjih. Problem se običajno rešuje v okvirih alternativnih razvojnih strategij, kjer nudi EU posebna sredstva (najpogosteje v gradnjo infrastrukture). Dejstvo je, da večina držav želi imigracije omejiti na tiste potrebe na trgu delovne sile, ki jih ne more zapolniti z lastnimi kadri.

Zaradi razlik med nacionalnimi okolji na področju izvedbene zakonodaje skupnih sporazumov EU, je še vedno največ problemov v zvezi z nostrifikacijo izobrazbe, saj so izobraževalni sistemi držav članic EU raznoliki. Dogovori o tem problemu⁵¹ so še v začetni fazi in ni zaslediti trdnejših sklepov v sprejetih pogodbah na ravni EU ali bruseljski politiki. Splošno pravilo je, da se seštejejo leta izobrazbe, ne glede na raznoliko vsebino programov, ali pa se upošteva zaključna diploma. (Christensen Verlič, 2000) V zasebnem sektorju delodajalci v praksi nostrifikacije diplom niti ne zahtevajo za državljane držav EU. V javnem sektorju je nostrifikacija diplom za zaposlene za daljši čas vendarle potrebna v večini držav (Francija, Švedska, Danska). Javni sektor, še posebno vojska, notranje ali zunanje ministrstvo, je izrazito restriktiven pri zaposlovanju nedržavljanov.

⁵⁰ Med pravice iz dela uvrščamo delovno dobo, pokojnine in obdavčenje dohodkov.

⁵¹ Najvišjo svobodo mobilnosti državljanov in delovne sile je doseglo 5 članic Skandinavske skupnosti po medsebojnem sporazumu: enakopravno kandidirajo na razpisih za delovna mesta; brez dodatnih pogojev (nostrifikacije izobrazbe, znanja jezika) lahko izbirajo kraj bivanja ali se vpisujejo v izobraževalne ustanove; zanje veljajo enake socialne in politične pravice, kot za državljane države, kamor se priselijo. Ohranjajo se razlike v nacionalni politiki obdavčevanja, prometu z nepremičninami in različne so prioritete v socialni politiki, organizaciji javnega sektorja ter imigracijski politiki oseb iz tretjih držav. Danska je na primer tudi izvzeta iz skupne imigracijske politike EU in uveljavlja mnogo bolj selektiven izbor priseljavanja: za zaposlitev vsakega tujca je potrebno dokazovati na imigracijskem uradu, da ni možno zaposliti domačina.

Pri zaposlovanju veljajo pravila prednostne hierarhije: prednost imajo državljani določene članice EU, slede jim državljani drugih članic EU (to je bolj razvidno iz izvedbene zakonodaje posameznih držav, kot pa izraženo v skupnih načelih). Pravice priseljenih iz tretjih držav, ki že imajo stalno bivališče na območju EU, se naj v čim večji meri približujejo pravicam državljanov, kot navaja zadnji sporazum iz Tampereja leta 1999. Te razlike so lahko bistvene, saj so odvisne od izvedbene zakonodaje in politike vsake nacionalne države posebej. Pogodbe v Maastrichtu, Amsterdamu in konvencija iz Tampereja so sklepi za bodoč proces konvergence raznolikih nacionalnih politik na področju notranjih in mednarodnih migracij v EU, kontrole nelegalnega priseljevanja ter postopnega procesa socialne integracije stalnih prebivalcev-tujcev. (Christensen Verlič, 2000)

7.1.3. Migracijska politika Evropske unije

Migracijska politika imigrantskih držav postavlja ostro mejo svobode gibanja med članicami Evropske unije in zaprte meje za nezaželene kategorije imigrantov iz držav nečlanic EU. Politika imigrantskih držav je izrazito dvojna in je zgodovinsko pogojena: na eni strani s kolonialnimi izkušnjami in na drugi strani z dihotomijo zahodna - vzhodna Evropa. Zdi se, da niso bila neutemeljena pričakovanja o gibanju kapitala z Zahoda na Vzhod in o gibanju ljudi v obratni smeri z Vzhoda na Zahod. V mednarodni migracijski politiki izrazito dominirajo interesi razvitih zahodnih imigrantskih držav, tako da interesi nerazvitih emigrantskih držav ne prihajajo do izraza.

Opažamo lahko obstoj številnih zavor za množične imigracije na Zahod. Mednje sodijo nadzor meja in drugi omejitveni administrativni ukrepi Zahoda. Administrativno omejevanje novih imigracij postavlja pod vprašaj veljavnost stare teorije o dejavnikih potiska in potega, ki je bila zgrajena na individualnih odločitvah imigrantov. Evropa se je končno odločila v zvezi z alternativo, ali večja produktivnost ali množične migracije manj kvalificirane delovne sile, za prvo usmeritev za povečanje produktivnosti, ki naj bi lovila ameriško in japonsko. Zato je razumljivo, da takšna usmeritev ne dopušča množičnih imigracij manj kvalificirane delovne sile. Med zavore novih migracij sodijo tudi izbruhi pojavov sovraštva, ksenofobije avtohtonega prebivalstva do imigrantov z Vzhoda in tretjega sveta.

Zahod ni samo opustil liberalno politiko sprejema novih imigrantov, ampak je hkrati tudi pred dilemo, kaj storiti s trajnimi imigranti in kako jih vključevati v imigrantsko družbo. Vsi dosednji integracijski modeli vključevanja trajnih imigrantov so se pokazali kot vprašljivi. Zahodne imigrantske družbe se usmerjajo k »nacionalizmu«, k nekompromisnemu forsiranju lastnih interesov. Prevladujoča moč nacionalnih imigrantskih držav ne obeta, da bi se mogle uresničevati zamisli, ki so se porajale sredi sedemdesetih let, da bi prišlo do mednarodnega urejanja migracij in do upoštevanja interesov emigrantskih družb. Prav tako dominacija imigrantskih držav ne obeta možnosti za zagotavljanje pravic različnim kategorijam imigrantov in za uveljavljanje etničnega pluralizma kot integracijo trajnih imigrantov.

Meje se zapirajo, ksenofobija in diskriminacija sta na izrazitem pohodu, odprti ostajajo številni problemi pravic trajnejših imigrantov in ni slučaj, da Konvencija generalne skupščine Organizacije Združenih Narodov iz decembra leta 1990 za zaščito pravic imigrantskih delavcev ni bila ratificirana v imigrantskih državah. Procesi mednarodnega omejevanja kriz so neučinkoviti, preventivnih ukrepov za preprečevanje množičnih prisilnih migracij pogosto sploh ni več. Zato se ob vseh teh omejitvenih ukrepih in razširjenih krizah pojavlja vedno več ilegalnih imigrantov, kar je znak usihanja elementov organiziranosti pri sodobnih migracijah.

Migracijske politike Zahoda kažejo na spremembe migracijske politike. V osemdesetih letih je veljalo geslo integriranja in repatriacije, v devetdesetih letih prodira geslo integracije in kontrole, sedaj pa se srečujemo z gesli integracije in izločanja ilegalnih ter navideznih prosilcev političnega azila; poudarja se pomen nacionalne identitete, varnosti in javnega reda. Ta gesla so povezana s prehodom od liberalizma do intervencionizma, začasnih v trajne imigracije, ekonomskih emigracij delovne sile k celovitejšim družbenim emigracijam, od samskih migrantov do družin, od evropskih migrantov, kulturno sorodnih, do neevropskih, kulturno različnih.

7.1.3.1. Konkretni možni načini imigracije

Za zunanje migracije, torej priseljene iz tretjih držav, veljajo, še posebno glede na koncept schengenskih meja, mnogo strožji pogoji. Priselitev in pridobitev pravice stalnega bivanja je možna na osnovi zaposlitve znotraj strokovnega področja prosilca in jo odobri delodajalcu imigracijski urad v skladu z interesi nacionalne politike zaposlovanja. V drugi polovici devetdesetih let, pa tudi že vse od leta 1974, ko je bila imigracijska politika gostujočih delavcev v večini držav članic zaustavljena, se je delovna sila iz tretjih držav zožila na visoko kvalificirane kadre in kratkotrajne zaposlitvene pogodbe, upoštevajoč tudi vse omejitve pri priznanju izobrazbe. (Christensen Verlič, 2000)

Drugi princip priselitve v države EU iz tretjih držav je možen na osnovi uveljavljanja pravic iz družinskega združevanja. Vse od začetka devetdesetih let se je v različnih državah EU spreminjala definicija »ožjih družinskih članov«, predvsem v smislu evropocentrične evropske kulture: pravica do stalnega bivanja je omejena na partnerja, v kolikor državljan ali stalni prebivalec lahko dokaže sposobnost preživljanja in podpiše posebno izjavo na imigracijskem uradu (v primeru, da partner nima lastnih virov dohodka). Pravica se omeji na otroke tujega partnerja, v kolikor so mlajši od 16 ali 18 let in na starše, če so starejši od 70 ali 75 let in nimajo nobenega od svojcev ali dohodka za oskrbo na starost in šele potem, ko je tuji državljan že bival v državi EU več kot 5 let. Razlike med državami EU glede pravic družinskega združevanja se sicer razlikujejo. Izjeme so sicer možne na osnovi individualnih postopkov in v skladu z izhodišči politik posameznih držav. Zdi se, da prav tveganje socialnih stroškov za državo priselitve ob rastoči brezposelnosti tujcev pospešuje kontrolo imigracij v primerjavi s potrebami trga delovne sile, ki zahteva liberalizacijo mobilnosti ljudi.

Tretja možnost priseljevanja iz tretjih držav je pravica do azila, pravica beguncev do začasnega zatočišča, ali iz humanitarnih razlogov. Tudi te priselitve v države EU se zaradi lokalnih konfliktov v svetu močno povečujejo vse od leta 1988. Države članice se o vsakem primeru posebej dogovarjajo, se pravi o delitvi oziroma sprejemanju kontingentov beguncev po posameznih državah. Dogovori potekajo tudi za vračanje beguncev, dodeljevanje stalnega bivališča in socialnih pravic pa je prepuščeno posameznim državam. Pravice do azila se močno omejujejo za spremljajoče člane, kar naj bi omejilo priseljevanje družin. Postopke za pridobivanje azila pa so skrajšali. Nordijske države beguncem nudijo »integracijsko politiko« že takoj po prihodu v nastanitvenih centrih. (Christensen Verlič, 2000)

Za vse tri oblike priseljevanja iz tretjih držav v EU veljajo časovne omejitve od 3 do 5 let pri uveljavljanju pravic stalnega bivanja. Praviloma se dodeljujejo različne oblike »stalnega bivanja« z omejeno, enoletno veljavo. Vsako leto priseljeni iz tretjih držav pravico stalnega bivanja znova uveljavljajo, ob kontroli izpolnjevanja pogojev. Splošni trend kaže, da je teh pogojev vedno več, tudi vse pogostejša je kontrola partnerskih zvez. To še posebno velja v primerih večjih starostnih, izobrazbenih ali rasnih razlik med partnerjema. Pravice iz naslova stalnega bivanja in do dela se v bistvu načeloma priznavajo vsem tujcem, vendar se predvsem v zadnjem desetletju pogojujejo in časovno odmikajo, različno v vsaki državi. Uveljavljeno je načelo »prehodnega obdobja«, v katerem je vsak priseljenec iz tretjih držav podvržen procesu kontrole. V tem prehodnem obdobju se tudi izvaja vrsta programov za socialno integracijo priseljenih, ki pa se močno razlikujejo med državami. V nordijskih državah traja prehodno obdobje za begunce in azilante 18 mesecev. Program integracije vsebuje učenje jezika ali izobraževanje, civilno delovanje in kulturno asimilacijo priseljencev. Namen take integracije je priseljencem omogočiti hitrejšo socialno in kulturno prilagoditev. (Christensen Verlič, 2000)

7.1.3.2. Državljanstvo kot korak do integracije priseljencev

Predlogi, da je potrebno državljanstvo ločiti od nacionalne pripadnosti in ga vezati na prebivališče, v sedanosti nimajo veliko možnosti, da bi se uresničili. Zahodna Evropa ostaja dvotirna - zveza nacionalne pripadnosti in državljanstva, kar pomeni, da se politične in na njih vezane socialnoekonomske pravice podeljujejo po kriterijih prirojenih (etničnih in rasnih) značilnosti. Vse kaže, da se razmere v Zahodni Evropi odmikajo od institucionalnega priznavanja imigrantskih manjšin, ki zahteva emancipacijo in reprezentanco imigrantov ter zagotovitev njihovih pravic tudi z uveljavljanjem pozitivne diskriminacije. Dogajanja, ki prizadevajo trajne imigrante, nevzpodbudno vplivajo na nove emigracije. Dejavniki privlačenja so okrnjeni, čeprav ostajajo življenjske razmere v takem okolju izrazito privlačne za migrante iz nerazvitih okolij, kjer naraščajo revščina in nasilni spopadi. Institucionalno priznavanje posebnega manjšinskega statusa imigrantom (ne povsem identičnega s statusom avtohtonih in etničnih manjšin) se povezuje z ločevanjem državljanstva od nacionalnosti. Ločevanje pravic od nacionalne ali etnične pripadnosti pomeni ločevanje kulturne konformnosti od različnih možnosti šolanja in zaposlovanja.

Pravice iz naslova stalnega bivanja in tiste, ki izhajajo iz državljanstva, se odmikajo, medtem ko se tudi pogoji pridobitve državljanstva po naturalizaciji zaostrejejo na različne načine. Francija tako od leta 1994 ne dodeljuje več avtomatično državljanstva vsem, ki so rojeni na teritoriju države, ampak šele ob polnoletnosti otroka in nekaterih dokazilih »uspešne integracije« (znanje jezika, izobrazba, nekaznovanost) ter osebne prošnje. (Christiansen, 2000) Večina držav članic EU dodeljuje državljanstvo na osnovi zakonov iz osemdesetih let ter revidiranih v devetdesetih letih z vrsto predpogojev. Drugi tujci državljanstvo v državah EU lahko pridobe po principu naturalizacije in nacionalni zakonodaji, ki se zelo razlikujejo med državami EU. Za državljanstvo v državah EU lahko priseljeni zaprosijo po preteku stalnega bivanja v državi od 5 do 10 let, postopek lahko traja dolgo in ga odobri posebna institucija, na Danskem na primer parlament. Poroka z državljanom za tujca skoraj nikoli ne pomeni več avtomatične pridobitve državljanstva, ampak se pogojuje z drugimi zahtevami.

Večina držav tudi ne priznava pravice do dvojnega državljanstva, z izjemo določil mednarodne zakonodaje. V Nemčiji, kjer je največ priseljenih iz tretjih držav, tudi druga in celo tretja generacija rojenih v državi nima državljanstva, takoj pa ga dodelijo priseljenim z »nemškim poreklom«, ki jih potem tudi ne vodijo več v evidenci tujcev. Italija tujemu zakonskemu partnerju ne dodeli več državljanstva ob poroki, pač pa šteje za svoje državljane otroke, rojene očetom Italijanom. Skandinavske države priznavajo nacionalno poreklo po ženski liniji, torej po materi, večina mediteranskih držav po očetu. Enotne politike na tem področju EU zaenkrat še nima in tudi nacionalne razlike ter politike (etničnih) imigracij posameznih držav se močno spreminjajo v smeri večjega zoževanja pravic za priseljene iz tretjih držav že vse od poznih osemdesetih let in še posebno po letu 1990.

Svoboda gibanja nadržavljanov držav članic EU je omejena na državo, ki je izdala dovoljenje za stalno bivanje. S tem ima vsaka država podane pogoje za nadzor preliva preseljevanja iz tretjih držav tudi znotraj EU. Naturalizacija (dodeljevanje državljanstva) priseljenih pa pomeni tudi izenačevanje pogojev za njihovo mobilnost znotraj držav članic EU. Kljub evropskim integracijskim procesom niso storjeni kakšni opaznejši koraki v smeri poenotenja v zvezi s temeljnimi imigrantskimi pravicami. So države kot Francija, kjer je državljanstvo tesno povezano z nacionalno pripadnostjo; druge (Velika Britanija) ne povezujejo nacionalnosti z državljanstvom, marveč omogočajo pridobitev političnih pravic s pripadnostjo nekdanjemu kolonialnemu imperiju. V tretji sklop se uvrščajo nordijske države, ki priznavajo imigrantom volilne pravice pri lokalnih volitvah. (Klinar, 1995)

7.2. Slovenija, migracijska politika in pridruževanje Evropski Uniji

Slovenija je na razpotjih mednarodnih migracijskih tokov, saj je post-socialistična družba in hkrati nova nacionalna država, kar govori o dolgotrajnih in zapletenih procesih tranzicije v nov sistem in tudi o številnih klasičnih elementih nacionalne države, ki bodo še dolgo prisotni, medtem ko jih modernejša nacionalna države skušajo preseči. Slovenija je del

nekdanje jugoslovanske države, kar pomeni, da v Sloveniji bivajo številni imigranti iz drugih delov nekdanje Jugoslavije, kar vzbuja številne politične konflikte. Slovenija je srednjeevropska država in Zahod srednjeevropskim državam namenja vlogo jezu, ki naj bi zadrževale množične migracijske pritiske v Vzhoda. Končno ne smemo prezreti, da je Slovenija na robu Balkana. Ima tudi pomembno tranzitno vlogo, saj čez njo potekajo mnogi tokovi z Vzhoda, z Balkana, pa tudi iz tretjega sveta, kar dodatno zapleta njeno vlogo v migracijskih razmerah. Slovenija je in bo tudi v prihodnje izrazito odvisna od razmer v pomembnih imigrantskih družbah (v Nemčiji) in tudi v drugih imigrantskih državah v Evropi kakor tudi od razmer v obmejnih državah.

Vsaj dva razloga lahko navedemo v prid politike potencialnega in selektivnega odpiranja Slovenije za imigracije: staranje prebivalcev in posledično zmanjševanje aktivnega dela prebivalcev ter nefleksibilnost trga dela. Demografski in statistični viri kažejo, da v Sloveniji rodnost upada že več desetletij. V zadnjem desetletju se je najprej povečala stopnja emigracij, nato pa je ob koncu devetdesetih let naravni prirast prebivalstva padel pod pozitivno ničlo. Demografske projekcije uvrščajo Slovenijo med tiste države, za katere je značilen intenzivni prirastek starejših starostnih skupin, torej naraščanje deleža starejših prebivalcev ob istočasnem zmanjševanju skupin pod 15 leti starosti. Ob negativnem naravnem prirastku prebivalstva ter rastočih emigracijah je moč pričakovati zmanjševanje aktivnega dela prebivalstva že ob sedanjih stopnjah gospodarske rasti. V obdobju po letu 1995 se vsako leto iz Slovenije odseli skoraj dvakrat več državljanov ali prebivalcev, kot pa se jih vrača iz bivanja v tujini. Uvažanje delovne sile bo torej nujno, ne glede na sedanje relativno visoke stopnje brezposelnosti v Sloveniji v primerjavi z večino držav EU.

Kakšna temeljna načela bi morala veljati za graditev migracijske politike v tem prostoru? Dejstvo je, da brez izhodiščnega načela o etnični enakopravnosti ne gre tudi pri migracijah. Pri mednarodnih migracijah je treba iskati ravnotežje med tremi pomembnimi dejavniki mednarodnih migracij. Ti so ponudba in povpraševanja po delu in sicer po različnih kategorijah migrantov. To tržno načelo je treba usklajevati z načelom solidarnosti in tudi z načelom relativne svobode mednarodnega gibanja, ki temelji na individualnih odločitvah. Tretje načelo je težnja vsakršne migracijske politike po intenzivnem omejevanju številnih konfliktov, nasprotij in diskriminacij ter prizadevanja, da se ti procesi preoblikujejo v sprejemljivejše konjunktivne procese, kot so asimilacija, adaptacija in akulturacija. Kot četrto načelo bi omenil nujnost avtonomije imigrantskih etničnih skupnosti, ki so pogosto pod dvojnim ali še večsmernim nadzorom. Kot peto načelo se kaže intenzivno prizadevanje za uveljavljanje socialnoekonomskih, kulturnih in političnih pravic različnih kategorij imigrantov. Številne kategorije imigrantov nimajo priznanih raznih pravic, za vse kategorije imigrantov pa velja, da je uresničevanje zagotovljenih pravic problematično. Kot šesto načelo bi omenil načelo usklajevanja zelo različnih interesov emigrantskih in imigrantskih držav. Ti interesi so različni, vendar če v migracijskih politikah prevladujejo samo interesi imigrantskih držav kot do zdaj, potem mednarodne migracijske politike ni mogoče graditi. (Klinar, 1995)

Evropska tradicija in kultura ne pričata o visokih mobilnostih svojih državljanov in ti podatki so se komajda kaj spremenili v zadnjih dvajsetih letih. Vzroki sodobnih mednarodnih migracij so globalni in v tem času tudi nepovratni, torej Slovenija nima možnosti, da bi nanje bistveno vplivala ali se jim izognila. Dejstvo, da je ozemlje Zahodne Evrope pristalo med prioritetskimi imigracijskimi cilji za raznolike in obsežne mednarodne migracijske tokove, pa bo nedvomno imelo posledico tudi za območje Slovenije.

Vsaka od držav članic EU ima posebne probleme z migracijami, zato so tuje izkušnje morda pomembne tudi za Slovenijo. Vsaka napoved je torej tvegana. Obseg migracij, izseljevanje in priseljevanje se bosta nedvomno povečala po vstopu Slovenije v EU. Ne bo se nujno povečal delež tistih imigracij, ki smo jih označevali kot problematične: na primer obseg priseljevanja beguncev ali oseb s pravicami družinskega združevanja. Kolikšen bo obseg delovnih migracij, je še najbolj odvisno od strategije gospodarskega razvoja Slovenije in usklajenega delovanja vlade v dejavnostih, ki na potrebe zadovoljevanja potreb trga delovne sile vplivajo - izobraževanja in primerne vzpodbujanja dela in nagrajevanja izobraženih ter visoko kvalificiranih kadrov. (Christensen Verlič, 2000)

Slovenija kot emigrantska država, iz katere se je veliko ljudi izseljevalo in se jih še tudi bo v prihodnje, bi morala graditi svojo imigracijsko politiko na pozitivni selekciji, ki ne bi bila zgrajena le na administrativnih regulacijah, marveč predvsem na socialnoekonomskih regulativih. Slovenija bi se morala izrazito truditi in mnogo več storiti za to, da zajezi grozeči beg možganov in nosilcev razvoja iz svojega okolja. Ena pomembnih nalog migracijske politike Slovenije je tudi, da sodeluje s svojimi trajnimi emigranti. Imamo številne institucije, Slovenska izseljenska matica, Slovenski kongres, Slovenci v svetu, ki delujejo v tej smeri, možnosti za številne druge institucije pa so še zelo velike in ne povsem izkoriščene.

Danes ni vsak emigrant izgubljen za matično družbo. Še posebej pri begu možganov velja načelo kroženja strokovnjakov, predvsem pa trajnega sodelovanja s strokovnjaki emigranti in tudi z drugimi kategorijami imigrantov. Tukaj imamo veliko področje dela pred seboj. Po drugi strani je potrebno, da se Slovenija bolj kot do zdaj usmerja v sodelovanje z imigrantskimi državami: da se opozarjajo na problem naših emigrantov, na njihov status, pravice v določenih okoljih. To sodelovanje z imigrantskimi državami, vsaj kar zadeva novejšo ekonomske emigrante je dokaj skromno.

Če se bo Slovenija zavzemala za lastne emigrante in postavljala v svoji migracijski politiki neka načela za lastne emigrante zunaj, bo morala po vsej verjetnosti podobna načela sprejemati tudi za imigrante, ki živijo v slovenski državi. (Klinar, 1993) Celovitost migracijske politike je očitna. Številne institucije politične in civilne družbe se z njo ukvarjajo, tudi objektivne znanstvene raziskave so na tem področju nujno potrebne. Potrebujemo mnenja različnih izvedencev, ki jih je treba soočiti in usklajevati.

Sodobna imigracijska politika, kot je na primer tudi slovenska, temelji na nekaterih principih, in sicer upošteva:

- da imajo mednarodne migracije zunanjepolitične in notranjepolitične razsežnosti,
- da ima vsakdo pravico do odselitve iz katerekoli države, vključno svoje, in vrnitve v državo svojega državljanstva,
- upošteva mednarodne obveznosti in načelo, da ima vsaka država pravico, da suvereno odloča, pod kakšnimi pogoji lahko tujec vstopi, dela in biva na njenem ozemlju,
- da ima država pri uveljavljanju te pravice določene omejitve in da mora spoštovati temeljne človekove pravice in se izogibati nacionalni, rasni, verski in spolni diskriminaciji,
- ter ustavne določbe. (Rezolucija o imigracijski politiki, 1999)

Tako lahko izpostavimo tudi temelje konkretne imigracijske politike, ki so zapisani v Resoluciji o imigracijski politiki Republike Slovenije. To so:

- svetovna solidarnosti in dejavno delovanje na področju preprečevanja vzrokov množičnih migracij,
- aktivna slovenska politika v evropskem prostoru
- aktivna slovenska politika s sosednjimi državami v srednji in jugovzhodni Evropi,
- zaščita in pomoč beguncem ter drugim iskalcem azila in osredotočenje na možnost vračanja,
- regulacija priseljevanja,
- preprečevanje nezakonitih migracij,
- integracija,
- stalno spremljanje razmer v Sloveniji in po svetu. (Rezolucija o imigracijski politiki, 1999)

Izvajanje celovite imigracijske politike, ki je sposobna obravnavati vse oblike migracij in se odzivati na različne izzive, zahteva celovito normativno ureditev in njeno izvajanje, temelječe na določitvi za to področje pristojnih organov odločanja in upravljanja. Država prevzame odgovornost za uresničevanje ciljev imigracijske politike in za ovrednotenje njenih učinkov. Izvajanje integracijske politike je v veliki meri tudi odgovornost občin in temelji na načelu, da morajo vsi nosilci oblasti dejavno spodbujati enakopravnost vseh prebivalcev Slovenije. (Rezolucija o imigracijski politiki, 1999) Imigracijska politika se seveda ne more uspešno izvajati le prek državne uprave ali policije, temveč zahteva tudi tesno sodelovanje z organizacijami civilne družbe. Velik del uspešnega izvajanja imigracijske politike bo odvisen prav od sodelovanja državne uprave in lokalnih skupnosti, nevladnih in humanitarnih domačih in mednarodnih organizacij in končno vseh posameznikov družbe. To se nanaša tudi na sodelovanje s tujimi državnimi, meddržavnimi in naddržavnimi strukturami kot so med drugimi Svet Evrope, Schengenski sporazum in Evropska unija.

Slovenija bo s članstvom v Evropski uniji sprejela obveznosti skupnosti, ki sporazumno rešujejo in priznavajo državljanom izven držav skupnosti pravice do azila, zatočišča (begunci), pravice iz humanitarnih razlogov ter pravice vsem državljanom in tujcem s stalnim bivališčem do družinskega združevanja. S članstvom bo Slovenija sprejela načela svobodnega gibanja ljudi iz držav članic EU, ki ne bodo potrebovali delovnih dovoljenj ali dovoljenj za stalno bivanje. Prav tako se spoštujejo načela človekovih pravic, kot je na primer svobodna izbira partnerja ter svoboda gibanja znotraj teritorija držav ali EU. Še v večji meri se pravice »svobode gibanja« oseb v EU prilagajajo spreminjajoči se politiki v okviru nacionalnega gospodarstva - torej politiki zaposlovanja glede na potrebe javnega ali zasebnega sektorja v razmerju do zaščite lastnega aktivnega prebivalstva. Glede na sprejeta pravila EU o »odprti družbi«, to sicer ni več možno z direktnimi zakonskimi omejitvami, pač pa s pogojevanjem pridobivanja stalnega bivanja ter dovoljenja za delo tujcem iz tretjih držav, po pravilih nacionalne izvedbene zakonodaje. (Christensen Verlič, 2000)

Zelo negativno in nevzpodbudno za prihodnje emigracijske tokove iz Slovenije je, da Slovenija zanemara razvijanje stikov s svojimi trajnimi emigranti. Opustila je tudi že začeta prizadevanja za usmerjanje reemigracijske politike. Zamisli o sodelovanju v slovenskem kulturnem prostoru (matična Slovenija, Slovenci v zamejstvu in slovenski emigranti po svetu) se prepočasi in v premajhnem obsegu uresničujejo. Med neizoblikovanost slovenske migracijske politike sodi tudi njena pasivnost v zvezi z opravljanjem vloge jezu pred migracijskimi pritiski z Vzhoda in Juga proti Zahodu.

Graditev migracijske politike v Sloveniji je zahtevna naloga, saj je Slovenija imigrantska in emigrantska družba - obe vrsti politik je težko usklajevati, vendar je prizadevanj v tej smeri premalo, razen izrabljanja imigracijskih problemov za pridobivanje moči političnih strank v medsebojnih spopadih za oblast in vpliv.

Odveč je omenjanje, kako je migracijska politika povezana z demografskimi, ekonomskimi, regionalnimi, razvojnimi in drugimi vidiki, ki so usodno pomembni za majhen nacionalni prostor. Politične razmere po osamosvojitvi Slovenije omogočajo sodelovanje z vsemi različno politično in ideološko usmerjenimi Slovenci po svetu, premiki v tej smeri so opazni in to možnost bi bilo treba izrabiti bolj kot doslej. Če bo Slovenija gradila svojo migracijsko politiko do imigrantov v svoji družbi neobremenjeno s kolonialnimi izkušnjami in dominantno močjo, kar velja nasploh za imigrantske države, potem bo imela tudi moralni in politični kapital za kritično vrednotenje politike imigrantskih držav, še posebej v odnosu do slovenskih migrantov. Odpirale se ji bodo možnosti vplivanja na preusmeritev migracijske politike od intervencijsko-kontrolnih potez proti iskanju razvojnih alternativ mednarodnim migracijam in zagotavljanju pravic imigrantov ter preseganju načina njihove vsiljene asimilacije. Seveda zahteva takšna migracijska politika lastno aktivno emigracijsko in reemigracijsko politiko z razvitimi oblikami sodelovanja s trajnimi emigranti. (Klinar, 1993)

Slovenija se tudi v prihodnje ne bo mogla izogniti zunanjim migracijam, podobno kakor je bilo to v preteklosti. Verjetno bodo v tujini še nekaj časa nastajale in se krepile slovenske izseljenske skupnosti. Zato je potrebno, da z našo politiko na vseh področjih družbenega življenja zajamemo celotno področje slovenskih zunanjih migracij in slovenskega izseljenstva. To velja tudi za raziskovalno področje, ki do sedaj ni uspelo v celoti pokriti tega področja. Po osamosvojitvi Slovenije in njeni mednarodni uveljavitvi je potrebno v temeljih spremeniti odnos do zunanjih migracij Slovenije in v tem okviru tudi na novo premisliti odnos do naših izseljencev. Za strategijo in taktiko prilagajanja migracijske politike Slovenije novim razmeram in duhu časa, v katerem živimo, je potrebno bistveno okrepiti raziskovalno delo na področju zunanjih migracij Slovenije. Najustreznejša dolgoročna rešitev bi bila ustanovitev nacionalnega demografskega inštituta, ki bi pokrival tudi to področje. (Malačič, 1991)

8. Današnji pomen slovenskih izseljencev in skrb države za njih

V začetku enaindvajsetega stoletja je mogoče opaziti v post-industrijskih družbah vse izrazitejšo težnjo po vrnitvi h koreninam, ki se izraža predvsem v krepitvi nacionalne identitete pri različnih evropskih in neevropskih narodih. Ta pojav je v precejšnjem nasprotju z intenzivnim razvojem gospodarskih, turističnih, političnih in drugih migracij ter sovпада s povečevanjem nestrpnosti do tujih priseljencev v večini razvitih držav. Migracije povzročajo precej sprememb, ki se pojavljajo tako na individualni kot tudi na kolektivni ravni. Migracija je subjektov prelom z lastnimi kulturnimi koreninami in povzroči spreminjanje vedenjskih navad, vsrkavanje elementov tuje kulture, spremembo medosebnih odnosov, povečano strpnost do drugačnosti, skepticizem, upadanje moči kolektivnih idealov ter vključevanje novih vrednot. Toda večina omenjenih sprememb se običajno pojavi le ob subjektivem uspešnem vključevanju v novo okolje. (Kovačev, 1993)

8.1. Tuje zaznavanje in pomen slovenskih izseljencev

Kakšna je sploh podoba v zahodnoevropskih družbah o slovenskih trajnih imigrantih? Raziskave v sedemdesetih letih so kazale, da so bili slovenski emigranti, če so jih identificirali kot posebno etnično skupnost in jih niso šteli med Jugoslovane, dokaj visoko uvrščeni na etnični lestvici, takoj za imigranti iz zahodnoevropskih držav in pri vrhu kategorij imigrantov z manj razvitih južnih in vzhodnih emigrantskih področij. Ta uvrstitev je temeljila na delavnosti, prilagodljivosti slovenskih imigrantov in njihovi kulturni bližini z avtohtonim prebivalstvom. Z razpadom socialističnih režimov in emigracijsko odprtostjo post-socialističnih družb srednje in vzhodne Evrope se povečuje konkurenčnost med imigranti na Zahodu, kar nekoliko spreminja etnično lestvico in ugodno uvrstitev slovenskih imigrantov na njej. Konkurenčni jim postajajo predvsem imigranti iz srednje Evrope, pa tudi številni imigranti strokovnjaki, ki prihajajo iz vzhodne Evrope. (Klinar, 1995)

Slovenski trajni izseljenci in njihove etnične skupnosti v tujini ne poznajo kakšnih opaznejših političnih in prilagoditvenih problemov. Niso v konfliktih z drugimi etničnimi kategorijami imigrantov, kar velja na primer za imigrante iz drugih delov nekdanje skupne države Jugoslavije. Prav tako ne predstavljajo simbolne tarče grešnih kozlov - za ksenofobične izbruhe avtohtonega prebivalstva, kar se na primer dogaja s Turki ali drugimi priseljenci iz Azije. Tudi relativna maloštevilčnost slovenskih imigrantov in majhen obseg novih potencialnih emigracij iz Slovenije vodi do sklepa, da je podoba o slovenskih emigrantih v primerjavi s podobo o imigrantih iz večine post-socialističnih družb specifična. Strah pred njimi in njihovimi novimi tokovi, v kolikor jih Zahod sploh identificira kot posebno etnično kategorijo, ni prisoten.

Na splošno vpliva na podobo slovenskih trajnih emigrantov na Zahodu in možnosti za njihove nove emigracije, nasilen način razpadanja nekdanje Jugoslavije z izbruhom najhujšega kriznega področja v tem prostoru. Tako se še vedno srečujemo z napačnim pojmovanjem Jugoslovanov v tujini, z geografskim neznanjem o lokaciji Slovenije in s politično neažurnostjo o razmerah v Sloveniji. Imigrantsko podobo Slovencev in njihove nove emigracijske možnosti kvarijo tudi ekonomsko neuspešni poskusi slovenskega kapitala v tujini, predvsem pa zgrešene poteze nove slovenske nacionalne države: od politične prepirljivosti in vsesplošne sprtosti, neučinkovitosti ekonomske tranzicije do raznih afer, po katerih postajamo po svetu poznani, še posebej pa tistih, ki utegnejo imeti tudi mednarodne posledice (tranzit orožja in trgovina z orožjem). Med zaviralne dejavnike, ki zadevajo slovenske emigracije in emigrante, uvrščamo majhnost Slovenije in njeno majhno moč, kar nam ne obeta, da bi lahko bolj izrazito vplivati na evropsko migracijsko politiko.

8.2. Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu

V preteklosti je s slovenskega etničnega ozemlja odšlo veliko ljudi. Odhajali so z namenom iskanja boljšega življenja, v strahu pred različnimi krizami ali iz čisto osebnih razlogov. Nekateri so sodelovali v organiziranih oblikah narodnega delovanja, nekateri so svoje slovenstvo ohranjali na lastne načine, za vse pa lahko trdimo, da so kljub asimilacijskim pritiskom ostali Slovenci. Gre torej za del narodnega telesa, ki je zaradi svoje oddaljenosti in izpostavljenosti najbolj ogrožen in zato bi morala matična država zanj še toliko bolj in bolje skrbeti. Zato skrb za Slovence v zamejstvu in po svetu opredeljuje tudi Ustava Republike Slovenije, to pa nadgrajujeta še leta 1996 in januarja 2002 sprejeti resoluciji o Slovencih v zamejstvu oziroma po svetu.

Uradna vladna organizacija, ki skrbi za slovenske izseljence, je Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu, ki je samostojni del Ministrstva za zunanje zadeve Republike Slovenije. Urad opravlja naloge, ki zadevajo položaj slovenskih rojakov v zamejstvu in po svetu, njihovo kulturno, prosvetno in gospodarsko povezovanje z matično državo, informiranje, svetovanje in pomoč glede pravne zaščite. Glavni cilji in aktivnosti Urada so:

- Ohranjanje slovenske identitete - Pri tem imata prednost slovenski jezik in slovenska kultura, zato se Slovincem po svetu in njihovim potomcem omogoča učenje slovenskega jezika in kulture.
- Enakovreden odnos do vseh Slovencev - Urad do slovenske skupnosti izven matične domovine, tako posameznikov kakor organizacij, zavzema enakovreden pristop, ne glede na politično pripadnost, kraj, kjer se nahajajo, ali vzrok odhoda iz Slovenije. Osnovna pravica Slovencev v zamejstvu in po svetu je, da ostanejo med seboj različni, skupna pa naj bo njihova povezanost s Slovenijo.
- Sodelovanje med Slovenci v tujini - Samo izpolnjevanje omenjenih ciljev je v večji meri odvisno od sodelovanja med samimi Slovenci v zamejstvu in po svetu ter njihovega skupnega nastopa tako v državi, kjer živijo, kot v odnosu do Republike Slovenije.
- Sodelovanje med Slovenci v tujini in matično državo - Republika Slovenija oblikuje različne načine možnega sodelovanja s Slovenci po svetu in v zamejstvu, vsak posameznik ali organizacija v tujini pa se sama odloči, v kako tesen stik s Slovenijo bo vstopila. ([URL: <http://www.sigov.si/mzz/>], 2003)

Delo urada poteka v skladu z ustavno obvezanostjo za posebno skrb Slovencev v tujini, pri čemer velja posebna pozornost navezovanja stikov in sodelovanju s slovenskimi organizacijami. (manjšinskimi, izseljenskimi, zdomskimi) V delu Urada je izredno pomembna pomoč slovenskim organizacijam in posameznikom pri vzpostavljanju sodelovanja z drugimi državnimi organi in institucijami v Sloveniji (šolstvo, kultura, notranje zadeve, znanost) pri reševanju konkretnih vprašanj, predvsem tistih, ki so odločilnega pomena za utrjevanje in promocijo narodne identitete Slovencev ter njihove skupnosti v tujini. (Poročilo, 1995)

Urad vzdržuje stalne stike z izseljenskimi in zdomskimi društvi ter jim nudi pomoč pri organiziranju kulturnih in izobraževalnih dejavnosti. Pripravlja programe strokovnih ekskurzij za učitelje in učiteljice z južne poloble. Na področju informativne dejavnosti Urad v sodelovanju z nekaterimi organizacijami naših rojakov v Evropi ter strokovno pristojnimi posamezniki med njimi uresničuje iniciative, katerih namen sta krepitev in ohranjanje slovenske narodne in kulturne identitete našega prebivalstva na tujem. Rezultat takšnega sodelovanja je bila izvedba aktivnosti za promoviranje naše države, ki potekajo v sodelovanju z nekaterimi državnimi organi Republike Slovenije ter slovenskimi podjetji v Avstriji, Švici in Nemčiji. (Poročilo, 1995)

Na področju mednarodne dejavnosti Urad sodeluje pri pripravi konvencij Sveta Evrope in v manjšinskem odboru delovne skupnosti Alpe - Jadran. Urad je sodeloval ter finančno podpiral raziskovalno in ekspertno delo Inštituta za narodnostna vprašanja ter z njim sodeloval pri znanstvenih srečanjih, posvečenih problematiki narodnih manjšin in Slovencev po svetu. Sodeloval je tudi s slovenskimi znanstvenimi in založniškimi ustanovami ter posameznimi kulturnimi in znanstvenimi delavci slovenskega rodu v zamejstvu in drugod po svetu. (Poročilo, 1995)

Vidimo torej, da je država s pomočjo Urada vzpostavila nujno potreben kontakt z našimi izseljenci. Vendar pa je vloga naših izseljencev v tujini precej večja kot si pogosto sami predstavljamo, saj so naši izseljenci na nek način ambasadorji Slovenije, ko s svojim delom, urejenostjo in poznavanjem tujine širijo pozitiven glas o matični državi⁵². Mislim, da bi lahko naše izseljence in njihova društva bolje uporabili v promocijo nove slovenske države.

Problem je pa najbrž v pomanjkanju potrebne domače iniciative poleg seveda vedno prisotnega problema pomanjkanja finančnih sredstev. Prav s slednjim se srečujejo številne slovenske organizacije in društva v tujini, saj slovenska vlada preko Urada ne zmore zagotoviti prepotrebnih sredstev. V določenih trenutkih bi lahko rekli, da je tudi samo delovanje slovenske vlade zelo medlo in brez vizije. Prihodnost nam bo pokazala, ali bo sprejeta resolucija o Slovencih v zamejstvu in tujini iz leta 2002 uspela vnesti več idej, vizije ter moči za bolj konstruktiven »dialog«.

8.3. Delovanje nevladnih organizacij

Pomanjkanje vladne iniciative na področju slovenskih izseljencev so poskušale v preteklosti nadomestiti nekatere nevladne organizacije oziroma društva. Med njimi je treba posebej omeniti delovanje treh, in sicer, Slovensko izseljensko matico, Slovenijo v svetu in Slovenski svetovni kongres.

Slovenska izseljenska matica (SIM) je osrednje društvo za stike s Slovenci po svetu. Organizira gostovanja slovenskih kulturnih skupin med izseljenci, jim posredujemo gradivo za delovanje pevskih zborov, folklornih in drugih skupin. Skrbi za seznanjanje slovenske javnosti z dejavnostjo izseljencev, organizira gostovanja njihovih kulturnih skupin ter prireja razstave o njihovem delovanju in predstavlja izseljenske umetniške dosežke. Pobudo za ustanovitev so dali ameriški Slovenci ob obisku prve večje slovenske kulturne skupine v ZDA po drugi svetovni vojni. Ustanovni občni zbor SIM je bil januarja 1951, za prvega predsednika je bil izvoljen Tone Seliškar. Sprva so izseljence obveščali o povojni obnovi in izgradnji, spodbujali kulturno delo med njimi, pospeševali stike med izseljenci in staro domovino ter skrbeli za zbiranje dokumentarnega in arhivskega gradiva o delovanju preko izseljenskih društev in organizacij v svetu. ([URL: <http://www.zdruzenje-sim.si/>], 2003)

Izseljensko društvo Slovenija v svetu (SVS) je prostovoljno združenje Slovencev, ki se zanimajo za slovensko izseljensko problematiko. Nastalo je po osamosvojitvi na pobudo potomcev katoliških izseljencev iz politične emigracije, ki so se preselili v Slovenijo, ter drugih pobudnikov iz domovine in izseljenstva kot nujna potreba po ustreznem sogovorniku v domovini. Kot pravna oseba s sedežem v Ljubljani deluje na območju Republike Slovenije in

⁵² Slovenija je kljub samostojnosti in pomembni legi še vedno zelo nepoznana država. Marsikomu se je prav gotovo že zgodilo, da je v eni izmed sosednjih držav naletel na nepoznavanje države Republike Slovenije.

v državah, kjer bivajo Slovenci. Namen je bil od vsega začetka (1992) pomagati vračajočim Slovincem pri konkretnih vprašanjih vračanja v Slovenijo, ohranjanje vezi z izseljenskimi skupnostmi, iz katerih člani izhajajo, sodelovanje z drugimi izseljenskimi skupnostmi in organizacijami v domovini in po svetu, ki soglašajo z nameni in načeli društva ter pomoč pri osebnem in skupnem ohranjanju slovenstva zunaj slovenskih meja. Društvo kot vezni člen med izseljenci in matično domovino obvešča slovensko javnost in državne oblasti o izseljencih, njihovi ustvarjalnosti in problematiki, jih zastopa v domovini na državnih resorjih in zagovarja njihove interese in potrebe, se zavzema za uveljavljanje pravic in dolžnosti izseljencev, zdomcev ter njihovih potomcev. ([URL: <http://www.drustvo-svs.si/>], 2003)

Svetovni slovenski kongres (SSK) je vseslovenska organizacija, ustanovljena ob osamosvojitvi Slovenije, ki povezuje in združuje Slovence doma in po svetu na temelju zavezanosti slovenstvu, ne glede na nazorske, strankarske in druge razlike. Osnovni namen Svetovnega slovenskega kongresa je doseči, da se ljudje slovenskega rodu in porekla po vsem svetu čutimo kot posebna, svojska skupnost. SSK s tem, da povezuje matične, zamejske, zdomske in izseljenske Slovence, izpolnjuje zgodovinsko izročilo naših dedov iz leta 1848, to je program o Zedinjeni Sloveniji. Kongres je vseslovensko civilno gibanje, ki obravnava probleme slovenstva in Slovencev ter ima o njih svoja stališča, ki jih predstavlja domači in mednarodni javnosti ter državnim organom v Sloveniji. Naloga Kongresa je vzpostavitev pravega odnosa med Slovenci v svetu in matično domovino, navezovanje stikov, novih vezi vzajemnosti in sodelovanja, iskanja in vrednotenja skupnih interesov ter premoščanje razdalj, tako krajevnih kot vsebinskih. ([URL: <http://www.slokongres.com/>], 2003)

Tukaj moramo omeniti še delo Inštituta za narodnostna vprašanja, ki je znanstvenoraziskovalna ustanova, katera interdisciplinarno proučuje različne vidike narodnostnega vprašanja, položaj narodnih manjšin v Sloveniji, položaj slovenske manjšine v zamejstvu, mednarodnopravno varstvo manjšin in oblike sožitja v večetničnih družbah. Raziskovanje na področju etničnih študij je temeljna dejavnost inštituta, ki poteka v okviru raziskovalnega programa ter temeljnih in aplikativnih raziskovalnih projektov. ([URL: <http://www.inv.si/>], 2003) Pozabiti pa ne smemo na delo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske Akademije znanosti in umetnosti (SAZU); ZRC SAZU je javni raziskovalni zavod, ki ga sestavlja 17 inštitutov in drugih organizacijskih enot; eden izmed njih je tudi Inštitut za slovensko izseljenstvo. ([URL: <http://www.sazu.si/>], 2003)

9. Sklep

Čeprav na svoji zemlji, smo Slovenci živeli vse do pred kratkim kot narodna manjšina. Dunaj, Rim, Budimpešta in Beograda⁵³ so bolj ali manj ignorirali slovenske narodne pravice. Slovenci sami pa nismo imeli niti politične, niti gospodarske moči, da bi si zavarovali, še

⁵³ Še največ pravic in vpliva na skupno politiko smo imeli v zadnji skupni državi SFRJ.

manj pa izboljšali svoj narodni položaj. V preteklosti se je nad Slovenci izvajala nasilna asimilacija, obenem pa se je pospeševala emigracija z namenom, da se znebi čimveč slovenskega prebivalstva. (Mislej, 1993) Slovenci so se skoraj privadili izseljevanju v raznih oblikah. Končni učinek ukrepov tujih vlad pa je bil upočasnitev slovenske narodne rasti. Pred 150 leti smo bili številčno primerljivi malim zahodnoevropskim narodom, danes pa lahko ugotovimo, da smo daleč zaostali za njihovo številčno rastjo.

Številnost prebivalstva v preteklosti se je izražala predvsem v velikem številu nezaposlenih in nizkih delavskih mezdah, kar je seveda vplivalo na splošno nazadovanje življenjske ravni. Številni posamezniki so iskali izhod iz tega položaja in se podali na pot, da pridejo do dela, zaslužka in boljših življenjskih pogojev; odhajali so v času pomanjkanja hrane, da si najdejo kruha, ki so ga potrebovali za življenje. Migracije so postale množičen pojav, ki se je v gospodarsko zaostalih, predvsem agrarnih državah izražal v izseljevanju, v gospodarsko razvitih, industrializiranih pa v priseljevanju. Ker so bili tudi deli posameznih držav različno gospodarsko razviti, je prihajalo do migracijskih gibanj tudi v posamezni državi.

Slovensko ozemlje je v devetnajstem stoletju spadalo med agrarne predele avstrijske monarhije. Naravni prirastek ni našel na tem ozemlju dovolj možnosti za delo in zaslužek, zato se je usmeril močen migracijski tok v gospodarsko bolj razvite predele države in tudi čez državne meje v druge države. Tudi naše ozemlje v gospodarskem pogledu ni bilo popolnoma enako. Posamezni okraji in mesta s svojo okolico so kot v drugih deželah dosegli višjo stopnjo gospodarskega razvoja in so kot središča industrije, prometa ali trgovine postali cilj migracijskih tokov iz manj razvitih okrajev.

Torej, glavna razloga za zapuščanje domovine sta bila zaslužek in možnost preživljanja, na katero pa vplivajo spremembe poklicnega delovanja, prehod iz kmetijstva v industrijo ali drugo pridobitno ali poklicno panogo, agrarna ureditev, razdelitev posestva, zemljiške kulture, cene kmetijskih pridelkov in donos kmetijstva ter višina delavskih mezd. Število prebivalstva, ki ga je pri pretežno naravnem gospodarstvu mogla preživljati domača kmetijska proizvodnja, je bilo omejeno. Če je naraslo prebivalstvo čez te meje, je bilo treba preiti k drugim načinom proizvodnje, kar je brez preselitve praktično nemogoče. Izseljevanje je tako odpravljalo nesorazmerje med številom prebivalstva in donosom proizvodnje.

Če imamo pred očmi moderno migracijsko obdobje, ga moramo začeti s koncem osemnajstega stoletja, ko se začne množično potovanje Evropejcev čez Atlantik v »obljubljeno« deželo Ameriko; to je val, ki so ga ZDA ustavile po prvi svetovni vojni, nikoli pa niso popolnoma zaprle svojih zlatih vrat. Slovenci so se kot posamezniki in manjše skupine vključevali v ta val od srede devetnajstega stoletja. Z množičnim izseljevanjem od osemdesetih let devetnajstega stoletja do prve svetovne vojne so bili sestavni del zadnjega velikega vala v ZDA.

Vzporedno z množičnim odhajanjem Slovencev v Ameriko je bolj tiho potekalo njihovo izseljevanje v nemške dele Avstrije in Porurje ter Vestfalijo že pred letom 1914, intenzivneje pa po prvi svetovni vojni, ko se je tok usmeril tudi v Francijo, Belgijo, na Nizozemsko in še vedno v Nemčijo. Po letu 1945 sledi prvemu valu politične emigracije nova ekonomska (sprva ilegalna po letu 1960 pa legalna) emigracija, ki se je usmerila zlasti v Nemčijo in Skandinavijo. Ta val se je ustavil z naftno krizo leta 1973, hkrati pa se je v tistem času pričelo načrtno priseljevanje iz južnih republik nekdanje skupne države, tako, da je Slovenija postala tipična imigracijska država in s tem sledila trendom v ostalih Evropskih državah.

Evropske države z največjo migracijo lahko razdelimo na države »stare« in »nove« emigracije, pri čemer države Severne in Zahodne Evrope spadajo v prvo skupino, države iz Južne in Vzhodne Evrope pa v drugo skupino. Slovenija spada v drugo skupino držav. Časovni zamik med staro in novo emigracijo se kaže med leti 1920 in 1940, ko države stare emigracije že postopoma postajajo države imigracije, države nove emigracije pa še kažejo izrazito emigracijo.

Vsekakor je odločitev posameznika za emigracijo povsem samostojna in o njej lahko ali pa tudi ne moremo sklepati, da je nastala zaradi ekonomskih razlogov. Pomanjkanje dela in neustrezne plače v domači državi so samo del ekonomskih razmer posameznika, družin in naroda. Po drugi strani lahko povsem drugačni potisni dejavniki vplivajo na izseljevanje, kot so na primer rasa, politična in verska nestrpnost; ljudje v takih primerih iščejo zatočišče oziroma azil. Migracije lahko povzroči tudi splošna revščina, ki včasih pripelje tudi do eksodusa.

Slovenci so ustanavljali v preteklem stoletju pol legalno, pol ilegalno svoje narodne organizacije in ustanove, da bi si na ta način utrdili svoj narodni položaj, saj so bili v stalnem boju s sovražno oblastjo. Ustanavljali so zadrage, hranilnice, posojilnice, prosvetna društva, telovadne organizacije, dramska in pevska društva, knjižnice in šole. Rezultat vsega tega dela je bil dvig prosvete, narodne zavesti, socialnega in gospodarskega izboljšanja malega slovenskega človeka.

Še vedno živi veliko Slovencev v tujini, od narodnostnih manjšin v sosednjih državah, do Slovencev na območju nekdanje Jugoslavije in politične ter gospodarske emigracije po vsem svetu. Zastavlja se vprašanje o prihodnjih emigracijskih trendih iz Slovenije. Če pogledamo dejavnike potiskanja iz Slovenije, potem je nedvomno potrebno omeniti vse probleme v post-socialističnem obdobju: od razvoja gospodarstva, življenjskih razmer, omejevanja nezaposlenosti, delovanja trga in vključevanja v mednarodne tokove do uveljavitve pluralističnih demokratičnih in stabilnejših političnih razmer in uveljavljanja civilne družbe, širjenja medsebojne strpnosti in dviga kulture ter etnične ravni. Uveljavljanje vseh teh procesov bo nedvomno dolgotrajno in zapleteno, o čemer pričajo notranji konflikti v Sloveniji, ki jih lahko označimo za specifične konflikte majhnega družbenega sistema.

Slovenija se mora kot država vključiti v mednarodne institucije, ki se z različnih vidikov ukvarjajo z vprašanji migracij. To velja tudi za raziskovalne organizacije in za posamezne raziskovalce. Z vidika znanstvenoraziskovalnega dela je še posebej pomembna vključitev v mednarodne raziskovalne projekte, ki se ukvarjajo s proučevanjem zunanjih migracij in s koncipiranjem bodoče migracijske politike. Z združevanjem Evrope bo tudi migracijska politika v Evropi vse bolj enotna, kar za države Evropske unije lahko trdimo že danes. Slovenija kot ena izmed novih članic EU se bo morala prilagoditi temu in sprejeti na tem področju ustrezno politiko.

Ob zaskrbljujočem demografskem razvoju v Sloveniji v zadnjih letih je še posebej kritično dejstvo, da se slovenska država in politiki, ki jo vodijo, ne zavedajo resnosti problemov in globine krize. Za Slovenijo je mogoče reči, da strokovna javnost že več kot deset let opozarja na spremembe v obnavljanju prebivalstva, ki že danes ogrožajo nemoteno obnavljanje našega prebivalstva. Zelo verjetno pa ga bodo še bolj ogrožale v prihodnosti. Kljub vsem opozorilom pa se na političnem področju nič ne premakne. Namesto da bi slovenska država izkoristila zgodnje odkritje krize in še pravi čas izdelala in začela uresničevati takšno politiko, ki bi v začetnih fazah nastajanja krize preprečevala hujše posledice, se prepušča stihiji in posega po preizkušenih sredstvih. Ena izmed možnih rešitev demografskega problema v Sloveniji bo prav gotovo migracijska rešitev.

Literatura in viri

Literatura

1. Bešter Mara, Bregar Lea: Ekonomska statistika 1.del. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1992. 173 str.
2. Bevc Milena: Emigracije, reemigracije, beg možganov – primer Slovenije. Teorija in praksa, Ljubljana, 1993 (30), št. 7-8, str. 686 – 699.
3. Bevc Milena: Meddržavne selitve prebivalcev Slovenije ter obseg emigrantov in tujcev v Sloveniji - devetdeseta leta. Dve domovini. Ljubljana : Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 2000 (11), str. 147 –174.
4. Bevc Milena: Notranje in zunanje selitve v Sloveniji po regijah. Teorija in praksa. Ljubljana, 2000a (37), št. 6. str. 1095 – 1116.
5. Böhning W. R.: The migration of workers in the United Kingdom and the European Community. London : Oxford University Press. 1972, 167 str.
6. Bonifazi Corrado: Contributions to International Migration Studies. International Migration Theories and Migratory Process. Roma : IRP, 2002, št. 2, str. 7 – 31.
7. Borjas J. George: Self-selection and the Earnings of Immigrants. American Economic Review 77. 1987, str. 531 – 553.
8. Borjas J. George: The Labor Demand Curve Is Downward Sloping: Reexamining the Impact of Immigration on the Labor Market. Harvard University, 2002, 47 str.

9. Bratsberg Bernt, Ragan James, Nasir Zafar: The Effect of Naturalization on Wage Growth: A Panel Study of Young Male Immigrants. *Journal of Labor Economics*, 2002 (20), št. 3, str 568 – 597.
10. Budja Avgušтина: Slovenes in Sweden. Dve domovini. Ljubljana : Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1996 (7), str. 219 - 240.
11. Corsellis John: The Slovene Political Emigration 1945 – 1950. Dve domovini. Ljubljana : Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1997 (8), str. 131 – 159.
12. Christensen Verlič Barbara: Migracijska politika Evropske skupnosti in Slovenija. Teorija in praksa. Ljubljana, 2000 (37), št. 6. str. 1117 - 1131.
13. Čebulj – Sajko Breda: Vzroki za izselitev – spomini izseljencev na čas njihovega odhoda v tujino. Dve domovini. Ljubljana : Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1995 (6), str. 53 – 63.
14. Drnovšek Marjan: Zgodovinski razgledi. Teorija in praksa. Ljubljana, 1993 (30), št. 7 - 8, str. 650 - 653.
15. Drnovšek Marjan: Mass Emigration and Slovenes. Dve domovini. Ljubljana : Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1994 (5), str. 19 - 36.
16. Drnovšek Marjan: Slowenische Auswanderung vor 1914 über Hamburg, Bremen und Le Havre nach Ellis Island. Hoffnung Amerika. Bremerhaven : NWD – Verlag, 1994a, str. 103 – 118.
17. Drnovšek Marjan: Velika gospodarska kriza in slovenski izseljenci. Gospodarske krize in Slovenci. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1998, str. 39 – 43.
18. Drnovšek Marjan: Okrajna poročila o izseljevanju iz Kranjske v letih 1892 – 1913. Gestrinov zbornik. Ljubljana : ZRC SAZU, 1999, str. 413 – 432.
19. Fassmann Heinz, Muenz Rainer: Patterns and Trends of International Migration in Western Europe. *European migration in the late twentieth century*. Laxenburg : IIASA, 1994, str. 3 – 33.
20. Freeman Gary et al.: Divergent Paths of Immigration Politics in The United States and Australia. *Population and Development review*. New York, 2001(27), št. 3, str. 525 – 551.
21. Friedberg Rachel, Hunt Jennifer: The Impact of Immigration on Host Country, Wages, Employment and Growth. *Journal of Economic Perspectives*. 1995, str. 23 - 44.
22. Gesano Giuseppe: Contributions to International Migration Studies. Economic Goals, Migration Plans, and Work Status of Recent Immigrants in Italy. Roma : IRP, 2002, št. 2, str. 133 – 157.
23. Gosar Anton: Obseg, vzročnost in karakteristika slovenskega izseljevanja v tujino. Zagreb : Zavod za migracije i narodnosti, 1978, str 144 – 159.
24. Greenwood Michael: Internal Migration in Developed Countries. *Handbook of Population and Family Economics*. Colorado, 1997, str. 647 – 720.
25. Gujarati Damodar: Basic Econometrics. New York, McGraw-Hill: 1995. 838 str.

26. Hedwig Rudolph: Dynamics of Immigration in a Nonimmigrant Country: Germany. European migration in the late twentieth century. Laxenburg : IIASA, 1994, str 113 – 126.
27. Horvat Avgust: Demographic movements in Slovene emigration to Argentina: The search for living space. Dve domovini. Ljubljana : Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1996 (7), str. 205 - 217.
28. Jevnikar Martin: Slovenski domovi v Južni Ameriki. Dve domovini. Ljubljana : Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1996 (7), str. 96 – 112.
29. Kalc Aleksej: Bremen und Hamburg. Hoffnung Amerika. Bremerhaven : NWD – Verlag, 1994, str. 139 – 145.
30. Katz Eric, Spark Oliver: International migration under asymmetric information. The Economic Journal 97. 1987, str. 718 – 726.
31. Klemenčič Vladimir: Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva. Geografski vestnik, Ljubljana, 1972 (4) , str. 5 – 56.
32. Klinar Peter: Mednarodne migracije v sodobnih kriznih razmerah. Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 1983, 112 str.
33. Klinar Peter: Osnove migracijske politike. Teorija in praksa. Ljubljana, 1993 (30), št. 7 - 8, str. 646 – 650.
34. Klinar Peter: Nekateri sodobni vidiki slovenskih emigracijskih procesov: Skica o sodobnih slovenskih migracijah. Dve domovini. Ljubljana : Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1995 (6), str. 81 – 94.
35. Kovačev Ana Nina: Akulturacija imigrantov v zahodnih družbah. Teorija in praksa, Ljubljana, 30(1993), 7-8, str. 699 – 705.
36. Kuzmič Mihael: Izseljevanje iz Prekmurja med prvo in drugo svetovno vojno v luči sodelavcev Mladega Prekmurca. Dve domovini. Ljubljana : Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1995 (6), str. 29 – 42.
37. Lalonde Robert, Topel Robert: Economic Impact of International Migration and the Economic Performance of Migrants. Handbook of Population and Family Economics. Michigan, 1997, str. 799 – 850.
38. Layard Richard, Blanchard Olivier, Dornbusch Rudiger, Krugman Paul: East-west migration, Cambridge, 1992, 50 str.
39. Lucas Robert: Internal Migration in Developing Countries. Handbook of Population and Family Economics. Boston, 1997, str. 721 – 798.
40. Makower Helen, Marschak Jacob, Robinson Walter: Studies in Mobility of Labor: A Tentative Statistical Measure. Oxford Economic Papers 1, 1938, str. 83 – 123.
41. Malačič Janez: Zunanje migracije Slovenije po drugi svetovni vojni. Zgodovinski časopis. Ljubljana, 1991 (45), št. 2, str 299 - 313.
42. Malačič Janez: Demographic Transition, Emigration and long-term Economic Development: Countries with The Highest Emigration in Europe. Dve domovini. Ljubljana : Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1993 (4), str 181 – 198.

43. Malačič Janez: Nekatera aktualna vprašanja demografskega in ekonomskega vidika raziskovanja slovenskega izseljenstva. Dve domovini. Ljubljana : Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1993a (4), str. 149 – 157.
44. Malačič Janez: Labor Migration from Former Yugoslavia. European migration in the late twentieth century. Luksemburg : IIASA, 1994, str. 207 – 219.
45. Malačič Janez, Bevc Milena: Migration Europe's integration and labour force brain drain. Slovenia. Brain drain from Cenral and Eastern Europe. Luxemburg : COST, 1997, 8 str.
46. Malačič Janez: Demografske razmere in krize na Slovenskem. Gospodarske krize in Slovenci. Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 1999, str. 59 – 76.
47. Malačič Janez: Demografija. Teorija, analiza, metode in modeli. 4. izdaja. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2000, 380 str.
48. Malačič Janez: Demografija. Teorija, analiza, metode in modeli. 5. izdaja. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2003, 378 str.
49. Mali Franc: Reemigracija znanstvenikov. Teorija in praksa. Ljubljana, 1993 (30), št. 7-8, str. 656 – 659.
50. Massey Douglas et al.: Theories of International Migration: A review and appraisal. Population and development review. New York, 1993 (19), št. 3, str 431 – 466.
51. Mesić Milan: Globalizacija migracija. Migracijske i etničke teme, Zagreb, 2002 (18), št. 1, str. 7 – 22.
52. Mislej Irene: Argentinski model. Teorija in praksa. Ljubljana, 1993 (30), št. 7-8, str. 653 – 656.
53. Pfajfar Lovrenc, Plešec Boštjan: Ekonometrija, SORITEC Sampler (Kratka navodila za uporabo programa s pojasnili najbolj pogosto uporabljenih ukazov). Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1993. 95 str.
54. Pfajfar Lovrenc: Ekonometrija, Obrazci in postopki, Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1998, 34 str.
55. Pfajfar Lovrenc: Ekonometrija 1.del. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1998a. 118 str.
56. Piore Michael: Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies. New York : Cambridge University Press. 1979, 229 str.
57. Ravenstein Ernest George: The Laws of Migration. Journal of the Royal Statistical Society 48, 1885 (48), str 167 – 235.
58. Razin Assaf, Sadka Efraim: International Migration and International Trade. Handbook of Population and Family Economics. Tel Aviv, 1997, str. 851 – 887.
59. Schulz Karin: Europäische Auswanderung in die neue Welt. Hoffnung Amerika. Bremerhaven : NWD – Verlag, 1994, 293 str.
60. Sjaastad Larry: The costs and return of human migration. Journal of Political Economy 70. 1962, str. 80 – 92.
61. Stammers Michael: A working man's paradise – English awareness of emigration and New Zealand in the age of sail. Dve domovini. Ljubljana : Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1999 (10), str. 121 – 133.

62. Stanonik Janez: Slovenci v Združenih državah: Obdobje 1848 – 1891. Dve domovini. Ljubljana : Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1996 (7), str 113 - 129.
63. Stibilj Lucija: Začasna ekonomska migracija v Nemčijo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1982, 55 str.
64. Sulič Nives: Zmanjkali so čez noč: O izseljevanju v ZDA iz Bele krajine. Dve domovini. Ljubljana : Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1995 (6), str. 21 – 28.
65. Tapinos Georges: European Migration Patterns: economic linkages and policy experiences. Studi Emigrazione. 1982, 15 str.
66. Todaro Michael: A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries. American Economic Review 59. 1969, str. 138 - 148.
67. Unrau Harlan: Zur Geschichte von Ellis Island. Hoffnung Amerika. Bremerhaven : NWD – Verlag, 1994, str. 13 – 22.
68. Valenčič Vlado: Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne. Dve domovini. Ljubljana : Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1990 (1), str. 42 – 82.
69. Velikonja Jože: Who`s who of slovene descent in the United States. New York : Society of slovene studies, 1995, 144 str.
70. Vogeltnik Dolfe: Razvoj prebivalstva Slovenije zadnjih dvesto let z jugoslovanske in evropske perspektive. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1965, 136 str.
71. Weinstein Eric: Migration for the benefit of all: Towards a new paradigm for economic immigration. International Labour Review, 2002 (141), št. 3, str. 225 – 252.
72. Wihtol de Wenden Catherine: The French Debate: Legal and Political Instruments to Promote Integration. European migration in the late twentieth century. Laxenburg : IIASA, 1994, str. 167 – 180.
73. Zolberg Aristide: The next waves: Migration Theory for a Changing World. International Migration Review. 1989 (23), 33 str.
74. Zupančič Jernej: Prekogranične dnevne radne migracije iz Slovenije u Austriju i Italiju. Migracijske i etničke teme. Zagreb, 2002 (18) št. 2 –3, str. 151 – 161.
75. Zupančič Jernej: Slovene Border Cities Along the Slovene-Austrian Border – A New Geopolitical and Spatial Situation. Small European Regions During Transition Period, Opole, 1997, str. 83 – 90.

Viri

1. Eurostat Migration Statistics 1996, [<http://europa.eu.int/comm/eurostat/>], 26.1.2003.
2. Grad Anton, Škerlj Ružena in Vitorovič Nada: Veliki angleško-slovenski slovar, Ljubljana, 1998, 1378 str.
3. Inštitut za narodnostna vprašanja. [<http://www.inv.si>], 1.2.2003.
4. Inštitut za slovensko izseljenstvo pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. [<http://www.sazu.si>], 1.2.2003.

5. Jakoš Aleksander: Zunanje in notranje migracije v Sloveniji. Ljubljana : Urbanistični inštitut, 1994, 285 str.
6. Metodološka pojasnila. Statistični urad Republike Slovenije : Ljubljana, [http://sigov1.sigov.si/zrs/publikacije/dem/mp-sep01.doc], 25.2.2003.
7. Poročilo za posamezna leta 1981 do 1991, Ljubljana, Zavod za zaposlovanje Republike Slovenije. 1982 do 1992.
8. Poročilo. Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije : Ljubljana, 1995, 223 str.
9. Resolucija o imigracijski politiki. Vlada Republike Slovenije. Ljubljana, 1999, [http://objave.uradni-list.si/bazeul/URED/1999/040/B/521991630.htm], 15.5.2002.
10. Seifert Hartmut, Neue Technik und Arbeitszeitgestaltung. Opladen, 1991, 256 str.
11. Slovenska izseljenska matica. [http://www.zdruzenje-sim.si/], 1.2.2003.
12. Slovenija v svetu. [http://www.drustvo-svs.si/], 1.2.2003)
13. Statistične informacije št. 196/92. [URL: http://surs.gov.si/], 10.12.2002
14. Statistični letopis 1996. [URL: http://www.gov.si/zrs/leto96/34-96.xls], 25.2.2003.
15. Statistični letopis 2002. [URL: http://www.gov.si/zrs/slo/index.html/], 15.1.2003.
16. Svetovni slovenski kongres. ([http://www.slokongres.com/], 1.2.2003)
17. Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu pri Ministrstvu za zunanje zadeve Republike Slovenije. [http://www.sigov.si/mzz/], 10.01.2003.
18. US Immigration and Naturalization Service. Statistical Yearbook of the Immigration and Naturalization Service. Washington, 1999.
19. Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o evidenci nastanitve občanov in o registru prebivalstva. Uradni list RS, št 11/1991.

Priloge

Tabela 7: Število izseljencev iz Kranjske med leti 1892 in 1913

leto	Črnomelj	Kamnik	Kočevje	Kranj	Krško	Litija	Lj-mesto	Lj-okolica	Logatec	NM	Postojna	Radovljica	skupaj
1892	301	16	604	48	243	83	13	93	276	406	16	8	2107
1893	246	33	766	43	328	172	15	366	390	583	5	8	2955
1895	79	/	75	13	15	23	7	45	/	78	/	1	336
1896	231	12	693	51	74	107	3	135	346	306	938	2	2898
1897	156	5	449	16	24	33	6	102	148	90	88	1	1118
1898	299	10	566	13	72	77	5	209	78	340	25	/	1694
1899	561	39	938	94	133	200	15	388	310	613	37	/	3328
1900	396	78	617	161	214	132	17	366	279	514	78	5	2857
1901	619	64	1048	247	277	236	39	575	451	729	209	10	4504
1902	535	195	1220	170	336	259	78	611	530	921	233	31	5119
1903	453	298	1132	258	524	382	199	791	703	897	730	145	6512
1904	239	148	703	140	180	168	47	272	332	511	130	13	2883
1905	602	307	1326	246	501	298	70	733	677	836	678	60	6334
1906	491	316	994	304	436	300	92	662	670	832	628	112	5837
1907	489	342	1540	281	451	320	98	815	595	947	419	231	6528
1908	154	98	384	122	73	112	35	229	202	261	127	17	1814
1909	356	179	951	182	240	176	53	402	504	692	398	57	4190
1910	205	162	1239	271	290	202	58	389	367	839	326	56	4404
1911	190	101	574	131	135	119	41	151	159	427	140	40	2208
1912	124	280	888	243	335	298	53	478	272	759	513	83	4326
1913	141	377	859	318	416	230	/	423	277	631	454	117	4243
skupaj	6867	3060	17566	3352	5297	3927	944	8235	7566	12212	6172	997	76195

Vir: Drnovšek Marjan: Okrajna poročila o izseljevanju iz Kranjske v letih 1892 – 1913, 1999.

Tabela 8: Izseljevanje iz jugoslovanske Slovenije in Julijske krajine med 1921 in 1939

Leto	Izselitve iz jugoslovanske Slovenije			Izselitve iz Julijske krajine			Vse izselitve slovenskega naroda
	Prekomorske	Kontinentalne	Skupaj	Prekomorske	Kontinentalne	Skupaj	
1921	2489	...	2489	1880	7069	8949	11438
1922	440	...	440	1364	4429	5793	6233
1923	779	...	779	4812	2002	6814	7593
1924	664	...	664	1855	1795	3650	4314
1925	1046	...	1046	1142	1027	2169	3215
1926	1598	...	1598	1485	662	2147	3745
1927	2727	1403	4130	3015	1162	4177	8307
1928	3162	2307	5469	6424	986	7410	12879
1929	1976	5075	7051	4754	1389	6143	13194
1930	1671	6585	8256	3034	5783	8817	17073
1931	703	4032	4735	1257	3937	5194	9929
1932	339	2227	2566	494	1756	2250	4816
1933	307	2111	2418	...	...	...	2418
1934	420	2935	3355	...	...	...	3355
1935	408	2920	3328	...	...	...	3328
1936	434	3590	4024	...	...	...	4024
1937	557	6865	7422	...	...	...	7422
1938	648	7636	8284	...	...	...	8284
1939	435	15345	15780	...	...	...	15780
Skupaj	20803	63031	83834	31516	31997	63513	147347

Vir: Valenčič, Izseljevanje Slovencev v tujino, 1990; Vogelnik, Razvoj prebivalstva Slovenije, 1965.

Tabela 9: Demografski podatki in izračuni za obdobje med leti 1921 in 1939

Leto	Prebivalstvo	Odselitve	St. emigracij	Priselitve	St. Imigracij	Selitveni saldo	Neto emig. st.	Bruto mig. st
1921	1303850	11438	8,77	1583	1,21	-9855	-7,56	9,99
1922	1310355	6233	4,76	1447	1,10	-4786	-3,65	5,86
1923	1318733	7593	5,76	1101	0,83	-6492	-4,92	6,59
1924	1328440	4314	3,25	1790	1,35	-2524	-1,90	4,59
1925	1338330	3215	2,40	1568	1,17	-1647	-1,23	3,57
1926	1347241	3745	2,78	1451	1,08	-2294	-1,70	3,86
1927	1355401	8307	6,13	1407	1,04	-6900	-5,09	7,17
1928	1363532	12879	9,45	1772	1,30	-11107	-8,15	10,74
1929	1370386	13194	9,63	2287	1,67	-10907	-7,96	11,30
1930	1378536	17073	12,38	3887	2,82	-13186	-9,57	15,20
1931	1389323	9929	7,15	7187	5,17	-2742	-1,97	12,32
1932	1397675	4816	3,45	5586	4,00	770	0,55	7,44
1933	1407450	2418	1,72	1764	1,25	-654	-0,46	2,97
1934	1418234	3355	2,37	2586	1,82	-769	-0,54	4,19
1935	1427708	3328	2,33	2130	1,49	-1198	-0,84	3,82
1936	1436035	4024	2,80	2002	1,39	-2022	-1,41	4,20
1937	1441542	7422	5,15	3205	2,22	-4217	-2,93	7,37
1938	1444242	8284	5,74	10192	7,06	1908	1,32	12,79
1939	1447247	15780	10,90	11517	7,96	-4263	-2,95	18,86

Vir: Lastna analiza in Statistični letopis 2002. [URL: <http://www.gov.si/zrs/slo/index.html/>], 15.1.2003.

Tabela 10: Emigracije in imigracije v Sloveniji med letoma 1953 in 2000

Leto	Odseljeni v tujino			Priseljeni iz tujine	Selitveni saldo
	Tujina	Republike	Skupaj	Skupaj	Skupaj
1953	3000	6000	9000	6700	-2300
1954	2795	6462	9257	6519	-2738
1955	8789	6199	14988	7973	-7015
1956	2125	5836	7961	7592	-369
1957	1240	5000	6240	7377	1137
1958	1417	4695	6112	6744	632
1959	1008	4523	5531	6184	653
1960	871	4259	5130	6792	1662
1961	1011	4696	5707	6537	830
1962	947	4210	5357	7373	2016
1963	1391	4665	6056	8850	2794
1964	1135	4864	5999	9364	3365
1965	1209	5041	6250	10513	4263
1966	1155	3891	5046	9457	4411
1967	1204	4482	5686	9272	3586
1968	1718	4394	6112	7051	939
1969	2437	4268	6705	7834	1129
1970	1539	4126	5665	7168	1503
1971	901	4012	4913	7442	2529
1972	780	3695	4475	7832	3357
1973	941	4015	4956	8271	3315
1974	1471	3810	5281	9646	4365
1975	699	3780	4479	11325	6846
1976	635	3935	4570	12682	8112
1977	694	4419	5113	13132	8019
1978	661	4771	5432	12770	7338
1979	518	5262	5780	13877	8097
1980	646	6064	6710	11983	5273
1981	559	6661	7220	11482	4262
1982	430	5779	6207	10644	4437
1983	451	5530	5977	9781	3804
1984	424	5488	5910	9224	3314
1985	668	4718	5386	8912	3526
1986	636	4658	5294	9194	3900
1987	203	3920	4124	8580	4456
1988	128	3951	4089	7782	3693
1989	199	4531	4730	7151	2421
1990	188	4720	4908	7075	2167
1991	...	...	9060	5989	-3071
1992	...	...	3848	3461	-387
1993	...	...	1390	2745	1355
1994	...	...	983	1919	936
1995	...	...	3372	5879	2507
1996	...	...	2985	9495	6510
1997	...	...	5447	7889	2442
1998	...	...	6708	4603	-2105
1999	...	...	2606	4941	2335
2000	...	...	3570	6185	2615
Skupaj	...	...	268325	391191	122866

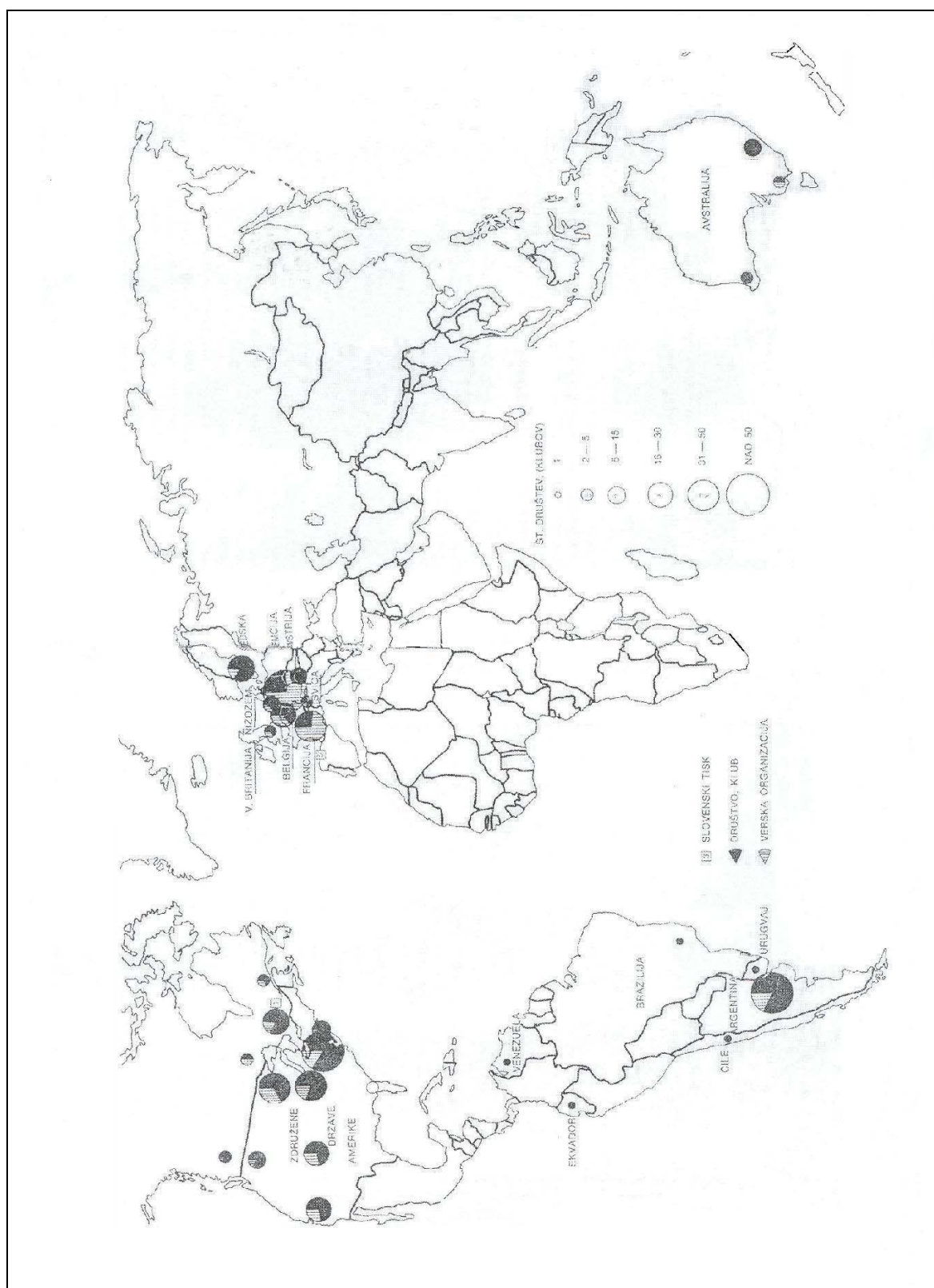
Vir: Statistični letopis 2002. [URL: <http://www.gov.si/zrs/slo/index.html/>], 15.1.2003.

Tabela 11: Demografski podatki in izračuni za obdobje med letoma 1953 in 2000

Leto	Prebivalstvo	Odseljeni	St. emig.	Priseljeni	St. imig.	Selitveni saldo	Neto emig. st.	Bruto mig. st.
1953	1508428	9000	5,97	6700	4,44	-2300	-1,52	10,41
1954	1521485	9257	6,08	6519	4,28	-2738	-1,80	10,37
1955	1533998	14988	9,77	7973	5,20	-7015	-4,57	14,97
1956	1545591	7961	5,15	7592	4,91	-369	-0,24	10,06
1957	1556521	6240	4,01	7377	4,74	1137	0,73	8,75
1958	1566979	6112	3,90	6744	4,30	632	0,40	8,20
1959	1576204	5531	3,51	6184	3,92	653	0,41	7,43
1960	1580145	5130	3,25	6792	4,30	1662	1,05	7,54
1961	1595450	5707	3,58	6537	4,10	830	0,52	7,67
1962	1604980	5357	3,34	7373	4,59	2016	1,26	7,93
1963	1614414	6056	3,75	8850	5,48	2794	1,73	9,23
1964	1630553	5999	3,68	9364	5,74	3365	2,06	9,42
1965	1650413	6250	3,79	10513	6,37	4263	2,58	10,16
1966	1669606	5046	3,02	9457	5,66	4411	2,64	8,69
1967	1690939	5686	3,36	9272	5,48	3586	2,12	8,85
1968	1703708	6112	3,59	7051	4,14	939	0,55	7,73
1969	1714022	6705	3,91	7834	4,57	1129	0,66	8,48
1970	1726513	5665	3,28	7168	4,15	1503	0,87	7,43
1971	1738101	4913	2,83	7442	4,28	2529	1,46	7,11
1972	1751506	4475	2,55	7832	4,47	3357	1,92	7,03
1973	1766125	4956	2,81	8271	4,68	3315	1,88	7,49
1974	1782470	5281	2,96	9646	5,41	4365	2,45	8,37
1975	1800022	4479	2,49	11325	6,29	6846	3,80	8,78
1976	1819276	4570	2,51	12682	6,97	8112	4,46	9,48
1977	1839358	5113	2,78	13132	7,14	8019	4,36	9,92
1978	1862620	5432	2,92	12770	6,86	7338	3,94	9,77
1979	1882304	5780	3,07	13877	7,37	8097	4,30	10,44
1980	1901208	6710	3,53	11983	6,30	5273	2,77	9,83
1981	1917469	7220	3,77	11482	5,99	4262	2,22	9,75
1982	1924877	6207	3,22	10644	5,53	4437	2,31	8,75
1983	1933104	5977	3,09	9781	5,06	3804	1,97	8,15
1984	1942802	5910	3,04	9224	4,75	3314	1,71	7,79
1985	1973151	5386	2,73	8912	4,52	3526	1,79	7,25
1986	1980718	5294	2,67	9194	4,64	3900	1,97	7,31
1987	1989462	4124	2,07	8580	4,31	4456	2,24	6,39
1988	1999988	4089	2,04	7782	3,89	3693	1,85	5,94
1989	1999404	4730	2,37	7151	3,58	2421	1,21	5,94
1990	1998090	4908	2,46	7075	3,54	2167	1,08	6,00
1991	2001768	9060	4,53	5989	2,99	-3071	-1,53	7,52
1992	1995832	3848	1,93	3461	1,73	-387	-0,19	3,66
1993	1990623	1390	0,70	2745	1,38	1355	0,68	2,08
1994	1988850	983	0,49	1919	0,96	936	0,47	1,46
1995	1987505	3372	1,70	5879	2,96	2507	1,26	4,65
1996	1991169	2985	1,50	9495	4,77	6510	3,27	6,27
1997	1986848	5447	2,74	7889	3,97	2442	1,23	6,71
1998	1982603	6708	3,38	4603	2,32	-2105	-1,06	5,71
1999	1985557	2606	1,31	4941	2,49	2335	1,18	3,80
2000	1990272	3570	1,79	6185	3,11	2615	1,31	4,90

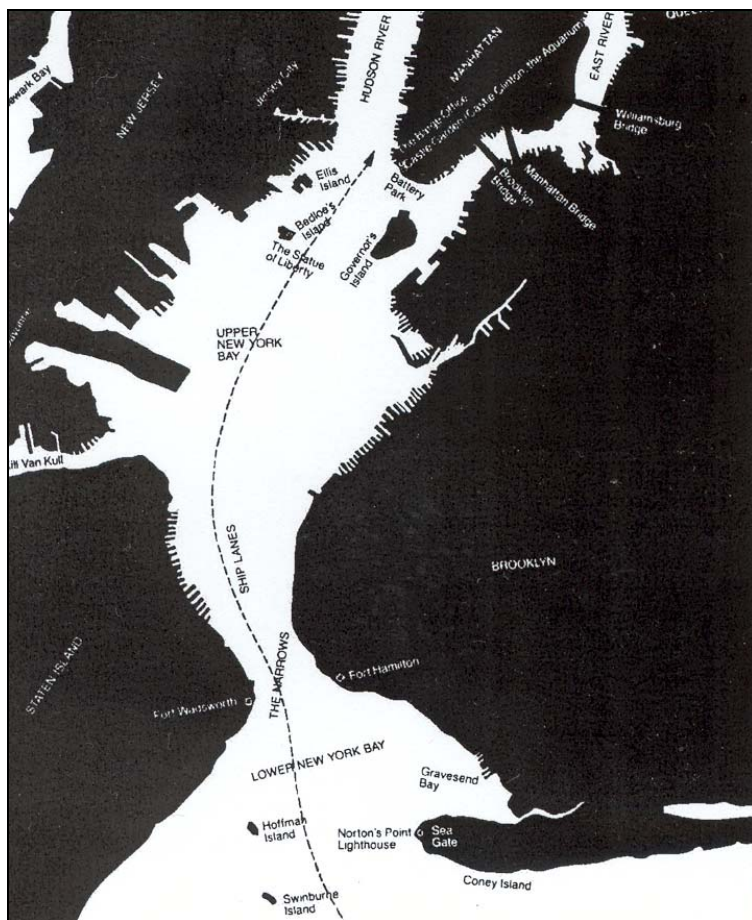
Vir: Statistični letopis 2002. [URL: <http://www.gov.si/zrs/slo/index.html/>], 15.1.2003.

Slika 6: Grafični prikaz slovenskih emigracijskih centrov v svetu

Vir: Gosar Anton: Obseg, vzročnost in karakteristika slovenskega izseljevanja v tujino. Zagreb : Zavod za migracije i narodnosti, 1978, str 144 – 159.

Slika 7: Pot izseljencev v Združene države Amerike preko Ellis Islanda

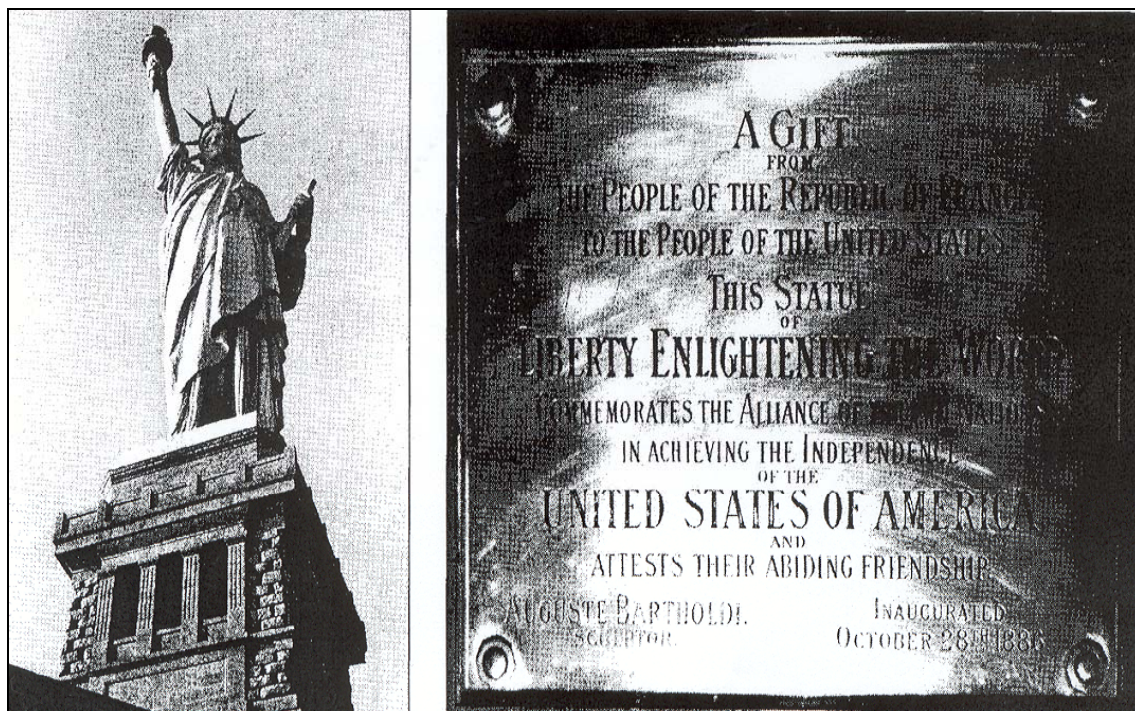
Vir: Unrau Harlan: Zur Geschichte von Ellis Island. Hoffnung Amerika. Bremerhaven : NWD – Verlag, 1994, str. 13.

Slika 8: Ellis Island v času velike gospodarske krize

Vir: Unrau Harlan: Zur Geschichte von Ellis Island. Hoffnung Amerika. Bremerhaven : NWD – Verlag, 1994, str. 20.

Slika 9: Kip svobode - simbol novega življenja za imigrante

Vir: Unrau Harlan: Zur Geschichte von Ellis Island. Hoffnung Amerika. Bremerhaven : NWD – Verlag, 1994, str. 15.